

การศึกษาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒
โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี
THE STUDY OF THE BEHAVIORS ABOUT THE PAÑCA- DHAMMA
OF THE SECONDARY SCHOOL STUDENTS OF THE SECOND YEAR
IN CHUMCHONPRACHATHIPAT VITTAYAKARN SCHOOL
PATHUMTHANI PROVINCE

นางสาวจำลองลักษณ์ สุจริตจันทร์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒
โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

นางสาวจำลองลักษณ์ สุจริตจันทร์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE STUDY OF THE BEHAVIORS ABOUT THE PAÑCA-DHAMMA
OF THE SECONDARY SCHOOL STUDENTS OF THE SECOND YEAR
IN CHUMCHONPRACHATHIPAT VITTAYAKARN SCHOOL
PATHUMTHANI PROVINCE**

Miss Chamlonglak Sucharitchan

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for the Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

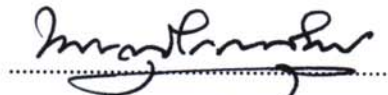
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E. 2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

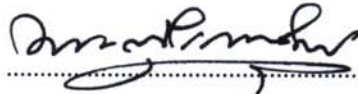
(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ. ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

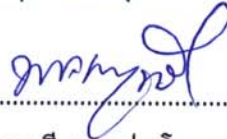
คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ..... ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนคติก, ดร.)

..... กรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(พระมหาทวิ มหาปญโญ, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(ดร. เกียรติคำเกิง คำสุระ)

..... กรรมการ

(ดร. วุฒินันท์ ก้นทะเตียน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ. ดร.	ประธานกรรมการ
	พระมหาทวิ มหาปญโญ, ผศ.ดร.	กรรมการ
	ดร. เกียรติคำเกิง คำสุระ	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒
โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

ผู้วิจัย : นางสาวจำลองลักษณ์ สุจริตจันทร์

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ), ผศ.ดร.ป.ธ.๕, M.A., Ph.D.(Pali)

: พระมหาทวิ มหาปัญญา (ละลง), ผศ.ดร.ป.ธ.๕, พธ.บ.(ปรัชญา),
ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา), M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)

: ดร. เกียรติคำกิ่ง คำสุระ, น.บ., ศศ.ม., ปร.ด. (ประชากรศึกษา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมและหลักเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ๓) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะในการพัฒนาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

ดำเนินการวิจัยโดยวิจัยจากกลุ่มตัวอย่างนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี จำนวน ๒๓๕ คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที การทดสอบค่าเอฟ การวิเคราะห์ตัวแปรทางเดียวและเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ตามวิธีของ LSD's Method

ผลการวิจัยพบว่า

ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมโดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๑๘$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๐๒ - ๓.๓๔$) ได้แก่ด้านเมตตา กรุณา ด้านสัจจะ ด้านสติสัมปชัญญะ ด้านสัมมาอาชีวะและด้านกามสังวร สรุปได้ว่าพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมด้านกามสังวรมีค่าเฉลี่ยสูง

นักเรียนที่มีเพศ และระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน มีผลต่อระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ นักเรียนที่มี ผู้ปกครองอายุและอาชีพต่างกัน การเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม การได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่อง ชมเชย และให้รางวัลปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรมของนักเรียนที่ต่างกัน มีผลต่อระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕

ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรมแก่นักเรียนโรงเรียนชุมชน ประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี พบว่านักเรียนส่วนใหญ่ มีข้อเสนอแนะอธิบายได้ว่า นักเรียนไม่มาตัดตัวตัดชีวิต ไม่รังแกผู้ที่อ่อนแอกว่า ไม่ขโมยหรือหยิบสิ่งของของคนอื่น ไม่แย่งของรักของผู้อื่นมาเป็นของตน งดเว้นสุราของมีนเมาและสิ่งเสพติดทุกชนิด มีสตินึกคิดรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ว่าอะไรควรทำ ไม่ควรทำ เป็นต้น ตามลำดับ

Thesis Title : The Study of the Behaviors About the – Pañca-Dhamma
of the secondary School Students of the second year in Chumchonprachathipat
vittayakarn School Pathumthani Province

Researcher : Ms. Chamlonglak Sucharitchan

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee.

: Assist. Prof. Dr. Phra Suthithammanuwat, Pali IX, M.A., Ph.D. (Pali).

: Assist. Prof. Dr. Phramahã Tawee Mahapañño (Lalong), Pali IX, B.A.,M.A.,
M. Phil., Ph.D.

: Dr.Kiantidamkoeng Kumsura , Ph.D. (Population Education)

Date of Graduation : 17 March 2012

Abstract

This thesis is to study the behavior of students of the second year in Chumchonprachathipat vittayakarn School. The objectives of the study are: 1) to study the behavior and the Pañca-Dhamma in Buddhism 2) to study the level of the behavior of the students of the second year at Chumchonprachathipat vittayakarn secondary School 3) to study the behavior of the Pañca-Dhamma and the problems about the behaviors of the students.

The research is conducted by the exemplary group of 239 students at the secondary level. The data are analyzed to determine the frequency of the mean, The standard deviation, The T-test value, The F-test. The Analysis and the comparison of different variants of the same value as a partner with the LSD's Method.

The results show that

The level of the behavior about Pañca-dhamma is generally at the moderate level (= 3.18) when it is considered separately, it is found that the students at Chumchonprachathipat vittayakarn School have the behavior in the Pañca-dhamma at the middle level (= 3:02 to 3:34), which is the point of loving-kindness, the truth, the mindfulness, awareness, right occupation and sexual restraint. So the behavior in the sexual restraint is at the high level.

The Students of different sexes and the different levels of the success in learning are of the effects of the behavior with significant in statistic of 0.05. The students of different ages,

parents, joining the training course , the receiving of the support inpraising and giving the different gifts according the principles of Pañca-dhammas receive the different results according to their behaviors with the significant in statistic of 0.05

From the proposal to the practice according the principles of Pañca-dhamma for the students, it is found that the students do not kill the animals, not disturb the weaker persons, not steal the other persons properties, not snatch other persons properties to be theirs own, to refrain from drinking the drugged materials and every kind of the intoxications and have mindfulness all the time and know what is to be done etc. in order.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีอุปการคุณหลายท่าน ดังต่อไปนี้

ขอขอบพระคุณ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และคณะผู้ร่วมงานจากบัณฑิตวิทยาลัย ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการแนะนำการทำวิทยานิพนธ์ด้วยดีมาตลอด

ขอขอบพระคุณ พระสุธีธรรมานุวัตร ผศ.ดร. พระมหาทวิ มหาปญฺโญ ผศ.ดร. ดร.เกียรติคำเกิง คำสุระ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้คำแนะนำการทำวิทยานิพนธ์ด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ ดร.ชัยสิทธิ์ ทองบริสุทธิ์ ผศ.ดร.เริงชัย หมั่นชนะ ดร.ประมุข สารพันธ์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสอบถามและให้คำแนะนำเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ตลอดจนเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่อำนวยความสะดวกค้นหาข้อมูล ในการทำวิทยานิพนธ์ด้วยดีตลอดมา

ขอขอบพระคุณ รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกสร ที่กรุณาตรวจทานและแก้ไขบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้ด้วยความเต็มใจยิ่ง

ขอขอบพระคุณ นายบัญชา จันทร์รักษา ผู้อำนวยการ โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตย-วิทยาการ จังหวัดปทุมธานีที่อำนวยความสะดวกในการเก็บแบบสอบถาม และขอบคุณนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ที่ได้ให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถามอันเป็นประโยชน์ในการทำวิทยานิพนธ์นี้

ขอขอบพระคุณ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับรูปแบบการเสนอวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

คุณความดีของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และบูชากตเวทิตาต่อบิดา มารดา ตลอดจนครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้มา ตั้งแต่ต้นจนสำเร็จตามประสงค์ทุกประการ

นางสาวจำลองลักษณ์ สุจริตจันทร์

๑๗ มีนาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๕ สมมติฐานการวิจัย	๖
๑.๖ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรม	๘
๒.๑.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมทั่วไป	๕
๒.๑.๑.๑ ความหมายของพฤติกรรม	๕
๒.๑.๑.๒ ประเภทของพฤติกรรม	๑๑
๒.๑.๑.๓ ระดับของพฤติกรรม	๒๐
๒.๑.๑.๔ เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม	๒๔

บทที่ ๕ สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๐
๕.๒ อภิปรายผล	๑๒๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๒๖
บรรณานุกรม	๑๒๗
ภาคผนวก	๑๓๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงโดยระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลัง คำย่อชื่อคัมภีร์ตัวอย่างเช่น ที.สี.(บาลี) ๕/๓/๓๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคปาติ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๕ ชื่อที่ ๓ หน้า ๓๖, ที.สี.(ไทย) ๕/๑๓๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๕ ชื่อที่ ๑๓๐ หน้า ๕๖

ข. คำย่อสำหรับคัมภีร์อรรถกถา

คัมภีร์อรรถกถาในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้คัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๑๒. การอ้างอิงระบุคำย่อของคัมภีร์และตามด้วย เล่ม/หน้า เช่น ที.อ. (บาลี) ๒/๔๒ หมายถึง คัมภีร์ทีฆนิกาย อรรถกถา (สมุญจลวิลาสินี) เล่มที่ ๒ หน้า ๔๒ เป็นต้น. และใช้คัมภีร์อรรถกถา ฉบับภาษาไทยของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงระบุเล่ม หน้า เช่น ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๑๘/๔๕๖-๔๕๗. หมายถึง คัมภีร์พระสูตรและอรรถกถาแปล มัชฌิมนิกาย มูลปิ่นฉัตร เล่มที่ ๑๘ หน้า ๔๕๖-๔๕๗.

พระวินัยปิฎก

วิ. มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ. ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาจุฬาลงกรณ	(ภาษาบาลี)
วิ. ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ. จุ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ. ป. (ไทย)	=	วินัยปิฎก ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที. สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาจุฬาลงกรณ	(ภาษาบาลี)
ที. ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)

ที. ปา. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม. ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสกั	(ภาษาไทย)
ม. มุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิณฑาสกั	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปิณฑาสกั	(ภาษาไทย)
อง. ทุก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ติกุก (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. จตุกุก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ปญจก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ. ขา. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ. ส. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ. ส. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.จ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ	(ภาษาไทย)
สั.ส. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สกถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ข. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธัมมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ก. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ. ม.อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
----------------	---	--------------------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที. ม. อ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สั. ม. อ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง. จตุกุก. อ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกาทินิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ. ม. อ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.จ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย สัทธัมมปัชโชติกกา จุฬนิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บุ.ธ.อ. (ไทย)	=	บุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
บุ.สุ.อ. (ไทย)	=	บุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา สุตตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
บุ.อิติ.อ. (ไทย)	=	บุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อิติวุตตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
บุ.จ.อ. (ไทย)	=	บุททกนิกาย สัทธรรมปิชาโชติกาจุฬินิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.อ. (ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย มโนรตปุรณี ทุกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
บุ.ป.อ. (ไทย)	=	บุททกนิกาย สัทธรรมปกาสินีปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฎิกวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.สี.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มัชฌิมปิณณาสกัอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มู.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มุลปิณณาสกัอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สั.ข.อ. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สารัตถปกาสินี ขันธวารวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สั.ส.อ. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สารัตถปกาสินีสคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.สตุตท.อ. (ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย มโนรตปุรณี สัตตคกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ. (ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย มโนรตปุรณี เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ. (ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย มโนรตปุรณี จตุกกนิบาตอรรถ	(ภาษาไทย)
อง.ติก.อ. (ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย มโนรตปุรณี ติกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.อ. (ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย มโนรตปุรณี ปญจกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.อ. (ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย มโนรตปุรณี ทสกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
บุ.ชา.อ. (ไทย)	=	บุททกนิกาย ชาคคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (ไทย)	=	อัญญาสาลินี อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อภิ. วิ อ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิงค์ สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา	(ภาษาไทย)

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ ๔.๑	ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปด้านเพศ	๕๕
ตารางที่ ๔.๒	ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปด้านอายุ	๕๖
ตารางที่ ๔.๓	ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปด้านอาชีพผู้ปกครอง	๕๖
ตารางที่ ๔.๔	ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	๕๗
ตารางที่ ๔.๕	ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปเข้ารับการอบรมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม	๕๘
ตารางที่ ๔.๖	ผลการวิเคราะห์ด้านการได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัลปฏิบัติตามหลักธรรม เเบญจธรรม	๕๘
ตารางที่ ๔.๗	ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกรายด้าน	๕๕
ตารางที่ ๔.๘	ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านเมตตากรุณา จำแนกรายข้อ	๑๐๐
ตารางที่ ๔.๙	ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสัมมาอาชีวะ จำแนกรายข้อ	๑๐๑
ตารางที่ ๔.๑๐	ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านกามสังวร จำแนกรายข้อ	๑๐๒
ตารางที่ ๔.๑๑	ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสัจจะ จำแนกรายข้อ	๑๐๓
ตารางที่ ๔.๑๒	ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสติสัมปชัญญะ จำแนกรายข้อ	๑๐๔
ตารางที่ ๔.๑๓	การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามเพศ	๑๐๕
ตารางที่ ๔.๑๔	การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามอายุ	๑๐๖
ตารางที่ ๔.๑๕	การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามอาชีพผู้ปกครอง	๑๐๗

ตารางที่ ๔.๑๖	การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	๑๐๘
ตารางที่ ๔.๑๗	การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายคู่ตามวิธี LSD's Method ของ ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสัมมาอาชีวะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	๑๐๙
ตารางที่ ๔.๑๘	การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายคู่ตามวิธี LSD's Method ของ ระดับพฤติกรรม ทางด้านเบญจธรรม ด้านสติสัมปชัญญะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	๑๑๐
ตารางที่ ๔.๑๙	การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายคู่ตามวิธี LSD's Method ของ ระดับพฤติกรรม ทางด้านเบญจธรรม โดยรวม จำแนกตาม ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	๑๑๑
ตารางที่ ๔.๒๐	การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามนักเรียนเคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม	๑๑๒
ตารางที่ ๔.๒๑	การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม	๑๑๓
ตารางที่ ๔.๒๒	จำนวนและร้อยละข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านเมตตากรุณา	๑๑๔
ตารางที่ ๔.๒๓	จำนวนและร้อยละข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านสัมมาอาชีวะ	๑๑๕
ตารางที่ ๔.๒๔	จำนวนและร้อยละข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านกามสังวร	๑๑๖
ตารางที่ ๔.๒๕	จำนวนและร้อยละข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านสัจจะ	๑๑๗
ตารางที่ ๔.๒๖	จำนวนและร้อยละข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านสติสัมปชัญญะ	๑๑๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยขณะนี้กำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์และปัญหาทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การศึกษา สิ่งแวดล้อม ซึ่งมีรากเหง้ามาจากวิกฤตศีลธรรม ซึ่งโยงไปถึงทัศนคติต่อชีวิต สังคม และ ธรรมชาติ ที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากหลักธรรม วิกฤตศีลธรรม จะได้รับความสนใจน้อยที่สุดจากรัฐบาลและชนชั้นนำ ส่วนใหญ่เชื่อว่าวิกฤตการณ์เหล่านี้แก้ไขด้วยเทคโนโลยี เงินทุน กฎหมาย และอำนาจ แต่ก็เห็นได้ว่าปัจจัยหรือวิธีการเหล่านั้นแก้ปัญหาลำบากหรือก่อให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ ตามมา トラบใดที่ยังไม่ได้รับความสนใจ ยากที่สังคมไทยจะพ้นวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ดังนั้นสังคมไทยจำเป็นต้องมีการฟื้นฟูศีลธรรมโดยเร่งด่วน จะต้องไม่มองว่าวิกฤตศีลธรรมเป็นปัญหาระดับบุคคลเท่านั้น แต่เชื่อมโยงกับโครงสร้างสังคมในระบบทุนนิยมและอำนาจนิยม ที่เป็นกระแสหลักในปัจจุบัน และจะต้องทบทวนกระบวนการสร้างศีลธรรมกันใหม่ แทนที่จะเน้นการเทศน์ การสอน ควรให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ให้มากขึ้น ควบคู่ไปกับการทบทวนศีลธรรมให้สอดคล้องเหมาะสมกับคนยุคปัจจุบัน^๑ เด็กและเยาวชน คือความหวังของครอบครัวสังคมและประเทศชาติในอนาคต ดังที่ท่านกล่าวว่าการที่มนุษย์ในอนาคตจะมีฐานะทางศีลธรรมดีขึ้นก็เพราะเยาวชนมีศีลธรรมดีขึ้น มิฉะนั้นแล้วจะไม่มีมนุษย์อยู่ในโลกพร้อมกับที่ไม่มีศีลธรรม เรื่องนี้ขอเตือนซึ่งกันและกันไว้ให้ระลึกถึงอยู่เสมอว่า มนุษย์อยู่ได้เพราะศีลธรรม หมดศีลธรรมเมื่อไรก็ไม่มีความอยู่^๒

พฤติกรรมที่ขัดแย้งความต้องการในค่านิยมของวัฒนธรรมที่ครอบงำวิถีชีวิตของเยาวชนคือ พฤติกรรมที่ฝ่าฝืนค่านิยมหลัก ซึ่งเป็นระบบที่ก่อรูปลักษณะนิสัยใจคอของเยาวชน แม้กฎหมายบางอย่างจะไม่ได้ฝังรากลึกลงในจารีตประเพณีของสังคม แต่ปรากฏว่าจารีตประเพณี

---

^๑พระไพศาล วิสาโล, ฝ่าฟัน วิกฤตศีลธรรม ด้วย ทัศนคติใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนสามลดา, ๒๕๔๕), คำปรารภ.

^๒พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), เยาวชนกับความรอดของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๘.

หลายอย่างได้ถูกนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการบัญญัติกฎหมาย ดังนั้นการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน จึงมีความหมายไปในทางพฤติกรรมบางรูปแบบที่ขัดแย้งหรือต่อต้านสังคม และตัวบุคคล และมีนัยความครอบคลุมไปถึงผลของการใช้ค่านิยม^๓ เด็กและเยาวชนต้องรู้อะไรที่จะต่อสู้กับข้าศึกทั้งหลายทั้งภายในภายนอกได้ก็คือ สัมมาทิฐิที่สร้างขึ้นมาจากด้วยธรรมสัจจะ เฉพาะกรณีเยาวชนต้องมีความเข้าใจถูกต้องสำหรับเรื่องนั้น ๆ กรณีนั้น ๆ ด้วยความรู้จริง เข้าใจจริง เห็นจริง เฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี การต่อสู้แบบนี้เรียกว่า การต่อสู้ด้วยศีลธรรม ด้วยความเข้าใจศีลธรรม ๒ ชนิด คือ ศีลธรรมเพื่อประโยชน์แก่ศาสนาที่มุ่งส่งเสริมการปฏิบัติเพื่อความก้าวหน้าถึงจุดหมายปลายทาง ศาสนากับศีลธรรมเพื่อประโยชน์แก่สังคมโดยตรงที่จะแก้ปัญหาความเดือดร้อนทางสังคมเพื่อส่งเสริมสันติสุขส่วนบุคคลและสันติภาพในสังคม^๔

ปัจจุบันมักจะพบปัญหาเยาวชนประพฤติปฏิบัติตนออกนอกกลุ่มนอกรทาง เช่น การติดยาเสพติด ดื่มสุรา สูบบุหรี่ มีการลักเล็กขโมยน้อย ก่อการทะเลาะวิวาท การมั่วสุม ปัญหายุวอาชญากร ยกพวกตีกัน เป็นต้น ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นมาจากการขาดศีลธรรมที่ดั้งเดิม หลงใหลฝึกฝนในทางเสื่อม เข้าใจผิด ขาดการชี้แนะที่ถูกต้อง ถ้าหากพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของเยาวชนถูกปล่อยปละละเลย สังคมย่อมเกิดความสับสนวุ่นวายขึ้น ดังนั้นในการจัดกิจกรรมการเรียน การสอน ครูไม่ควรจัดกิจกรรมที่เน้นเพื่อการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านความรู้ความจำ เพื่อให้เด็กเก่งเพียงอย่างเดียว จะต้องเน้นให้เด็กเป็นคนดีด้วย เหมือนคำกล่าวที่เราได้ยินอยู่เสมอว่า ความรู้ต้องคู่คุณธรรม ในช่วงอดีตที่ผ่านมา การจัดการเรียนการสอนของครู ด้านศีลธรรมคุณธรรมทั้งหลาย ยังไม่บรรลุจุดประสงค์เท่าที่ควร เพราะพฤติกรรมของเยาวชนยังไม่เป็นที่พึงประสงค์ของสังคม สร้างปัญหาให้กับสังคม ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาของตนเองได้ ปัญหาของเด็กนักเรียนและเยาวชนเกิดขึ้นไม่มีวันสิ้นสุด ผลอันเนื่องมาจากเหตุที่สำคัญ คือ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและมีผลพวงมาจาก ระบบการสื่อสารและเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีการลอกเลียนแบบในทางที่ไม่ดี บางคนยังเห็นความเดือดร้อนของบุคคลอื่นเป็นเรื่องสนุก ด้วยเหตุผลดังกล่าว ครูก็จำเป็น ที่จะต้องศึกษาหาแนวทางเพื่อให้เด็กหรือเยาวชนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้วยการนำวิธีการเทคนิคต่าง ๆ มาใช้ให้

^๓ เสริม ปุณณหิตานนท์, การกระทำผิดในสังคม, สังคมวิทยาอาชญากรรมและพฤติกรรมเบี่ยงเบน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เดอะบิสซิเนส เพลส จำกัด, ๒๕๒๑), หน้า ๘๘-๘๙.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับการแก้ปัญหาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๙๒.

นักเรียนเกิดการเรียนรู้ ชาบซึ่ง มีความเข้าใจ มีเจตคติ และมีแนวทางการปฏิบัติในทางที่เหมาะสม เพื่อเป็นคนที่สังคมพึงปรารถนา^๕

ไม่เพียงแต่เด็กเท่านั้นที่ก่อให้เกิดความรุนแรงในสังคม แม้ผู้ใหญ่เองยังไม่สามารถรู้ดี ชอบชั่วดี ได้ดีกว่าเด็กยังก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้นในสังคมได้ ซึ่งสาเหตุของการก่อความรุนแรงนั้น ส่วนหนึ่งก็มาจากข้อมูลข่าวสารที่รับในแต่ละวันเช่นเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคม ขณะนี้ การแบ่งฝักแบ่งฝ่าย รวมไปถึงการนำเสนอข้อมูลข่าวสารต่างๆ สารคดี ละคร สื่อบันเทิง ต่าง ๆ โฆษณา เกมออนไลน์และสื่ออื่น ๆ รอบตัว เช่น ละครไทยบางเรื่องมีหลายฉากในละครที่เป็น ฉากของการทำร้าย การฆ่าอย่างรุนแรงและสยดสยองเลือดท่วมจอ โดยมีภาพให้ผู้ชมเห็นแทบจะ ทุกขั้นตอน ซึ่งสื่อมวลชนก็ยังแฝงความรุนแรงไว้โดยไม่รู้ตัว ความสมจริงสมจังของละครเป็นเรื่อง ที่ควรส่งเสริม แต่ฉากที่เกี่ยวกับความรุนแรง น่าจะต้องมีความพอเหมาะพอดี เพราะช่วงเวลาของ ละครหลังข่าวก็เป็นช่วงที่เด็กยังไม่นอน ยังอยู่หน้าจอโทรทัศน์ เด็กอาจซึมซับ พฤติกรรมเหล่านั้น ได้^๖

โรงเรียนเป็นสถานที่ ๆ เด็กนักเรียนใช้เวลาส่วนใหญ่เพื่อการเรียนรู้ และพัฒนา สติปัญญา สังคมและคุณธรรม แต่ปัจจุบันมีการใช้ความรุนแรงในโรงเรียนมากขึ้น ได้รับความ สนใจจากสื่อ ครูและผู้บริหารการศึกษา ส่วนใหญ่เป็นการใช้ความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับการทำร้าย ร่างกาย การตบตี การรุมทำร้าย การใช้อาวุธ การยิงและปาระเบิด ส่วนใหญ่เป็นการทำร้ายกัน ระหว่างนักเรียนวัยรุ่นเพศเดียวกัน และมีแนวโน้มว่านักเรียนหญิงมีการใช้ความรุนแรงในการ แก้ปัญหาความขัดแย้งมากขึ้น พบว่าการใช้ความรุนแรงไม่ได้เกิด เฉพาะนักเรียนกับนักเรียนเท่านั้น แต่ยังเกิดระหว่างนักเรียนกับครูด้วย เกิดกรณีนักเรียนทำร้ายครูผู้สอน และครูผู้สอนทำร้ายนักเรียน แต่เกิดขึ้นไม่มาก ในปัจจุบันพฤติกรรมรุนแรงของเด็กวัยรุ่น เป็นพฤติกรรมที่เป็นปัญหาหนึ่ง ของ สังคมไทยในปัจจุบันที่มีความสำคัญและมีแนวโน้มของความรุนแรงที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การออกกฏระเบียบตลอดจนข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อให้เกิดมาตรการควบคุมพฤติกรรมรุนแรง ของวัยรุ่น ในสถานศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะปัญหานักเรียนที่ปรากฏ มักจะเป็นข่าวคราว เกี่ยวกับนักเรียน โดยเฉพาะนักเรียนในกลุ่มวัยรุ่น เพราะวัยรุ่นมักนิยมการใช้ความรุนแรงของวัยรุ่น แก้ปัญหาเป็นเรื่องที่พบเห็น และได้ยินได้ฟังอย่างสม่ำเสมอในชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นจากสื่อ

^๕ อรรถจักร สัตยานุรักษ์, หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, ฉบับประจำวันที ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐, หน้า ๖.

^๖ กรมสุขภาพจิต, กระทรวงสาธารณสุข, กรมสุขภาพจิต, รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ, ๒๕๔๕.

วิทยุ โทรทัศน์ ข่าวหนังสือพิมพ์ หรือ แม้แต่พบเห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง ความรุนแรงที่แสดงออก เป็นไปได้ ตั้งแต่การทะเลาะเบาะแว้งใช้กำลังทำร้าย หรืออาวุธรุนแรงถึงขั้นฆ่าผู้อื่นตาย

ข่าวคราวเกี่ยวกับความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ สามารถนำมาใช้เป็นอาหารหรือ บทเรียน สำหรับนักเรียนได้โดยที่เราอาจจับบทเรียน เพื่อประยุกต์ใช้ในชั่วโมงที่เหมาะสม เช่น ในชั่วโมง สาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมหรือชั่วโมงแนะแนวก็ตาม โดยมี วัตถุประสงค์ เพื่อให้ให้นักเรียนตระหนักถึงบทบาทของตนเองในการป้องกันความรุนแรงตลอด จนสามารถ วิเคราะห์ปัจจัย ที่จะนำไปสู่ความรุนแรง และมีทักษะในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า โดยที่ นักเรียนควร ได้รับการสอนให้ตระหนักว่า การใช้ความรุนแรงของวัยรุ่น แก้ปัญหาไม่ใช่วิธีทาง ที่ควรนำมาใช้จัดการกับความรู้สึกโกรธของตนเอง ซึ่งในที่นี้การใช้ความรุนแรงของวัยรุ่นหมายถึง ความพยายามที่จะใช้กำลัง เพื่อทำร้ายผู้อื่นซึ่งความรุนแรงดังกล่าว อาจนำไปสู่การฆ่าผู้อื่น และถือ ว่าเป็นอาชญากรรมที่ร้ายแรง แนวคิดเกี่ยวกับการป้องกันความรุนแรง การกระทำที่ใช้ความรุนแรง ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาอันสั้นโดยไม่ได้คาดคิด โดยมากมักจะเป็นผลจากความโกรธที่บุคคลไม่ สามารถควบคุม ได้ จนกลายเป็นเรื่องที่ทำลายอนาคตคนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ให้ย่อยยับลงได้ใน พริบตา การแก้ปัญหาความรู้สึกโกรธ หรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นควรใช้การสื่อสาร และหาทางออก ถึงความรู้สึกโกรธอย่างเหมาะสม และฝึกทักษะในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เมื่อมีความขัดแย้ง หรือ มีความรู้สึกโกรธเกิดขึ้น ในสหรัฐอเมริกา มีการจัดหลักสูตร การป้องกันความรุนแรง สำหรับวัยรุ่น ที่เน้นการสอน และฝึกทักษะให้แก่เด็ก โดยเฉพาะการป้องกันการก่อเหตุฆ่าผู้อื่น โดยมีสมมติฐาน ว่ามีปัจจัยเบื้องต้น ๓ ประการ ที่มักนำไปสู่การก่อเหตุรุนแรง นั่นคือความโกรธเคือง หรือ การทะเลาะเบาะแว้งกัน เหล้าหรือยาเสพติด และการมีอาวุธในครอบครอง

สภาพปัญหาของนักเรียนใน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ ซึ่งผู้วิจัยเองมี ประสบการณ์ในด้านการให้ความรู้ และให้การอบรมเกี่ยวกับสาเหตุ และผลกระทบของปัญหา ความรุนแรงของนักเรียนที่เกิดขึ้นในสถานศึกษา และได้คลุกคลีกับนักเรียน และผู้ปกครอง มาเป็น เวลานานจากประสบการณ์ และจากการสังเกตพฤติกรรม ซึ่งสภาพปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนมาก คือ การไม่ปฏิบัติตามเบญจศีล เบญจธรรม เช่น ปัญหาการฆ่าสัตว์ ทรมานสัตว์ การลัก ขโมย การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร การใช้กิริยาจาก้าวร้ายไม่เหมาะสม การสูบบุหรี่และการ ดื่มสุรา โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ เป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ ซึ่งมีประชากรอยู่ในเขต บริการมาก และมีหลากหลายอาชีพ มีความแตกต่างทางฐานะ ความเป็นอยู่ของผู้เรียนอย่างชัดเจน มาก ทำให้เกิดสภาพปัญหาในสถานศึกษาตามมา การใช้ความรุนแรงของนักเรียนในสถานศึกษา เป็นสิ่งที่ เป็นปัญหาจากความรุนแรง นอกจากจะเกิดกับร่างกาย และจิตใจแล้วส่วนหนึ่งยัง ฝังแน่น ในอารมณ์และความรู้สึกของผู้ถูกกระทำต่อเนื่องไปอีกยาวนาน บางคนมีความหวาดกลัวทั้งผู้คน

และสถานที่ บางคนรู้สึกทุกข์ทรมานและเจ็บปวด บางคนสูญเสียความมั่นใจในตัวเองและไม่ไว้ใจผู้อื่น และบางคนคิดว่าสิ่งที่ถูกกระทำเป็นตราบาปที่ติดตัวไปชั่วชีวิต ที่สำคัญที่สุดคือปัญหาการกระทำรุนแรงระหว่างกันมิได้ยุติลงแต่เฉพาะบุคคลที่กระทำและผู้ถูกกระทำเท่านั้น ปัญหาส่วนใหญ่ลุกลามขยายผลไปถึงชุมชนรอบข้างและสังคมกลายเป็นปัญหาที่ทับถมและทวีความรุนแรงมากขึ้นจนเป็นภาระที่คนในสังคมต้องเผชิญและร่วมกันรับผิดชอบในที่สุด จึงทำให้ต้องจัดการเรียนการสอนที่เน้นถึงศีลธรรม คุณธรรมเพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้นำความรู้หลักธรรมไปใช้ในชีวิตจริง และทำให้สังคมครอบครัวและชุมชนดีขึ้น

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรม และหลักเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาระดับของพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะในการพัฒนาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษา พฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนโรงเรียนประชาธิปไตยวิทยาการ เป็นการศึกษากลุ่มเฉพาะนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาที่ ๒ อายุระหว่าง ๑๓-๑๕ ปีที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ ๒ ภาคเรียนที่ ๑ ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๔ ผู้วิจัยดำเนินการหาข้อมูลงานวิจัย จากกลุ่มเป้าหมาย โดยการใช้แบบสอบถาม โดยมีขอบเขตการวิจัย คือ

๑. ขอบเขตด้านเนื้อหา

- พฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนโรงเรียนประชาธิปไตยวิทยาการ

๒. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

- นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาที่ ๒ อายุระหว่าง ๑๓-๑๕ ปีที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ ๒ ภาคเรียนที่ ๑ ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๔

๓. ขอบเขตด้านสถานที่

- โรงเรียนประชาธิปไตยวิทยาการ

๔. ขอบเขตด้านเวลา

- ภาคเรียนที่ ๑ ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๔

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ พฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตย เป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ระดับของพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตย วิทยากร ทั้ง ๕ ด้าน อยู่ในระดับใด

๑.๔.๓ ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไข และการพัฒนาพฤติกรรมด้านเบญจธรรม ของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตย มีแนวทางที่จะแก้ไขและพัฒนาในด้านใดมากที่สุด

๑.๕ สมมติฐานการวิจัย

๑.๕.๑ นักเรียนที่มีเพศต่างกันมีระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมแตกต่างกัน

๑.๕.๒ นักเรียนที่มีอายุต่างกันมีระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมแตกต่างกัน

๑.๕.๓ นักเรียนที่อาชีพของผู้ปกครองต่างกันมีระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมแตกต่างกัน

๑.๕.๔ นักเรียนที่ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (เกรดเฉลี่ย) แตกต่างกันมีระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมแตกต่างกัน

๑.๕.๕ นักเรียนที่เข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมต่างกันมีระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมแตกต่างกัน

๑.๕.๖ นักเรียนที่ได้รับการสนับสนุนยกย่องชมเชย ให้กำลังใจต่างกันมีระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมแตกต่างกัน

๑.๖ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑. พฤติกรรม หมายถึง การแสดงทางกาย วาจา ที่มีใจเป็นผู้บังคับบัญชาให้กระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งดีบ้างชั่วบ้าง

๒. หลักเบญจธรรม หมายถึง ธรรม ๕, ธรรมอันดีงามห้าอย่าง, หมายถึงคุณธรรม ๕ ประการ คู่กับเบญจศีล เป็นธรรมอันเกื้อกูลการรักษาศีล ผู้รักษาเบญจศีล ควรมีไว้ประจำใจ

๓. เมตตา กรุณา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ให้มีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๑

๔. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การประกอบสัมมาชีพ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๒

๕. กามสังวร หมายถึง การสำรวมในกาม ความสังวรในกาม ความสำรวมระวัง รู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๓

๖. สัจจะ หมายถึง การพูดความจริง ความซื่อสัตย์ ความซื่อตรง คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๔

๗. สติสัมปชัญญะ หมายถึง ความระลึกได้และความรู้ตัว คือฝึกให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๕

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานีดีขึ้น

๑.๗.๒ เป็นแนวทางในการพัฒนา ระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมและส่งเสริมการใช้เบญจธรรมในชีวิตประจำวัน ของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรม

พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาเนื่องมาจากอิทธิพลของจริยธรรมนั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะทางจิตใจของมนุษย์ เพราะจิตเป็นแกนกลางของจริยธรรม หากจิตมนุษย์ได้รับการพัฒนาด้านจริยธรรม คุณธรรมให้ดีแล้ว การกระทำของมนุษย์ก็จะแสดงออกมาในส่วนที่ดีงาม ส่วนที่ควรคำนึงถึงในการที่จะทำนายพฤติกรรมมนุษย์ ว่ามีปัจจัยพื้นฐานมาจากจริยธรรมหรือไม่นั้น ก็คือลักษณะสถานการณ์ของผู้กระทำหรือทำชั่วในขณะนั้น เอื้อต่อการทำความดีหรือความชั่วอย่างไรหรือไม่ เพราะมีรายงานการวิจัยกล่าวสรุปไว้ว่า “พฤติกรรมการทำดีทำชั่วของคนไทยขึ้นอยู่กับลักษณะของสถานการณ์เป็นส่วนใหญ่ คนจะโกงมากถ้าอยู่ในสถานการณ์ยั่วใจมากและไม่มีตัวแบบที่กระทำความดี ส่วนวัยรุ่นตอนปลายและผู้ใหญ่ตอนต้นของไทยที่ศึกษาพบ ส่วนใหญ่มีลักษณะทางจิตใจที่จะมีพฤติกรรมที่ไม่ซื่อสัตย์ได้มาก”^๑

กล่าวโดยทั่วไป พฤติกรรมของมนุษย์ทั้งภายนอกและพฤติกรรมภายในจะมีความสัมพันธ์กัน โดยพฤติกรรมภายในจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมภายนอกเสียเป็นส่วนใหญ่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง พฤติกรรมของมนุษย์ทั้งส่วนที่เป็นการกระทำทางกาย ทางวาจา หรือทางใจก็ตามล้วนมีแรงจูงใจมาจากจิต ซึ่งเป็นพฤติกรรมภายใน โดยหลักการนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปทั้งนักปรัชญาตะวันตกและพระพุทธศาสนา นักปรัชญาตะวันตกกลุ่มจิตนิยม (Idealism) มีเพลโต (Plato, ๔๒๗-๓๔๗ B-C) เป็นต้น ถือว่าจิตเป็นผู้ใช้ร่างกายให้ดำเนินไปตามเจตจำนงของมัน ร่างกายเป็นสิ่งที่ถูกใช้ จิตเป็นผู้ใช้ ร่างกายอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของจิต การกระทำ พฤติกรรมรวมทั้งนิสัยใจคอของมนุษย์จะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่จิตจะสั่งหรือบันดาลให้เป็นไป^๒

---

^๑สุพัฒน์ โทวิจักขณ์, พฤติกรรมก้าวร้าวของวัยรุ่น, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๒.

^๒สุจิตรา (อ่อนค้อม) ธรรัตน์, ปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : อักษรวิพัฒน์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

จะเห็นได้ว่าจิตกับร่างกาย ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชีวิต มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ร่างกายมีธรรมชาติไม่รู้อารมณ์ ส่วนจิตมีธรรมชาติรับรู้อารมณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจต่างก็อาศัยซึ่งกันและกัน มีผลเสมอกันตามเหตุปัจจัย^๓

ดังนั้น พฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์เราแสดงออกมา ทั้งที่เป็นพฤติกรรมในทางบวกทั้งในทางลบ ย่อมเกิดขึ้นได้กับทุกคนในทุกเวลาและทุกสถานการณ์ และถือว่าเป็นธรรมชาติของการแสดงออกมาทางกาย ทางวาจา โดยมีจิตเป็นผู้คอยกำกับให้พฤติกรรมเหล่านั้นเป็นไปในทางที่จิตปรารถนา เมื่อมนุษย์มีองค์ประกอบ คือ ร่างกายและจิตใจ ย่อมมีการกระทำ การแสดงออก การเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงอิริยาบถ และอาการเหล่านั้นถือว่าเป็นธรรมชาติพฤติกรรมของมนุษย์

๒.๑.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมทั่วไป

๒.๑.๑.๑ ความหมายของพฤติกรรม

ดร.สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต กล่าวว่า พฤติกรรม (Behavior) หมายถึงสิ่งที่บุคคลกระทำ แสดงออก ตอบสนองหรือโต้ตอบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในสภาพการณ์ใดสภาพการณ์หนึ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ ได้ยิน อีกทั้งวัดได้ตรงกัน ด้วยเครื่องมือที่เป็นวัตถุวิสัย ไม่ว่าจะการแสดงออกหรือการตอบสนองนั้นจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกร่างกายก็ตาม เช่น การร้องไห้ การกิน การวิ่ง การขำ การอ่านหนังสือ การเดินของชีพจร การเต้นของหัวใจ การกระตุกของกล้ามเนื้อ เป็นต้น^๔

เดวิดออฟ (Lida L. David OFF.) ได้ให้ความหมายไว้แบบกว้าง ๆ ว่า พฤติกรรม คือ สิ่งที่มนุษย์และสัตว์กระทำกัน^๕

พรรณราย ทรัพย์ประภา ให้ความหมายไว้ว่า พฤติกรรม (Behavior) คือ การกระทำใด ๆ ก็ตามซึ่งสามารถสังเกตได้โดยบุคคลอื่น หรือ โดยการใช้เครื่องมือ พฤติกรรมมิได้หมายความว่า

^๓ ดูรายละเอียดใน วิทย์ วิศทเวทย์ , **ปรัชญาทั่วไป**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๖ - ๖๓.

^๔ สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, **การปรับพฤติกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๒.

^๕ Lida L. David OFF, **Introduction to Psychology**, (New York : McGraw – Hill Book Company, 1987), p.7. อ้างในชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, ๘๐ นวัตกรรมจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทแคเน็กซ์อินเตอร์คอร์ปอเรชั่น จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓.

เฉพาะแต่เพียงการแสดงออกทางด้านร่างกายภายนอกเท่านั้น ยังรวมไปถึงการกระทำหรือกิจกรรมภายในความรู้สึกของบุคคลด้วย^๖

ประธาน – ทิวรรณ หอมพูล ได้ให้ความหมายของคำว่า “พฤติกรรม” ไว้ดังนี้

๑. หมายถึง การกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งชีวิตและบุคคลอื่นสามารถสังเกตเห็นได้จากการกระทำกิจกรรมเหล่านั้น ซึ่งมีทั้งทางดีและทางไม่ดี เช่น การหัวเราะ การร้องไห้ เสียใจ การออกกำลังกาย เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นผลจากกระบวนการทางจิตวิทยา ได้แก่ การจูงใจ การเรียนรู้ การจำ การลืม และความรู้สึกนึกคิด เป็นต้น

๒. หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ของบุคคลที่ปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมของบุคคลเหล่านั้นออกมาในรูปของการกระทำ หรือการแสดงออกของมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ภายใต้กลไกของความรู้สึกนึกคิดของตนเองมนุษย์ทุกคนจะมีกระบวนการของพฤติกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทุกคนจะมีความต้องการและมีสาเหตุจูงใจเป็นของตนเองอยู่ตลอดเวลา และสามารถตัดสินใจที่จะกระทำการต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกนึกคิดเป็นของตนเอง สิ่งที่ปรากฏออกมานั้นเป็นพฤติกรรมของมนุษย์^๗

รองศาสตราจารย์ ดร. กัญญา สุวรรณแสง ได้ให้ความหมายไว้ว่า พฤติกรรม คือ กิริยาอาการ บทบาท ลีลา ท่าทาง การประพฤติ ปฏิบัติ การกระทำที่แสดงออกให้ปรากฏสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่งใน ๕ ทวาร คือ โสตสัมผัส จักษุสัมผัส ชิวหาสัมผัส ฆานสัมผัส และทางผิวหนัง หรือมีจะนั้นก็สามารวัดได้ด้วยเครื่องมือ^๘

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า พฤติกรรม คือการกระทำหรืออาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิด และความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า^๙

สงวน สิทธิเลิศอรุณและคณะ ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมว่า การกระทำหรือกิริยาที่ปรากฏออกมาทางร่างกาย ทางกล้ามเนื้อ ทางสมอง ทางอารมณ์ และทางความรู้สึกนึกคิด ซึ่งโดย

^๖ พรรณราย ทรัพย์ะประภา , จิตวิทยาอุตสาหกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

^๗ ประธาน-ทิวรรณ หอมพูล, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : พิสิษฐ์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๓-๗๔.

^๘ กัญญา สุวรรณแสง รศ.ดร., จิตวิทยาทั่วไป , พิมพ์ครั้งที่ ๔ , (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๒.

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๘๐.

ปกคิมนุษย์และสัตว์ย่อมแสดงออกมาให้เห็นที่สังเกตเห็นได้ชัด และเห็นไม่ได้ชัด ซึ่งขึ้นอยู่กับ การตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่มากกระตุ้นเป็นสำคัญ^{๑๑}

สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ ได้อธิบายความหมายของพฤติกรรมไว้ว่า พฤติกรรม (behavior) นั้นอาจกล่าวได้ว่า คือการกระทำหรืออาการที่แสดงออกของบุคคล (Action) ทั้งนี้รวมถึงการงดเว้นการกระทำด้วย (Inaction) นอกจากนั้นการตัดสินใจที่รู้สึกได้ของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กร หรือการกระทำที่ซ่อนเร้นแต่พร้อมที่จะแสดงออก อาทิ การมีความคิดริเริ่ม ก็นับเป็น การกระทำเช่นกัน ดังนั้น คำว่า “พฤติกรรม” จึงรวมถึงสิ่งที่บุคคล กลุ่มหรือองค์กร ประพฤติปฏิบัติ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เปิดเผย (Overt behavior) และยังรวมถึงพฤติกรรมที่ยังไม่แสดงออกหรือ พฤติกรรมซ่อนเร้น (Covert behavior) ทั้งนี้รวมถึงกระบวนการภายในอื่น ๆ ได้แก่ ความคิด ความรู้สึก ทศนคติ เป็นต้น นอกจากนั้น ยังรวมถึงการงดเว้นการกระทำ หรือการไม่แสดงออกทั้งที่ ตั้งใจและไม่ตั้งใจอีกด้วย^{๑๒}

สรุปว่า พฤติกรรม หมายถึง การกระทำหรืออากัปกริยาต่าง ๆ ของมนุษย์ที่ปรากฏ ออกมาทางทวารทั้ง ๓ อันบุคคลอื่นสามารถสังเกตเห็นได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และไม่สามารถ สังเกตเห็นได้ โดยการกระทำนั้นมีทั้งดีและไม่ดี อันเป็นผลมาจากการตอบสนองความรู้สึกที่มีต่อ สิ่งเร้า

๒.๑.๑.๒ ประเภทของพฤติกรรม

นักวิชาการได้จัดประเภทของพฤติกรรมไว้ ดังนี้

นพมาศ อึ้งพระ ก็ได้แบ่งแรงผลักดันที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ของมนุษย์ ๒ ประเภท คือ

๑. สัญชาตญาณในการดำรงชีวิต (Life Instinct)

๒. สัญชาตญาณเกี่ยวกับความตาย (Death Instinct)^{๑๒}

จากทฤษฎีดังกล่าวสามารถอธิบายพฤติกรรมทั้ง ๒ ได้ ดังนี้

^{๑๑} สงวน สุทธิเลิศอรุณและคณะ, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : ชัยศิริการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑.

^{๑๒} สร้อยตระกูล(ติวยานนท์) อรรถมานะ, **พฤติกรรมองค์การทฤษฎีและการประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๑๓} นพมาศ อึ้งพระ(ธีรเวคิน) รศ., **ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖-๒๗.

ประการแรก หมายถึง สัญชาตญาณทางเพศเป็นหลักสำคัญ รวมทั้งสัญชาตญาณในการตอบสนองความต้องการทางร่างกาย อันทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ อาทิ ความหิวและความกระหาย ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้ชีวิตของบุคคลอยู่รอด และสามารถดำรงพันธุ์สืบต่อไปได้

ประเภทหลัง หมายถึง สัญชาตญาณในอันที่จะดับสังขาร และจบลงด้วยความตายอย่างสงบในที่สุด

ฟรอยด์^{๑๓} (Sigmund Freud) แบ่ง “Structure” ของจิตใจอันเป็นบ่อเกิดแห่งพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ๓ ประเภท ดังนี้

๑. **Id** หมายถึงแรงผลักดันของจิตใจคือ Drive หรือ Instinctual Drive คือ โครงสร้างของจิตส่วนดั้งเดิมที่ปราศจากการขัดเกลาใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อมีผล ก็จะแสดงออกอย่างหยาบ ๆ ซึ่งประกอบด้วยสัญชาตญาณ หรือแรงขับโดยกำเนิด ในช่วงที่เป็นทารกแรงขับเหล่านี้ยังกระจัดกระจาย และปราศจากจุดหมายปลายทาง บทบาทของโครงสร้างส่วนนี้ต่อบุคลิกภาพในช่วงวัยทารกจึงมีน้อยมาก ต่อเมื่อทารกเติบโตขึ้น พลังที่กระจัดกระจายอยู่ก็เริ่มปรากฏออกมา ซึ่งเป็นการเริ่มตัวของโครงสร้างของบุคลิกภาพ

๒. **Ego** หมายถึง ส่วนที่ทำหน้าที่ปรับตัวหรือผสมผสานความต้องการของ Id กับสิ่งแวดล้อมภายนอก (Environment) เมื่อส่งผลต่อพฤติกรรมก็จะแสดงออกมาในรูปที่เหมาะสมตามสถานการณ์มากขึ้น เพราะโครงสร้างประเภทนี้ ได้ถูกกลั่นกรองแล้ว

๓. **Superego** หมายถึงส่วนที่เป็นศีลธรรม มโนธรรม คำสั่งสอน และกฎเกณฑ์ หรือกฎหมายต่าง ๆ เมื่อส่งผลต่อพฤติกรรมจะแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมของปัญญาชนทั้งหลาย เป็นไปโดยรอบคอบ

ตามความคิดของฟรอยด์ Id หรือ Drive นั้น มีติดตัวเราทุกคนมาตั้งแต่เกิด ส่วน Ego และ Superego มีการพัฒนาและเจริญเติบโตขึ้นมาในภายหลัง Ego เป็นพัฒนาการของ Id ที่เกิดจากการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเป็นจริงภายนอก^{๑๔}

ฟรอยด์ให้ความเห็นว่า ในทารกแรกเกิดนั้น ภายในโครงสร้างของจิตเต็มไปด้วย Id ส่วน Ego และ Superego นั้น ได้ค่อย ๆ แยกตัวออกมาจาก Id และพัฒนาตัวเองขึ้นมาภายหลังตามวัย ยิ่งโตขึ้นเท่าไร พฤติกรรมที่แสดงไปในทางที่มี Ego และ Superego มากขึ้นตามลำดับ ฉะนั้น

^{๑๓} Sigmund Freud, *The History of the Psychoanalytic*, Authorized English Translation by A.A. Brill. (New York: The Macmillan Company, 1910), pp. 110-112. อ้างในผู้ช่วยศาสตราจารย์สุคดี บุญอารีย์ (ผู้แปล), การฝึกเหตุผลเชิงจริยธรรม : ทฤษฎีและการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พัฒนาการหนังสือกรรมวิชาการ, ๒๕๔๑), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๑๔} อ้างแล้ว.

หน้าที่สำคัญยิ่งของ Ego และ Superego ก็คือ การเรียนรู้และรับรู้ด้วยความคิดและเหตุผล ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมแรงกระตุ้นของสัญชาตญาณ เพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้น และช่วยกำหนดว่าแรงขับใดควรได้รับการตอบสนองเพียงใดและด้วยวิธีใดโดยเฉพาะในส่วนของ Ego จึงทำหน้าที่ทำความเข้าใจกับสภาพความจริงแห่งชีวิต เพื่อจะได้ควบคุมการแสดงออกของ Id ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมถูกต้อง นอกจากนี้ Ego ยังมีหน้าที่สะกดกลั่นและยับยั้งการระบายออกของ Id ที่อาจทำอันตรายต่อตนเองด้วย ทั้งนี้โดยเปลี่ยนรูปแบบการแสดงของพฤติกรรมให้เป็นไปในลักษณะที่ปลอดภัย ซึ่งเรียกชื่อว่า Defense Mechanism

ตามแนวคิดของ فروยด์ Ego มีหน้าที่หลักหรือหน้าที่สำคัญคือ ให้นำบุคคลนั้นปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในผู้ใหญ่ หน้าที่ดังกล่าวนี้ประกอบด้วยปรากฏการณ์และพฤติกรรมหลายอย่าง เช่น การตอบสนองต่อความต้องการต่าง ๆ ของร่างกายและจิตใจ ตลอดจนถึงนิสัยใจคอ ระเบียบข้อบังคับของสังคม ความอยากรู้อยากเห็น ความรักสวยรักงาม ความสนใจในศิลปะต่างๆ และอื่น ๆ อีกมาก ส่วนในเด็กเล็ก ๆ นั้น ในตอนแรกเด็กจะไม่สนใจสิ่งแวดล้อมเลย เด็กจะเรียกร้องเอาแต่สิ่งที่ต้องการเพียงอย่างเดียว

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า เด็กจะให้ความสนใจสิ่งแวดล้อม ในฐานะที่เป็นผู้คอยตอบสนองความต้องการของเด็กซึ่งมาจาก Id เท่านั้น นอกจากนี้เด็กก็จะเรียนรู้ด้วยตนเองในระยะต่อ ๆ มาว่า สิ่งแวดล้อมนั้น นอกจากจะให้การตอบสนองต่อความต้องการของเด็กแล้ว บางครั้งก็อาจจะลงโทษเด็กด้วย เช่น ทำให้รู้สึกเจ็บปวด ไม่สบายต่าง ๆ เป็นต้น เด็กจะต้องเรียนรู้วิธีการหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ด้วย สรุปความว่า เด็กสนใจสิ่งแวดล้อมในฐานะที่เป็นเครื่องตอบสนองความต้องการของ Id โครงสร้างของจิตใจของเด็กในการแสวงหาการตอบสนองนี้ คือ สิ่งที่เราเรียกว่า Ego และ Ego นี้เองคือผู้ตอบสนองความต้องการของ Id

ถ้าดูผิวเผินจะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่าง Ego และ Id น่าจะเป็นไปโดยราบรื่นแต่จากประสบการณ์ในการรักษาผู้ป่วยจิตเวชพบว่า มักจะมีการขัดแย้งระหว่าง Ego กับ Id เสมอ นักจิตวิเคราะห์ถือว่าความขัดแย้งระหว่าง Id กับ Ego เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดโรคประสาท (Neurosis) ความขัดแย้งระหว่าง Id กับ Ego เริ่มขึ้นตั้งแต่เมื่อใดนั้น เรายังไม่ทราบแน่ชัด สิ่งที่ทราบก็คือ Ego จะต้องเจริญเติบโตหรือพัฒนาขึ้นตามสมควรก่อน จึงจะมีความขัดแย้งเกิดขึ้น และเมื่อมีการเกิดความขัดแย้งเกิดขึ้นก็ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ตามมา^{๑๕}

การพัฒนาของ Ego พร้อมทั้งหน้าที่ที่กระทำต่อสิ่งแวดล้อมภายนอกตัวเด็กนั้นมีความสำคัญมาตั้งแต่แรกเกิด หน้าที่อันแรกคือ การควบคุมการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อต่าง ๆ

^{๑๕} อ้างแล้ว.

เรียกว่า Motor Control หน้าที่อันที่สองก็คือ การเรียนรู้ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือ Sensory Perception เพื่อที่จะบอกให้ทราบถึงสถานะของสิ่งแวดล้อม หน้าที่ลำดับที่สาม คือ ความทรงจำต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยให้ตัดสินใจถูกต้องต่อเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม เด็กนั้นจะเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีต ว่าควรจะทำอย่างไรจึงจะได้ผลดีที่สุด ถ้ายังจำอดีตได้มาก ก็จะมีความสามารถในการตัดสินใจกับเหตุการณ์ในปัจจุบันและอนาคตได้ดียิ่งขึ้น เราพบว่าความทรงจำในระยะแรกนี้ได้แก่ความทรงจำในการตอบสนองต่อความต้องการของ Id Instinctual Gratification^{๑๖}

หน้าที่ทั้งหมดของ Ego ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมการเคลื่อนไหว การรับรู้ความรู้สึกความทรงจำ อารมณ์และความคิด จะเริ่มต้นพัฒนาอย่างช้า ๆ เมื่อเด็กทารกเจริญเติบโตขึ้น สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาเหล่านี้อาจแบ่งได้เป็น ๒ พวก พวกแรกคือ การเจริญเติบโตของร่างกาย รวมทั้งสมองของเด็ก พวกที่สองคือประสบการณ์ที่เด็กได้รับในขณะที่เจริญเติบโตหรือพัฒนา ในตอนนี้จะขอกล่าวถึงการเจริญเติบโตของร่างกายและสมองก่อน

การเจริญเติบโตทางร่างกายนั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาหรือเจริญเติบโตของหน้าที่ต่าง ๆ ของ Ego ตัวอย่างเช่น เด็กจะไม่สามารถบังคับและควบคุมการเคลื่อนไหวหรือการทำงานของกล้ามเนื้อได้ จนกว่าระบบประสาทจะเจริญเติบโตเต็มที่ การรับรู้บางอย่าง เช่น การเห็นภาพ เป็นต้น ก็ย่อมอาศัยการเจริญเติบโตของกล้ามเนื้อลูกตาและระบบประสาทที่เกี่ยวข้อง ถ้าการเจริญเติบโตทางร่างกายเป็นปกติ ก็จะทำให้การพัฒนาหรือการเจริญเติบโต หรือตัดทอนการพัฒนาดังกล่าวแล้วด้วย พรอยด์ได้ให้ความสนใจในเรื่องประสบการณ์ของเด็กมาก

ประสบการณ์อันต่อมาที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาหน้าที่ของ Ego คือ ขบวนการที่เรียกว่า “Identification” คือ การเลียนแบบ เอาอย่างและทำตัวให้เหมือนกับบุคคลและสิ่งแวดล้อมภายนอก การเลียนแบบ เอาอย่าง และทำตัวให้เหมือนนี้ เด็กจะทำดังกล่าวกับผู้ใกล้ชิดและมีความสำคัญต่อเด็ก โดยมากมักจะเลียนแบบ เอาอย่าง และทำตัวให้เหมือนในทางพฤติกรรมและความคิดของผู้ใกล้ชิด ทั้งนี้อาจเลียนแบบทั้งหมด หรือเลียนแบบความคิดและพฤติกรรมบางอย่างเท่านั้นก็ได้ พรอยด์ได้เน้นความสำคัญของ Identification ในวัยเด็กนี้มาก เพราะถือว่าเป็นรากฐานในการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ต่อไปในอนาคต เราจะสังเกตเห็นขบวนการ Identification ได้ในเด็กอายุราวหกเดือนขึ้นไป เด็กในวัยนี้จะเลียนแบบการยิ้ม ในเมื่อผู้ใหญ่ยิ้มให้ พยายามเปล่งเสียงพูดตามที่ผู้ใหญ่พูดกับเด็ก เป็นต้น

^{๑๖} อ่างแล้ว.

เมื่อเด็กพัฒนาเติบโตขึ้นการเลียนแบบก็จะมากขึ้น ตัวอย่างที่เห็นชัดก็คือการใช้ภาษาพูดจริงอยู่การที่เด็กจะพูดได้นั้น ต้องอาศัยการเจริญเติบโตของกล้ามเนื้อและระบบประสาทที่เกี่ยวข้องกับการพูด แต่ถึงกระนั้นก็ตาม วิธีที่เด็กเรียนพูดนั้นอาศัยการเลียนแบบแท้ ๆ ในระยะแรก ๆ เด็กจะเริ่มเลียนคำพูดที่ผู้ใหญ่พูดกับเด็ก ต่อมาเด็กจะเลียนวิธีการออกเสียงสูงต่ำ การใช้ระดับเสียง การเปล่งเสียง การใช้สำนวนโวหาร เช่นเดียวกับผู้ใหญ่ที่เลี้ยงดูเด็กอย่างในประเทศไทย มีการใช้ภาษาท้องถิ่นต่างกันไประหว่างภาคต่าง ๆ ของประเทศ ข้อที่น่าสังเกตก็คือภาษาท้องถิ่น เช่น ภาคเหนือ เป็นต้น ถ้าไม่ได้เกิดหรือเจริญเติบโตในภาคเหนือแล้ว ก็ยากที่พฤติกรรมทางด้านกายภาพ รวมไปถึงการพูดจะให้เหมือนคนภาคเหนือได้

นอกจากนี้การแสดงกิริยาท่าทางการสนใจต่อสิ่งต่าง ๆ การแต่งตัวงานอดิเรก การแสดงออกทางอารมณ์ ก็ได้มาจากการเลียนแบบแทบทั้งสิ้น ในภาษาไทยเราก็มีคำพูดสำนวนหนึ่งซึ่งแสดงการเลียนแบบนี้ว่า “สำเนียงบอกภาษา กิริยาบอกสกุล” หรือ “ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น”

ความสามารถในการที่ Ego ทำหน้าที่เลียนแบบ เอาอย่าง และทำตัวให้เหมือนนี้เป็นเรื่องปกติธรรมดาของคนเรา และเป็นสิ่งจำเป็นในวัยเด็กทารกมาก ถ้าไม่สามารถทำได้ จะเป็นอุปสรรคต่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในวัยต่อ ๆ มา

การพัฒนาพฤติกรรมที่เกิดจากการทำงานของจิตใจอันดับต่อมา ตามแนวคิดของ فروยด์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่การทำงาน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ^{๑๑}

๑. **Primary Process** หมายถึง การทำงานของโครงสร้างของจิตในระยะเริ่มแรก คือแรกเกิด ซึ่งเต็มไปด้วยพลังงานของ Id พลังงานนี้จะมีอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมของคนเราไปจนตลอดชีวิต แต่ว่าจะถูกควบคุมไว้โดย Ego และ Superego ในตอนหลัง สำหรับ Ego เองในระยะของการพัฒนา ก็จะมีลักษณะคล้ายการทำงานของ Id ด้วย ต่อเมื่อการพัฒนาของ Ego เจริญขึ้นพอสมควรแล้วจึงจะทำหน้าที่แตกต่างไปจาก Id

๒. **Secondary Process** หมายถึง การทำงานของจิตใจที่ค่อย ๆ พัฒนามาตามลำดับขั้นตอนขึ้นมาโดยใช้เวลาหลายปี และเป็นลักษณะการทำงานของ Ego ที่พัฒนาเต็มที่แล้ว

การใช้คำว่า Primary Process และ Secondary Process ในทางทฤษฎีจิตวิเคราะห์นั้นมีความหมายสองความหมาย ความหมายแรก เป็นการทำงานของโครงสร้างของจิตใจตามหน้าที่ส่วนความหมายที่สองนั้น หมายถึงขบวนการคิด หรือการใช้ความคิด ตัวอย่างเช่น Primary Process Thinking เป็นลักษณะความคิดแบบเด็กเล็ก ๆ ซึ่งเป็นไปตามแรงผลักดันของ Id และ Ego ที่ยังไม่เจริญเติบโต ส่วน Secondary Process Thinking หมายถึงความคิดแบบผู้ใหญ่ซึ่งเป็นลักษณะของ Ego ที่พัฒนา

^{๑๑} ปราโมทย์ เชาวศิลป์, คู่มือทฤษฎีจิตวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : สหประชาพานิชย์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๗.

และเจริญเติบโตแล้วซึ่งควบคุมโดยเหตุผลและโครงสร้างทางตรรกะที่รับรู้ต่อความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ^{๑๔}

การทำงานของจิตใจแบบ Secondary Process ที่มีผลต่อพฤติกรรมนั้น มีลักษณะการทำงานแตกต่างกันออกไปคือ มีความสามารถที่จะรอคอย หรือความต้องการการตอบสนองของ Id ไว้ก่อน จนกระทั่งได้เวลาและสถานที่ที่ดีกว่า เหมาะสมกว่า จึงจะยอมให้ได้รับการตอบสนองซึ่งเป็นลักษณะการทำงานของ Ego ที่พัฒนาแล้ว นอกจากนี้พลังงานของจิตใจที่ติดอยู่กับบุคคลใดก็ตาม จะติดแน่นมั่นคงมาก ไม่สามารถย้ายที่ได้ง่ายเหมือนการทำงานแบบ Primary Process ไปสู่ Secondary Process นั้นจะเป็นการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป และไม่สามารถจะบอกได้ว่าเมื่อใดหมดระยะของ Primary Process

นอกจากนี้ การที่ Ego จะเอาชนะสิ่งแวดล้อมภายนอกได้ Ego จะต้องเจริญเติบโตและทำหน้าที่ได้อย่างน้อย ๓ ประการ คือ

๑. การรับรู้ความรู้สึกต่าง ๆ (Sensory Perception) ซึ่งจะบอก Ego ให้ทราบถึงความ เป็นไปของสิ่งแวดล้อม

๒. ความสามารถในการจำ เปรียบเทียบ และคิดตามแบบของ Secondary Process

๓. จะต้องสามารถควบคุมกล้ามเนื้อที่ทำการเคลื่อนไหวได้แน่นอนเสียก่อน^{๑๕}

หน้าที่ทั้งสามประการนี้มีความสัมพันธ์กันมากจนแยกออกจากกันได้ยาก การที่ Ego สามารถทำหน้าที่ทั้งสามอย่างเพื่อที่จะเรียนรู้ความเป็นไปของสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เรียกว่า Reality Testing

Reality Testing หมายถึงการที่ Ego สามารถแยกแรงกระตุ้นจากภายนอกกับแรงกระตุ้นจากภายในคือ Id ถ้า Ego ทำงานนี้ได้ดี เรียกว่ามี Sense of Reality ดี ถ้า Ego ไม่สามารถทำงานแบบนี้ได้ เรียกว่ามีการเสียดของ Reality Testing Sense of Reality เกิดขึ้นช้า ๆ พร้อมกับการพัฒนาหน้าที่อื่น ๆ ของ Ego ในทารกแรกเกิดจนถึงประมาณสองสามเดือนนั้น ทารกจะไม่สามารถแยกว่าแรงกระตุ้นอันไหนเกิดจากภายใน และอันไหนเกิดจากภายนอก ในระยะต่อมา เมื่อการเจริญเติบโตหรือพัฒนาของประสาทและอวัยวะรับความรู้สึก สามารถทำหน้าที่ได้ดีพอสมควร และรวมทั้งการที่มีประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อมภายนอก เด็กก็จะเริ่มมี Sense of Reality เกิดขึ้น พรอยด์เห็นว่า ความผิดหวังหรือไม่ได้สมหวัง เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เด็กมี Sense of Reality ยกตัวอย่างเช่น ทารกแรกเกิดจนถึงประมาณสี่ห้าเดือน จะเรียนรู้ว่าแรงกระตุ้นที่ทำให้เกิดความสุขสบายนั้น ไม่ได้มีอยู่ตลอดเวลา อย่างเช่น เต้านมหรือน้ำนมมารดา เป็นต้น เด็กจะได้รับการตอบสนองในขณะที่มารดา

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒๓.

เป็นผู้ให้เท่านั้น และบางเวลาถึงแม้เด็กจะหิว แต่มารดายังไม่อยู่ในฐานะที่จะให้ เด็กก็ต้องทนหิวไปก่อน เมื่อเด็กมีประสบการณ์มากขึ้น และซ้ำ ๆ กัน เด็กจะเริ่มรู้ว่าสิ่งแวดล้อมภายนอกคือมารดา เต้านมและน้ำนมนั้นเด็กจะได้รับเป็นเวลาคือสามารถจะมาหาเด็กหรือจากเด็กไปได้ การที่มีประสบการณ์อย่างนี้ เด็กจะเริ่มรู้สึกว่ามีของบางอย่างในกรณีนี้ คือมารดาและน้ำนมไม่ใช่ตัวเด็ก แต่เป็นสิ่งภายนอก ในทำนองเดียวกัน ความรู้สึกบางอย่างที่เกิดขึ้นกับเด็กนั้น เด็กไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ ความรู้สึกเหล่านี้ เกิดจากตัวเด็กเอง ตัวอย่างเช่น การปวดท้อง เป็นต้น เด็กจะเริ่มรู้ว่าความรู้สึกจากภายในเป็นตัวของตัวเอง ความสามารถในการแยกความรู้สึกว่า อันไหนเป็นตัวเรา และอันไหนเป็นสิ่งภายนอก นี่เป็นจุดเริ่มต้นของ Sense of Reality แล้วพัฒนาขึ้นมากลายเป็นขอบเขตของร่างกายของเด็กที่เรียกว่า Ego Boundary

จากอิทธิพลของประสบการณ์ดังกล่าว เด็กจะค่อย ๆ เรียนรู้ Reality Testing แต่การเรียนรู้ในเด็กนั้น จะเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้นที่เด็กจะเข้าใจ บางครั้งบางครั้งเด็กจะรู้ตัวมาก และในเวลาอื่นก็รู้ตัวน้อย ตัวอย่างเช่น เด็ก ๆ เวลาเล่นกันนั้นมักจะถือเอาเป็นจริงจัง อย่างน้อยก็ในขณะที่เล่นกัน แม้ในผู้ใหญ่ที่ปกติ การใช้ Sense of Reality ก็ยังถูกอิทธิพลของความต้องการของ Id ความกลัว ความหวัง ความทรงจำ ทำให้เลื่อนลงไปได้เหมือนกัน อย่างน้อยที่สุดก็ชั่วขณะหนึ่ง สรุปความว่าการมองโลก รวมไปถึงพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของคนเราทุกคน ย่อมจะถูกอิทธิพลของ Id ความกลัว ความหวัง และความทรงจำ ทำให้การเห็นนั้นผิดไปจากความเป็นจริงบ้าง ไม่มากก็น้อย

การมองโลกและพฤติกรรมที่ผิดจากความเป็นจริงนี้ ทำให้เกิดอคติต่าง ๆ ในคนเรานอกจากนี้ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์และลัทธิศาสนา ก็เนื่องมาจากเหตุนี้ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม บุคคลที่ปกติและเป็นผู้ใหญ่แล้วต้องมี Sense of Reality อย่างน้อยก็ในชีวิตประจำวัน ถ้าหากไม่สามารถทำได้ในชีวิตประจำวัน ก็ถือว่าผิดปกติหรือเป็นโรคจิต โดยผู้ป่วยเหล่านี้จะมีความเชื่อมั่นในประสาทหลอน และความหลงผิดของตนเอง ซึ่งส่วนมากก็มาจากความกลัวและความปรารถนาของ Id นั้นเอง ในคนปกตินั้น Ego จะสามารถจัดการกับสิ่งแวดล้อมภายนอก เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการของ Ego ตามสมควรแก่กรณี^{๒๐}

ปราโมทย์ เชาวศิลา ได้อธิบายหน้าที่อีกประการหนึ่งของ Ego คือเป็นตัวกลางประสานความต้องการของ Id ให้เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมภายนอก ในการทำหน้าที่นี้ Ego จะต้องควบคุมทำให้พลังงานของ Id ต้องรอเวลานานออกไป หรือต่อต้านพลังงานของ Id โดยตรง ถ้าหาก Ego เห็นว่าควรจะรอคอยได้ เพื่อผลประโยชน์มากขึ้น ตัวอย่างเช่น เด็กอายุราวสิบแปดเดือนต้องการถ่ายปัสสาวะ Ego จะไม่ยอมให้ถ่ายทันทีที่ปวดถ่าย แต่จะบังคับให้เด็กเดินไปถึงห้องน้ำ

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒๘.

เสียก่อนจึงจะถ่ายได้ การที่ Ego ให้อรจนกว่าจะถึงห้องน้ำนั้น เด็กก็สามารถถ่ายได้และยังได้รับความรัก ความชมเชยจากผู้ใหญ่อีกด้วย การที่เด็กสามารถ “รอ” หรือ “คอย” ที่กระทำตามความต้องการของ Id นี้ เป็นลักษณะการทำงานและการคิดแบบ Secondary Process ซึ่งจะมีประโยชน์แก่ตัวของเด็กเองด้วย^{๒๑}

ปราโมทย์ เชาวศิลป์ ได้อธิบายการทำงานของ Ego ในระดับนี้ว่าเปรียบเสมือนคนที่อยู่ในเมืองเจริญแล้ว ทุกคนต่างก็รักษาผลประโยชน์ของตนและประโยชน์ของส่วนรวม บางครั้งเมื่อประโยชน์ส่วนตัวขัดผลประโยชน์ส่วนรวม เราก็จะต้องเสียผลประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เราจึงจะอยู่กันได้อย่างราบรื่น ดังนั้น Ego บางครั้งต้องขัดขวางต่อต้าน หรือเลื่อนเวลาตอบสนองต่อความต้องการของ Id โดยดึงพลังจาก Id^{๒๒}

และปราโมทย์ เชาวศิลป์ ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่าเมื่อ Ego เริ่มพัฒนาใหม่ ๆ นั้นยังมีกำลังไม่มาก และหน้าที่ของ Ego ก็คือคอยบริการหรือรับใช้ Id ต่อมาเมื่อ Ego พัฒนาเจริญเต็มที่ที่จะขัดขวางต่อต้าน Id และในที่สุดจะเป็นนายของ Id ตัวอย่างเช่น เด็กอิจฉาน้อง อยากทำร้ายน้อง แต่ Ego ไม่ยอมและในที่สุดก็บังคับ Id ให้ทิ้งความปรารถนาที่จะทำร้ายน้องเสีย^{๒๓}

รศ.นพมาศ อึ้งพระ (ธีรเวคิน) ได้กล่าวว่าการที่ Ego ใช้กลไกจัดการกับแรงกระตุ้นจาก Id โดยวิธีเก็บกอดนี้ ฟรอยด์ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่ามีอยู่ ๒ ประเภท คือ การเก็บกอดที่สมบูรณ์ และการเก็บกอดที่ไม่สมบูรณ์ การเก็บกอดที่สมบูรณ์ หมายถึง แรงกระตุ้นหรือความปรารถนาของ Id ถูกหลบหายไปจากความรู้สึกตัวอย่างสมบูรณ์ เหมือนกับว่าไม่เคยมีแรงกระตุ้นหรือความปรารถนานั้นอยู่เลย ภาษาทางจิตวิเคราะห์เรียกว่า “Cathexis” ถูกเปลี่ยนทิศทางไปยังส่วนอื่นของจิตใจ แต่ในทางปฏิบัติเราพบว่า การเก็บกอดโดยทั่วไปนั้น มักจะไม่สมบูรณ์ และทำให้เกิดอาการของโรคประสาทตามมา ในเมื่อการเก็บกอดที่ไม่สมบูรณ์ได้เกิดขึ้น จะเป็นเหตุให้ Ego ต้องใช้พลังงานเพิ่มเติมขึ้นไปอีก^{๒๔}

นอกจากนี้ รศ.นพมาศ อึ้งพระ (ธีรเวคิน) ยังได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับกลไกของจิตใจอีกอย่างหนึ่งที่ Ego ใช้ ได้แก่ Reaction Formation คือ การกระทำในสิ่งที่ตรงกันข้าม ตัวอย่างเช่น ความเกลียดกับความรัก เป็นต้น ความเกลียดชังนี้จะถูกเก็บไว้ในจิตไร้สำนึกและไม่รู้สึกตัว ส่วนการกระทำจะแสดงออกในรูปของความรัก ตัวอย่างอื่น ๆ ได้แก่ ความโหดร้ายทารุณ แต่แสดงออกในรูปของความเมตตา ความคือร้อนแสดงออกในรูปของความว่านอนสอนง่าย ความชอบหรือพอใจ

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

^{๒๔} คุรายละเอียคใน นพมาศ อึ้งพระ (ธีรเวคิน), ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว, หน้า ๒๕.

ในสิ่งสกปรกจะแสดงออกในรูปของความเป็นคนชอบความสะอาดเรียบร้อย เป็นต้น ความรู้สึกดั้งเดิมที่เป็นของตรงกันข้ามนี้ จะคงอยู่ในระดับของจิตไร้สำนึก โดยทั่วไปเรามักจะคิดว่า Reaction Formation นี้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีสิ่งที่เลว หรือสังคมไม่ยอมรับ มาเปลี่ยนรูปเป็นการแสดงออกในลักษณะที่ดีและสังคมยอมรับ แต่ความจริงแล้วเราอาจพบได้ทั้งสองทาง คือ จากสิ่งที่เลวเป็นสิ่งที่ดี หรือจากสิ่งดีกลายเป็นสิ่งที่ไม่ดีก็ได้ เช่น ความรักอาจแสดงออกในรูปของความเกลียดชัง หรือความเป็นคนว่านอนสอนง่ายอาจแสดงออกในรูปของความดื้อรั้น เป็นต้น^{๒๕}

รศ.นพมาศ อึ้งพระ (ธีรเวคิน) ยังได้ชี้แจงในรายละเอียดเกี่ยวกับกลไกจิตใจดังต่อไปนี้คือ Isolation^{๒๖} ซึ่งมีอยู่สองความหมายและพบมากในคนไข้ประเภทย้ำคิดย้ำทำ ความหมายแรกของกลไกอันนี้ ฟรอยด์ได้อธิบายว่าเป็นการแยกอารมณ์หรือเก็บกดอารมณ์ออกจากความคิด ความปรารถนา ความจำ ประสบการณ์ เมื่อแยกอารมณ์ออกไปแล้ว ความคิด ความจำ ความปรารถนา จะสามารถโผล่ขึ้นมาในระดับที่รู้ตัวได้คือ Conscious แต่อารมณ์ซึ่งส่วนมากได้แก่ อารมณ์ที่ทำให้เจ็บปวด ไม่สบาย จะถูกเก็บกดอยู่ในระดับที่ไม่รู้ตัวคือ Unconscious คนไข้ประเภทย้ำคิดย้ำทำนี้ มักจะเป็นคนซ่อนอารมณ์ในทุกเรื่องได้ดีกว่าคนธรรมดา ในการเก็บกดอารมณ์นี้ สามารถจะลบเลือนความเจ็บปวด ความตกใจ ความหวาดกลัว ไม่ให้โผล่ขึ้นมาสู่ระดับที่รู้ตัว และการกระทำอย่างนี้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของหลักความพึงพอใจ (Pleasure Principle) และส่วนมากการแยกอารมณ์หรือการเก็บกดอารมณ์นี้ มักจะได้ผลสมบูรณ์คือบุคคลคนนั้นจะไม่เกิดความวิตกกังวลขึ้น แต่ว่าในกรณีอื่นๆ อาจจะทำให้บุคคลนั้นเป็นคนที่มึนงงเย่นชาเกินไปได้^{๒๗}

จากการศึกษาของฟรอยด์พบว่า พฤติกรรมบางอย่างที่กระทำซ้ำ ๆ และการกระทำในพิธีศาสนาต่าง ๆ ที่เรียกว่า Ritual ซึ่งพบทั้งในเด็กและผู้ใหญ่นั้นก็สามารถอธิบายให้เข้าใจได้โดยใช้หลักของกลไกแบบนี้ การกระทำดังกล่าวเนื่องจากบุคคลนั้น ได้ใช้เป็นการลบเลือนสิ่งที่แรงกระตุ้นจาก Id บังคับให้กระทำอย่างใดอย่างหนึ่งไปก่อนแล้ว Ego เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี จึงได้มีการกระทำใหม่เพื่อลบเลือนการกระทำอันเดิม กลไกอันต่อไปเรียกว่า Projection หมายถึงการที่บุคคลใด ๆ ก็

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน นพมาศ อึ้งพระ (ธีรเวคิน), *ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว*, หน้า ๑๒.

^{๒๖} Isolation ความหมายตามนี้หมายถึงการแยกความรู้สึก เมื่อเผชิญกับปัญหาและความปวดร้าวมาก Ego ก็อาจจะใช้วิธีให้รับรู้แต่แยกความรู้สึก กล่าวคือ รับรู้เรื่องแต่ไม่ยอมรับความรู้สึกอะไร เหมือนที่เรากล่าวว่าบางคนเป็นคนเย็นชา ไม่มีหัวใจ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นในกรณีที่เคยเจ็บปวดมากแล้วจนประสาทไม่รู้สึกรัก

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน นพมาศ อึ้งพระ (ธีรเวคิน), *ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว*, หน้า ๑๘.

ตามเอาความคิด ความรู้สึก ความปรารถนาของตนเองไปโยนให้ผู้อื่น หรือวัตถุอื่นภายนอกตัวคนๆ นั้น ซึ่งพบในคนไข้โรคจิตเภทชนิดหวาดระแวงและบางคราวก็พบในคนปกติด้วย^{๒๘}

ดังนั้น กลไกของจิตที่เป็นผลสืบต่อพฤติกรรมของมนุษย์ประเภทต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาทั้งหมดตามแนวคิดของฟรอยด์ สามารถสรุปได้ว่า หน้าที่อันสำคัญที่เป็นกลไกของจิตใจก็คือ Ego และหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของ Ego ก็คือพยายามหาทางให้ได้รับการตอบสนองต่อความต้องการของ Id ให้มากที่สุดโดยไม่ขัดแย้งกับสิ่งแวดล้อมภายนอก ตามตัวอย่างที่พบบ่อยที่สุดก็คือ เด็กวัยสองขวบต้องการเล่นหรือละเลงอุจจาระของตนเอง แต่การกระทำเช่นนั้น บิดามารดาหรือญาติไม่ชอบไม่ยอมให้ทำ เด็กจะหันมาเล่นดินเหนียวหรือดินน้ำมันแทนพอเด็กโตขึ้นมาอีกเด็กจะเล่นการปั้นรูปต่าง ๆ ด้วยดินเหนียวหรือรูปปูนปลาสเตอร์ และในบางรายเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่แล้วอาจจะกลายเป็นนักปั้นรูป หรือนักแกะสลักสมัครเล่นหรือเป็นอาชีพก็ได้

๒.๑.๑.๓ ระดับของพฤติกรรม

ตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ได้แบ่งพัฒนาการของพฤติกรรมมนุษย์เป็นไปตามพัฒนาการทางด้านร่างกายโดยแบ่งเป็นระดับขั้นตอนของพฤติกรรมดังนี้^{๒๙}

ระดับที่ ๑ Oral Stage อายุ ๐-๒ ปี

จุดสำคัญของพฤติกรรมขั้นนี้อยู่ที่ปาก หมายถึงระดับพฤติกรรมที่แสวงหาความสุขจากข้างนอก ถ้าพัฒนาการเกิดขลุขลักคือแสดงออกไม่ได้เต็มที่ก็จะเกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น เกิด Oral Personality ซึ่งหมายถึงว่าจะเป็นคนอ่อนแอพึ่งแต่คนอื่น และต้องการความเอาใจใส่จนเกิดเหตุและถ้าคับแค้นใจและถูกทอดทิ้งก็อาจเกิด Oral Aggression คือ เอาใจยากและปากจัด

ระดับที่ ๒ Anal Stage ๒-๔ ปี

ความเป็นตัวของตัวเอง (Autonomy) เป็นเรื่องสำคัญในระดับนี้ช่วงนี้เด็กต้องเรียนรู้ที่จะเข้าใจผู้ใหญ่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่เวลาถ่าย เพราะไม่ใช่ผ้าอ้อมแล้วและต้องนั่งกระโถน ถ้าความสัมพันธ์ไม่ดีก็จะเกิด Anal personalities ซึ่งจะทำให้มองโลกในแง่ร้าย หงุดหงิดชอบทำตามอำเภอใจและถ้าเด็กเกิดรู้สึกผิดมาก ๆ กลัวพ่อแม่จะไม่รัก ก็จะกลายเป็นคนไม่เป็นตัวของตัวเอง เอาใจคนอื่นตลอด

^{๒๘} Sigmund Freud, *Dream Psychology, Authorized English Translated by D.M. Eder*, (New York : Intenational University Press, 1950), p. 84. อ้างใน รศ.ดร.ศรีเรื่อน แก้วกังวาน (ผู้แปล), ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ, ๒๕๔๘

^{๒๙} Sigmund Freud, *The Ego: The Mechanisms of Defense*, (New York: Intenational University Press, 1946), pp. 84-90. อ้างในนายแพทย์มาโนช หล่อตระกูล, จิตเวชศาสตร์รามาริบัติ, ๒๕๔๘

ระดับที่ ๓ Phallic Stage ๔-๖ ปี

ช่วงนี้เป็นช่วงที่เด็กจะสนใจเรื่องเพศมากและหันเหความสนใจไปยังบิดามารดาที่เป็นเพศตรงข้ามจากการที่พ่อบอกว่า เด็กผู้ชายจะรักแม่อยากทำลายพ่อเพื่อจะได้ครองแม่ผู้เดียว (Oedipus Complex) ขณะเดียวกันก็กลัวถูกตอน (Castration complex) จึงพัฒนา Superego หรือตัวศีลธรรมคุณธรรมขึ้นมากโดยการเลียนแบบพ่อ (Identification) และเอาศีลธรรมของพ่อมาด้วยพร้อมกับได้เอกลักษณ์ทางเพศที่ถูกต้องไปถ้าพัฒนาผิดคือเด็กผู้ชายไปเอาแม่เป็นแบบของบุคลิกภาพ ก็จะทำให้เกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนเป็นกะเทยไปสำหรับเด็กผู้หญิงในขั้นต้นจะชอบแม่ก่อน แต่พอพบว่าตัวเองมีสภาพเหมือนลูกตอนจึงโกรธแม่และหันไปชอบพ่อเมื่อชอบพอก็อยากให้พ่อรักตนเหมือนรักแม่จึงเลียนแบบแม่เพื่อให้พ่อรักกระบวนการที่สำคัญมากของขั้นตอนนี้คือการเลียนแบบหรือถือเป็นแบบอย่าง (Identification) ทำให้มนุษย์มีศีลธรรมทั้งนี้ก็มีข้อสมมติฐานว่าแบบที่ได้ นั้น มีศีลธรรม คุณธรรม ถ้าเกิดอยู่ในแหล่ง เช่น ชองโจรหรือสังคมไร้ศีลธรรมและอาจจะมีพัฒนาการพฤติกรรมที่ไร้ศีลธรรมได้บุคลิกก็จะไปหนักอยู่ที่ Id สังคมใดที่ไม่มีความซื่อสัตย์ ลอบทำร้ายกันและทำร้ายกันด้วยวิธีการต่าง ๆ ย่อมทำให้ไม่มี Superego ที่แข็ง

ระดับที่ ๔ Latency ๖ – ๑๑ ปี

ช่วงนี้เป็นช่วงที่สงบเป็นช่วงที่เด็กจะใช้เวลาเล่าเรียนและผสมผสานประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต

ระดับที่ ๕ Genital Stage ๑๑ - ๑๖

ช่วงนี้เป็นช่วงวัยรุ่น เด็กจะต้องหัดรักผู้อื่น หัดเสียสละ และเริ่มเรียนรู้เรื่องเพศกับเพศตรงข้ามโดยเฉพาะในช่วงหลังช่วงนี้ Ego จะแสดงความสนใจต่อโลกภายนอกมาก เด็กจะอยากรู้ อยากรู้อยากเห็น อยากรู้อะไรต่าง ๆ เป็นและอยากแสดงศักยภาพของตนเองมากที่สุด

ศรีเรือน แก้วกังวาน ได้กล่าวถึงแต่ละระดับขั้นของพฤติกรรมบุคคลจะมีพฤติกรรมที่แสดงออกมาไปตามวัย ซึ่งในช่วงวัยที่ยังเป็นเด็กพฤติกรรมที่แสดงออกมามากจะเป็นไปตามสัญชาตญาณซึ่งก็ไม่แตกต่างจากสัตว์ทั่วไปแต่พอมีอายุเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เด็กก็จะรู้จักสิ่งต่าง ๆ ด้วยการทดลองด้วยตนเองบ้าง หรือได้รับการแนะนำจากพ่อแม่ ญาติและสังคมบ้างพัฒนาการด้านพฤติกรรมก็จะมีเหตุมีผลมากขึ้นตามลำดับ^{๓๐}

ดังนั้น การที่เด็กจะมีพัฒนาการทางด้านพฤติกรรมไปในทิศทางใด บิดามารดาถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการที่จะปรับจูนต่อเติมสร้างสรรค์ ถ้าบิดามารดาไม่มีความรู้ความเข้าใจอันดีต่อ

^{๓๐}ศรีเรือน แก้วกังวาน รศ.ดร., ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ (รู้เรา-รู้เขา), พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘-๒๐.

กันและกัน รวมทั้งต่อตัวเองด้วย โดยให้ความรักและความเข้าใจต่อเด็กอย่างสม่ำเสมอและยอมรับนับถือเด็กในฐานะที่ศักยภาพในการแสดงออกด้วยตนเอง เด็กก็จะมีความรู้สึกมั่นคงและอบอุ่นใจและเรียนรู้เหตุผลมีความรับผิดชอบชั่วดีอันเป็นเครื่องช่วยให้เด็กสามารถมีพัฒนาการทางด้านพฤติกรรมไปในทางดีงามได้^{๓๑}

ร.ศ.นพมาศ ชีรเวทิน ให้ความสำคัญต่อ Ego ในแง่ที่เป็นผู้จัดการของพฤติกรรมทั้งหมด ในบุคคลที่ Ego เข้มแข็งนั้นก็สามารถจัดการได้ดี และในกรณีของคนที่มีปัญหา Ego ก็จะสร้างกลไกต่าง ๆ ขึ้นมาปกป้องตัวเองเพื่อทำหน้าที่ได้ จะมีก็ในกรณีสิ่งแวดล่อมและสภาวะจิตเลวร้ายเต็มที่เท่านั้น ที่ Id จะเข้ามาคุมการทำงานของ Ego แย่งงานนั้นไป และ ร.ศ.นพมาศ ชีรเวทิน ยังได้กล่าวถึงกลไกที่จะก่อให้เกิดพฤติกรรมระดับต่าง ๆ ตามแนวคิดของฟรอยด์ไว้ ดังนี้^{๓๒}

๑. การเก็บกด (Repression) การเก็บกดนั้นคือการผลักเรื่องที่รับไม่ได้เข้าจิตไร้สำนึก โดยที่จิตสำนึกไม่ยอมรับรู้ต่อไป เช่น ลืมบ้าง ไม่ยอมรับบ้าง เหตุการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่า Ego อ่อนแอ ต้องหลบเข้าจิตไร้สำนึกซึ่งเป็นอาณาจักรของ Id

๒. การปฏิเสธ (Denial) การปฏิเสธนั้นเป็นไปได้สองรูปแบบคือ อาจจะรู้สำนึกหรือไร้สำนึกก็ได้ ในกรณีแรกเป็นการไม่ยอมรับคือ ๆ ซึ่งมีในคนปกติมากมาแต่ในกรณีที่เกิดความบกพร่องทางสภาวะจิต คนเราจะไม่รับรู้เสียเลย ๆ เพื่อป้องกันสภาวะจิตของตนเอง

๓. การถดถอย (Regression) เวลา Ego ของคนไม่สามารถเผชิญกับเหตุการณ์ได้ก็อาจจะมียุติกรรมถดถอยกลับไปสู่วัยเด็กตัวอย่างที่เห็นชัดที่สุดคือการทำอะไรไม่ได้การสูญเสียความเชื่อมั่นและทำตัวเหมือนเด็ก

๔. การทำตรงข้าม (Reaction Formation) ในกรณีนี้คนที่รู้สึกก้าวร้าว อึดอัด คับแค้นแต่เจอการบีบคั้นและกลัวจึงไม่กล้าแสดงออก กลับทำเป็นใจดี เชื่อฟังบุคคลเหล่านี้จะมีความก้าวร้าวเก็บไว้ในจิตไร้สำนึกพอมีโอกาสก็จะเปลือยแสดงออกมดั่งจะเห็นได้จากการฆาตกรรมของขบวนการที่มีให้เห็นทั้งทางภาพยนตร์และชีวิตจริงสังคมที่ดีจึงไม่ควรทำให้คนเป็นเช่นนี้ เพราะถึงแม้ไม่เป็นอาชญากรบุคคลประเภทระบบทำให้เก็บกดก็จะเป็นพวกหน้าไหว้หลังหลอก ชอบขโมย ชอบทำลับหลัง เพราะต่อหน้าทำไม่ได้ ส่วนใหญ่แล้วพฤติกรรมดังกล่าว จะเกิดขึ้นก็เฉพาะในกรณีที่ระบบกดขี่ที่สุด เช่น ระบบทาสหรือสิ่งแวดล่อมเลวมาก ๆ

๕. การโยนโทษ (Projection) เมื่อมนุษย์เข้าตาจน Ego ก็จะใช้วิธีโยนความผิดใส่ผู้อื่น สภาวะของจิตดังกล่าวแสดงว่าอ่อนแอและไม่สมศักดิ์ศรีล้มความรับผิดชอบไปสิ้นยกตัวอย่างเช่น

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน นพมาศ อึ้งพระ (ชีรเวทิน) รศ., **ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว**, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๓๒} นพมาศ อึ้งพระ (ชีรเวทิน) รศ., **จิตวิทยาสังคมกับชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๐ - ๕๔.

ตัวเองคิดร้ายกับคนอื่นกลับไปกล่าวหาว่าคนอื่นคิดร้ายกับตัวเอง ทั้งนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงสภาวะของจิตที่อ่อนแอและพัฒนาการที่ไม่ดีของจิต

๖. การแก้ตัว (Retinalization) เมื่อ Ego อ่อนแอไม่สามารถจะเผชิญความเป็นจริงอย่างเข้มแข็งได้มนุษย์จะมีการชอบแก้ตัวหาเหตุผลมาทำให้สิ่งที่ผิดเป็นสิ่งที่ถูกจนได้ ในสังคมที่กดขี่เต็มที่และกดคั่นมนุษย์ เช่น ทาส ก็จะมีปรากฏการณ์ดังกล่าวเยอะขึ้น ในหมู่คนปกติหรือคนอ่อนแอทางจิตก็มีการเช่นเดียวกันทั้งนี้เพราะมนุษย์ที่อุปถัมภ์ก็เพราะเกิดจากความกดคั่นทางสังคม เช่น สังคมกีดกันไม่ให้ก้าวก้าวหน้าผูกขาดอาชีพ ผูกขาดสถานะคนไม่มีโอกาสก้าวก้าวหน้าล้วนเป็นความกดคั่นทำให้เกิด Ego ที่อ่อนแอ และ Id ที่แข็งคือ โหดเหี้ยมและ โทหกก่ง แก้วแก้ว

๗. การแยกความรู้สึก (Isolation) เมื่อเผชิญปัญหาและการปวดร้าว Ego ก็อาจจะใช้วิธีให้รับรู้แต่แยกความรู้สึกกล่าวคือรับรู้เรื่องแต่ไม่ยอมรับความรู้สึกอะไร เหมือนที่เรากล่าวว่า บางคนเป็นคนเย็นชาไม่มีหัวใจซึ่งมักจะเกิดขึ้นในกรณีที่เคยเจ็บปวดมาากแล้วจนประสาทไม่รู้สึกอีก

๘. การขจัด (Undoing) เป็นความพยายามที่จะกำจัดความต้องการที่ไร้สำนึกและยอมรับไม่ได้ อาจเป็นเพราะอันตรายถ้ายอมรับ

๙. การเปลี่ยน (Displacement) เมื่อเจอปัญหาเช่นนี้ไม่ได้บางสิ่งก็อาจจะเปลี่ยนสถานที่หรือสิ่งของหรือบุคคลเพื่อเป็นการทดแทนที่ไม่ได้

๑๐. การปรับพลัง (Sublimation) ในหมู่กลไกป้องกันตนเองทั้งหมดดูเหมือนจะมีวิธีนี้ที่สร้างสรรค์ที่สุดตามทฤษฎีของฟรอยด์ มนุษย์ไม่สามารถใช้พลังในแนวที่ Id ต้องการเสมอ เพราะสังคมไม่ยอมรับทั้งการใช้พลังทางเพศและพลังทางการทำลายก็ไม่ได้ทั้งสิ้น จึงระบายพลังไม่หมดระบบก็จะอัดอั้นวิธีเดียวที่จะเกิดการประสานกันระหว่างการสร้างอารยธรรมและการที่ได้ใช้พลังในตัวซึ่งไหลมาตลอดเวลาก็คือการใช้พลังทำในสิ่งที่สังคมยอมรับพวกงานสร้างสรรค์ในสังคมทั้งหลายทั้งปวงล้วนแล้วแต่เป็นการปรับพลังมาทำในสิ่งที่สร้างสรรค์

จากทฤษฎีที่กล่าวมานั้น สรุปได้ว่ากลไกเหล่านี้ มนุษย์คนปกติก็ใช้แต่ต่างกันอยู่ที่ว่าไร้สำนึกกว่ากันเท่าใดคนปกติจะรู้สำนึกมากกว่าและนักจิตวิทยาก็ให้น้ำหนักแก่จิตไร้สำนึกมาก เพราะเชื่อว่ากระบวนการของ Id ก็ไร้สำนึกโดยส่วนใหญ่ และกลไกป้องกันตัวเองของ Ego ก็ไร้สำนึกแม้ Superego ก็ถึงไร้สำนึก หลักสำคัญก็คือว่าในกระบวนการพัฒนาการทางพฤติกรรมนั้นยังมีข้อขัดแย้งและการเก็บกดเพียงใด ก็จะทำให้การรับรู้เป็นไปในเชิงไร้สำนึกดังนั้นจิตไร้สำนึกของมนุษย์คงจะลดลง ความมีเหตุผลก็จะมากขึ้น สุขภาพจิตดีขึ้น ถ้าจะมองแบบพุทธศาสนา โอกาสที่มนุษย์จะมีเหตุผล และกระจ่างในสังขารของชีวิตก็มีมากขึ้นเพราะเจ้าตัวจิตไร้สำนึกซึ่งหมายถึงความมงายไร้เหตุผล เป็นตัวแปรที่กีดขวางการแสวงหาสังขารของมนุษย์

๒.๑.๑.๔ เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม

นวลละออ สุภาพล ได้กล่าวถึงเป้าหมายซึ่งเป็นจุดหมายในแต่ละระดับขั้นของการพัฒนาพฤติกรรมไว้แตกต่างกันซึ่งแต่ละระดับขั้นก็จะมีลักษณะอันเป็นเป้าหมายของการพัฒนาพฤติกรรมไปตามลำดับอายุ ตามหลักการทางจิตเพศโดยในแต่ละระดับขั้นนั้นก็ยังมีเป้าหมายอันเป็นความสุขซึ่งแบ่งแยกออกเป็นช่วงอายุ ซึ่งพอนำกล่าวได้ดังนี้^{๓๓}

ก) ในระยะแรก เป็นระยะแรกเกิดถึงเดือนแรก ฟรอยด์ถือว่าในระยะนี้ ถ้าทารกพูดได้ก็จะบอกว่า “การดูคนมมารดาเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิต” การดูเป็นสิ่งจำเป็นแก่การดำรงชีวิต เพราะทำให้ร่างกายเจริญเติบโตเด็กต้องการดูคนมเพื่อความอยู่รอดของชีวิตซึ่งการดูนี้ทำให้ทารกเกิดความพึงพอใจ ดังนั้น ถ้าทารกดูคนมมารดาไม่ได้ ก็จะดูหัวแม่มือของตนเองและดูวัตถุอื่นที่ยังไม่หิวหรืออิ่มแล้วฟรอยด์เรียกความสุขจากการดูนี้ว่า Autoerotic เป็นความรู้สึกที่ทารกพอใจในการดู โดยไม่ได้คิดถึงสิ่งอื่นๆ เลย

ข) ระยะที่สองเริ่มตั้งแต่ ๖ เดือนเป็นต้นมาเด็กเริ่มพัฒนามโนคติเกี่ยวกับผู้อื่น โดยเฉพาะกับแม่ในลักษณะที่แยกออกหรือแตกต่างจากบุคคลอื่นเด็กจะรู้สึกวิตกกังวลเมื่อแม่จากไปหรือแม่ปล่อยให้เขาอยู่กับคนแปลกหน้าในเวลาเดียวกันเป็นระยะร่างกายพัฒนาการสิ่งสำคัญ ๆ ขึ้น เช่น ฟันขึ้นอาจทำให้เด็กรู้สึกรำคาญและมีพฤติกรรมออกมาในรูปของการกัด เช่น การกัดในขณะดูคนม ซึ่งทำให้แม่หนีห่าง และอาจเป็นระยะหย่านมทำให้เด็กเกิดความคับข้องใจซึ่งจะมีความรุนแรงมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับสภาพของการหย่านมชีวิตในระยะนี้ เด็กมีความรู้สึกถึงความซับซ้อนและลำบากยุ่งยากใจเด็กมีจิตไร้สำนึกปรารถนากลับไปสู่ระยะแรกของ Oral Stage ซึ่งทุกอย่างดูเหมือนจะสบายและพอใจมากกว่า

๒.๑.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นการกระทำ (กรรมวาท และกิริยาวัต) เป็นศาสนาด้วยความพากเพียรพยายามของมนุษย์ (วิริยาวัต)^{๓๔} ถ้าจำแนกการแสดงออกของพฤติกรรมสามารถจำแนกได้เป็น ๓ ทาง คือ^{๓๕} ๑) พฤติกรรมทางกาย เรียกว่า กายกรรม ๒) พฤติกรรมทางวาจา เรียกว่า วาจากรรม ๓) พฤติกรรมที่สืบเนื่องมาจากภายในคือจิต เรียกว่า มโนกรรม

^{๓๓} นวลละออ สุภาพล, ทฤษฎีบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐-๖๑.

^{๓๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๘/๓๓๘๖.

^{๓๕} ม.ม.(บาลี) ๑๓/๖๔/๕๕., ม.ม.(ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕-๕๖.

นอกจากนี้คำสอนของพระพุทธศาสนายังยึดถือเอาการกระทำของมนุษย์เป็นเครื่องตัดสินว่าบุคคลนั้นเป็นคนดีหรือคนชั่ว มิได้ยึดถือเอาเรื่องชาติ โศคร ตระกูล ยศ ความรู้ อำนาจ เพศ และวัยเป็นเครื่องวัดหากแต่วัดที่การแสดงออกหรือการกระทำของแต่ละบุคคล ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ น ชจจา วสโล โหติ น ชจจา โหติ

พราหมโณ กมมุนา วสโล โหติ

กมมุนา โหติ พราหมโณ

“บุคคลไม่เป็นคนถ้อยเพราะชาติ ไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติ

แต่เป็นคนถ้อยเพราะกรรม เป็นพราหมณ์เพราะกรรม”^{๖๖}

และว่า ..บุคคลเป็นพราหมณ์ เพราะชาติก็หาไม่ได้ แต่เป็นพราหมณ์

เพราะกรรมไม่ เป็นพราหมณ์ ก็เพราะกรรม เป็นชวานาก็เพราะกรรม

เป็นศิลปิน เป็นพ่อค้าเป็นผู้รับใช้ เป็นโจร เป็นนักรบ อาชีพ เป็นปุโรหิต

และแม้เป็นพระราชา ก็เพราะกรรม... โลกย่อมเป็นไปเพราะกรรม

หมู่มสัตว์ ย่อมเป็นไปเพราะกรรมสัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน ...

บุคคลเป็น พราหมณ์เพราะกรรม”^{๖๗}

เห็นได้ว่า ลักษณะคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นกรรมวาทและกิริยาวัตกล่าวคือ ความดี ความชั่ว หรือสิ่งที่ดีหรือไม่ดี ล้วนมีความเกี่ยวข้องกันกับการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น ดังนั้น คำว่า “พฤติกรรม” ก็คือ การกระทำที่แสดงออก ทางกายวาจา ใจ เพื่อสนองสิ่งเร้า

๒.๑.๒.๑ บ่อเกิดของพฤติกรรม

ตามหลักพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นอันเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมด้านต่างๆ ของมนุษย์ว่ามี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้^{๖๘}

ก) เกิดจากตัณหา ได้แก่ พอใจ ชอบใจยินดี อยากรักใคร่ ต้องการ ที่ไม่ดี ไม่สบาย ไม่เกื้อกูล เป็นอกุศล

ข) เกิดจากฉันทะ ได้แก่ พอใจ ยินดี อยากรักใคร่ ต้องการ ที่ดีงาม สบาย เกื้อกูล เป็นกุศล

^{๖๖} บ. สุ. (บาลี) ๒๕/๑๔๒/๓๖๑., บ. สุ. (ไทย) ๒๕/๑๔๒/๕๓๒.

^{๖๗} บ. สุ. (ไทย) ๒๕/๖๕๖-๖๕๘/๖๕๔.

^{๖๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๕๐.

ค้นหา แปลได้อีกอย่างว่า ความกระหาย ความทะยาน ความอยาก ความแส่นหา ความดิ้นรน ความกระสับกระส่าย กระวนกระวาย ไม่รู้จักอิ่ม ค้นหาเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัยโดยมีวิชาเป็นมูลเหตุ กล่าวคือ เมื่อบุคคลรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าชอบใจหรือไม่น่าชอบใจก็ตาม เช่น เห็นรูปสวยหรือน่าเกลียดได้ยินเสียงไพเราะหรือหนวกหู เป็นต้น แล้วเกิดความรู้สึกสุข หรือทุกข์ หรือเฉย ๆ ขึ้น ในเวลานั้นค้นหาที่จะเกิดขึ้นในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งคือ ถ้ารู้สึกสุข พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็ยินดี ชื่นชอบ คล้อยตามไป คิดใจ ใฝ่รัก อยากได้ ถ้ารู้สึกทุกข์ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็ยินร้าย ขัดใจ ชัง อยากเล็งหนี หรืออยากให้สูญสิ้นไปเสีย ถ้ารู้สึกเฉย ๆ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็เพลิน ๆ เรื่อยเรื่อยไป พฤติกรรมเหล่านี้มันเป็นไปของมันได้เองโดยไม่ต้องใช้ความคิดไม่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจอะไรเลย^{๓๕} จึงอาจพูดได้อย่างง่าย ๆ ว่าตัวหนั้นเองเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์

ดังนั้น ตามหลักพระพุทธศาสนาบทบาทและการทำหน้าที่ของค้นหาเหล่านี้ได้เป็นตัวกำหนดการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ของมนุษย์ ผู้คอยพะเน้าพะนอหล่อเลี้ยงไว้และเทิดทูนให้มันเป็นผู้บังคับบัญชาที่ตนจงรักภักดีเชื่อฟังพร้อมกันนั้นมันก็เป็นแหล่งก่อปมปัญหาให้แก่ชีวิตและสังคมของมนุษย์เป็นที่มาของความหวัง ความหวาดกลัว ความระแวง ความเคียดแค้นชิงชัง ความมัวเมาลุ่มหลงและความทุกข์ความเดือดร้อนต่าง ๆ ค้นหาที่เป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมมนุษย์แบ่งเป็น ๓ ด้านดังนี้^{๓๖}

๑) กามค้นหา คือ ความกระหายอยากได้อารมณ์ที่น่าชอบใจมาเสพเสวยปรนเปรอตนหรือความทะยานอยากในกาม

๒) ภวค้นหา คือ ความกระหายอยากในความถาวรมั่นคง มีอยู่ตลอดไป ความใหญ่โตโดดเด่นของตนหรือความทะยานอยากในภพ

๓) วิภวค้นหา คือ ความกระหายอยากในความดับสิ้นขาดสูญแห่งตัวตนหรือความทะยานอยากในวิภพ

ค้นหาทั้ง ๓ ด้านนี้ย่อมทำให้พฤติกรรมของมนุษย์ดำเนินไปในทิศทางต่าง ๆ เช่น ได้สิ่งที่ชอบใจ พอใจก็เป็นสุข และแสวงหาสิ่งที่ชอบใจใหม่ไปเรื่อย ๆ ถ้าได้สิ่งที่ไม่น่าชอบใจก็อยากจะไป

^{๓๕} ตรงกันข้าม ถ้ามีความรู้ความเข้าใจหรือใช้ความคิดแทรกเข้ามาในเวลานั้น เช่น รู้ว่ารูปที่น่าเกลียดนั้นเป็นสิ่งมีประโยชน์หรือรู้ว่าเสียงไพเราะนั้น เป็นสัญญาณอันตราย หรือเกิดสำนึกทางจริยธรรมหรือวัฒนธรรม ประเพณี ว่าสิ่งนั้นไม่เหมาะสมกับภาวะหรือฐานะของตน เป็นต้น ค้นหาอาจถูกตัดตอน กระบวนการของพฤติกรรมไม่ไหลต่อเนื่องเรื่อยไปอย่างเดิม แต่เกิดพฤติกรรมรูปแบบอื่นรับช่วงไปแทน.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๓.

ให้พ้นจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งพฤติกรรมจะเป็นอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับว่าใครมีตัณหาทั้งสามด้านนี้มากน้อยอย่างไร

ส่วนฉันทะ ซึ่งในที่นี้หมายถึง กุศลธรรมฉันทะหมายถึงความพึงพอใจ ความชอบ ความอยากได้ในสิ่งที่ดีงาม เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนและคนอื่นหรือแปลอีกอย่างหนึ่งได้ว่า มีความพอใจในความดีงาม ความต้องการในความจริง ความต้องการเล็งไปถึงความรู้ คือเท่ากับพูดว่าต้องการรู้ความจริงต้องการเข้าถึงตัวธรรม ดังนั้นพฤติกรรมที่เป็นฉันทะนี้ย่อมมีการแสดงออกมาในทางดีงาม สร้างสรรค์ ใฝ่ดี รักดี เป็นต้น

จากที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมที่ตัณหาเป็นบ่อเกิดและฉันทะเป็นบ่อเกิดได้ดังนี้

๑. ตัณหา มุ่งประสงค์เวทนา ดังนั้น จึงต้องการสิ่งสำหรับเอามาเสพสวดยเวทนา เอาอรรถาเป็นศูนย์กลางพฤติกรรมที่แสดงออกมาย่อมเป็นไปอย่างสับสน กระทบกระชวย เป็นทุกข์

๒. ฉันทะ มุ่งประสงค์ที่ประโยชน์ กล่าวคือ ประโยชน์ที่เป็นคุณค่าแท้จริงแก่ชีวิตหรือคุณภาพชีวิต ดังนั้น พฤติกรรมที่แสดงออกมาจึงมุ่งไปที่ความจริง สิ่งที่ดีงามเพราะฉันทะก่อตัวจากโยนิโสมนสิการ คือ ความรู้จักคิดหรือคิดถูกวิธี คิดตามสภาวะและเหตุผล เป็นภาวะกลาง ๆ ไม่ผูกพันกับอรรถา และนำไปสู่อุตสาหะ หรือวิริยะ คือทำให้เกิดพฤติกรรมที่จะแสวงหาสิ่งที่เป็นความดีงามนั่นเอง

บ่อเกิดของพฤติกรรมในพระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นที่มโนกรรมที่มีตัณหาและฉันทะเป็นมูลเหตุและเป็นสมุฏฐานในการเกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้น มีทั้งดีและไม่ดีและที่เป็นกลาง ๆ คือไม่ดีไม่ชั่วก็มี ทั้งนี้เนื่องมาจากเจตสิกที่มาอาศัยจิตเป็นตัวกระตุ้นให้เกิด เจตสิกจึงเป็นพลังที่ควบคุมร่างกายมนุษย์ให้กระทำการต่าง ๆ

ในการแสดงพฤติกรรมทุก ๆ อย่าง ที่ปรากฏออกมาทางกาย วาจา และใจ เมื่อกล่าวตามทรรศนะของพระอภิธรรม พอประมวลความได้ว่า ในขณะที่จิตหนึ่งที่เกิดขึ้นและดับไปก่อนที่จิตดวงอื่นจะเกิดขึ้นต่อเนื่องกันไปนั้น ต้องอาศัยจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทำกิจหน้าที่ของตน จึงจะทำให้การแสดงพฤติกรรมนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้

๒.๑.๒.๒ ประเภทของพฤติกรรม

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ได้จำแนกประเภทแห่งพฤติกรรมไว้หลายลักษณะ ตามเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น จำแนกตามคุณภาพหรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุให้เกิดพฤติกรรม จำแนกตามทวารหรือทางแสดงออกของพฤติกรรม หรือจำแนกตามความสัมพันธ์ของพฤติกรรมกับผลที่เกิดจากการแสดงพฤติกรรม เนื่องจากคำสอนเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์นี้มีปรากฏมากมายในคัมภีร์ทาง

พระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนพระไตรปิฎกและอรรถกถาต่าง ๆ ในงานวิจัยนี้จึงขอนำมากล่าวถึง โดยสังเขป ดังนี้

พฤติกรรมของมนุษย์จำแนกตามทางหรือทวารที่แสดงพฤติกรรมออกมาได้เป็น ๓ ประเภท คือ^{๑๑}

ก) กายทวาร พฤติกรรมทางกาย คือการกระทำที่แสดงออกทางกาย หรือกระทำด้วยกาย

ข) วาจากรรม พฤติกรรมทางวาจา คือการกระทำที่แสดงออกทางวาจาหรือคำพูด

ค) มโนกรรม พฤติกรรมทางใจ คือการกระทำที่กระทำทางใจหรือความนึกคิด

พฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามทวารหรือทางที่แสดงพฤติกรรมออกมาทั้ง ๓ ประเภทนั้น ไม่ได้ระบุลงไปให้แน่ชัดว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือเป็นการกระทำที่ไม่ดี หากมุ่งกล่าวในเชิงวิถีดำเนินชีวิตหรือจริยธรรมที่เป็นรูปธรรมชัดเจนแล้ว พระพุทธศาสนาแบ่งประเภทพฤติกรรมออกเป็น ๒ ประการ คือ

๑. กุศลกรรมบถ ๑๐ คือทางแห่งพฤติกรรมที่เป็นความดี อันนำไปสู่ความสุขความเจริญทางกาย^{๑๒} วาจาและใจ โดยแบ่งออกเป็น

๑) กายกรรม ๓ ได้แก่พฤติกรรมทางกาย ๓ อย่าง คือ

ก. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการฆ่าและการเบียดเบียนสัตว์มีชีวิต และมีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่น

ข. อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ โดยเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของบุคคลอื่น

ค. กามสุมิฉฉา วาเรณิ เจตนาเครื่องเว้น จากการประพฤตินอกใจ ไม่กล่าวละเมิดประเวณี

๒) วาจากรรม ๔ ได้แก่พฤติกรรมทางวาจา ๔ อย่างคือ

ก. มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการพูดเท็จเพราะเหตุแห่งตนหรือบุคคลอื่น หรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ

ข. ปิสุณาย วาจาเย เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการพูดส่อเสียด อันเป็นการกล่าวร้ายให้คนอื่นแตกความสามัคคีกัน

ค. ผรุสสาย วาจาเย เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการพูดคำหยาบ พูดแต่ถ้อยคำอ่อนหวาน สุภาพ

^{๑๑}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕., อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๔๗-๑๕๔/๓๕๕-๓๕๖.

^{๑๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๔๓๑-๔๓๒.

ง. สัมผัสปลาปา เวมณี เจตนาเครื่องแว่น จากการพูดเพื่อเจือ พูดแต่คำจริงมีประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผล ถูกกาลเทศะ

๓) มโนกรรม ๓ ได้แก่ พุทธิกรรมทางใจ ๓ อย่างคือ

ก. อนภิชชา ความไม่มีจิตคิดโลภอยากได้ของผู้อื่น

ข. อพยาบาท ความไม่มีจิตคิดปองร้ายหรือคิดเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ค. สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ เช่น เห็นว่าทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรมดี กรรมชั่วมี เป็นต้น

๒. อกุศลกรรมบถ ๑๐^{๔๓} คือ ทางแห่งพฤติกรรมที่เป็นความชั่วอันนำไปสู่ความเสื่อม ความทุกข์ทาง กาย วาจาและใจ มีนัยแห่งอรรถาธิบายตรงกันข้ามกับ กุศลกรรมบถ ๑๐ อีกอย่างหนึ่ง สามารถจำแนกพฤติกรรมของมนุษย์ตามสภาพความสัมพันธ์กับผลที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมนั้นๆ ได้ ๔ อย่างคือ^{๔๔}

๑. พฤติกรรมดำ มีผลดำ ได้แก่ กายสังขาร วจิตสังขาร และมโนสังขาร ที่แสดงออก ในทางเบียดเบียน ตัวอย่างเช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กามสุมิฉฉาจาร ฯลฯ

๒. พฤติกรรมขาว มีผลขาว ได้แก่ กายสังขาร วจิตสังขาร และมโนสังขาร ที่แสดงออก ในทางไม่เบียดเบียน สร้างสรรค์ เช่น การประพฤติตามกุศลกรรมบถ ๑๐

๓. พฤติกรรมทั้งขาวและดำ มีผลทั้งขาวและดำ ได้แก่ กายสังขาร วจิตสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการแสดงออกในทางที่เบียดเบียนบ้าง ไม่เบียดเบียนบ้าง เช่น พฤติกรรมของมนุษย์ ทั่ว ๆ ไป

๔. พฤติกรรมไม่ดำไม่ขาว มีผลไม่ดำไม่ขาว พฤติกรรมเช่นนี้เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้งสามดังกล่าวมา หรือกล่าวโดยองค์ธรรม ได้แก่ โพชฌงค์ ๗ หรือมรรคมีองค์ ๘

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาสื่อว่าการแสดงออกของมนุษย์ทุกอย่างถือว่าเป็นกรรม ไม่ว่าจะผ่านทางกาย วาจา และพฤติกรรมที่สืบเนื่องมาจากใจก็เรียกว่าเป็นกรรมได้ ต่อมาก็มีปัญหาว่าในบรรดาพฤติกรรมทั้งหลาย ที่มนุษย์แสดงออกไปและยังไม่ได้แสดงออกไปนั้นอะไรมีผลกระทบที่ร้ายแรงที่สุด ที่จะพึงมีต่อความเป็นไปของตนเองและสังคมมากที่สุด

ตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่าในบรรดาพฤติกรรมทั้งที่เป็นภายนอก (กายกรรม วาจากรรม) และที่สืบเนื่องอยู่ภายใน (มโนกรรม) นั้น มโนกรรมถือว่าส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ที่จะดำเนินไปในทางสร้างสรรค์หรือทำลายมากที่สุด ดังพุทธพจน์ความว่า

^{๔๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๔๓๑.

^{๔๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๗๕-๘๑.

ตปัสสี บรรดากรรม การกระทำ ๓ อย่างเหล่านี้ ที่เราจำแนกไว้แล้วอย่างนี้ แสดง ความแตกต่างกันแล้วอย่างนี้ เราบัญญัติมโนกรรมว่ามีโทษมากกว่าในการทำบาปกรรม ในความเป็นไปแห่งบาปกรรม หาบัญญัติกายกรรม อย่างนั้นไม่ หาบัญญัติวจีกรรมอย่างนั้นไม่^{๔๕}

เหตุที่มโนกรรมมีความสำคัญต่อความเป็นไปของพฤติกรรมมนุษย์ที่สุดนั้น ก็เพราะจะเป็นจุดเริ่มต้น คนคิดก่อนแล้วจึงพูดจึงกระทำ คือแสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้น วจีกรรมและกายกรรม จึงขยายออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง และที่ว่ามีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด ก็เพราะว่ามโนกรรมรวมถึง ความเชื่อ ความเห็น ทฤษฎี แนวความคิดและค่านิยมต่าง ๆ ที่เรียกว่าทฤษฎี ทฤษฎีเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ไปของบุคคล ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลและคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยมอย่างไร ก็คิดการ พูดยาสั่งสอนชักชวนกันและทำการต่าง ๆ ไปตามที่เชื่อที่เห็นที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นมิจฉาทฤษฎี การดำริ พูดยาและทำการก็ดำเนินไปในทางผิดเป็นมิจฉาทฤษฎีไปด้วยแต่ถ้าเป็นสัมมาทฤษฎี การดำริ พูดยาและทำการต่าง ๆ ก็ดำเนินไปในทางถูกต้องเป็นสัมมาไปโดยอัตโนมัติ^{๔๖} เช่น บุคคลและสังคมที่เห็นว่าความพรั่งพร้อมทางวัตถุมีค่าสูงสุดเป็นจุดหมายที่พึงใฝ่ประสงค์ ก็จะเพียรพยายามแสวงหาวัตถุให้พรั่งพร้อมและถือเอาความพรั่งพร้อมด้วยวัตถุนั้น เป็นมาตรฐานวัดความเจริญรุ่งเรืองเกียรติยศและศักดิ์ศรี เป็นต้น วิถีชีวิตของคน และแนวทางของสังคมรวมไปถึงพฤติกรรมที่แสดงออกทั้งหมด ก็จะเป็นไปในรูปแบบหนึ่ง (วัตถุนิยม) ส่วนบุคคลและสังคมที่ถือเอาความสงบสุขทางจิตใจเป็นที่หมาย ก็จะมีวิถีชีวิตและความเป็นไปอีกแบบหนึ่ง (จิตนิยม) ดังพุทธพจน์ที่ตรัสถึงผลเสียของมิจฉาทฤษฎี และผลดีของสัมมาทฤษฎีที่สืบเนื่องมาจากมโนกรรม ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้อกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นไปเพื่อความเจริญยิ่งขึ้นไปจนไปพญุลย์ เหมือนอย่างมิจฉาทฤษฎีเลย...

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้อกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญยิ่งขึ้นไปจนไปพญุลย์ เหมือนอย่างสัมมาทฤษฎีนี้เลย...^{๔๗}

^{๔๕}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕.

^{๔๖}ประเด็นที่ว่ามิจฉาทฤษฎี และสัมมาทฤษฎี เป็นมโนกรรม ดูรายละเอียดใน อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๕๔-๕/๓๑๘-๓๒๐.

^{๔๗}อจ.เอก. (ไทย) ๒๐/๒๕๘-๒๕๙/๓๘.

๒.๑.๒.๓ ระดับของพฤติกรรม

เนื่องจากพระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์มีองค์ประกอบ ๒ ประการด้วยกันคือ กายและจิต เหมือนกันทุกชาติ ทุกศาสนา ทั่วสากลโลก แต่สิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกันในด้านความประพฤติ นั่นคือจริยธรรมและคุณธรรมกล่าวคือความประพฤติเป็นเครื่องแบ่งระดับบุคคล

พระพุทธศาสนาได้แบ่งพฤติกรรมของบุคคลที่มีผลเชิงคุณค่าทางจริยธรรมได้หลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นระดับของการให้ผลของพฤติกรรมนั้น ๆ หรือระดับที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไปของวิถีชีวิตซึ่งขอนำมากล่าวพอสังเขปดังนี้

ก. แบ่งตามระดับการให้ผลของพฤติกรรม^{๔๘}

๑) **ระดับภายในจิตใจ** เนื่องด้วยพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาย่อมสืบเนื่องมาจากจิตใจนั่นเอง โดยมีการสั่งสมคุณสมบัติต่างๆ เช่น กุศลธรรม (ดี) อกุศลธรรม (ชั่ว) คุณภาพและสมรรถภาพของจิต จึงมีอิทธิพลต่อการปรุงแต่งความรู้สึนึกคิด ความโน้มเอียง ความนิยมชมชอบ และความสุขความทุกข์เป็นต้นอย่างไรบ้าง กล่าวคือ เมื่อจิตใจที่สั่งสมความชั่วไว้พฤติกรรมที่แสดงออกมาย่อมมีผลชั่ว พฤติกรรมที่จิตใจสั่งสมความดีไว้พฤติกรรมที่แสดงออกมาย่อมเป็นไปในทางที่ดีงาม สร้างสรรค์ เป็นต้น

๒) **ระดับบุคลิกภาพ** จากการกระทำต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมาย่อมมีผลต่อการสร้างเสริมนิสัย ปรุงแต่งลักษณะพฤติกรรมทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นการแสดงออก ทำที่ การวางตนปรับตัว ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และต่อสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมต่างๆ ไปอย่างไรบ้าง การให้ผลต่อพฤติกรรมระดับนี้ต่อเนื่องมาจากระดับที่หนึ่งนั่นเอง และมีขอบเขตคาบเกี่ยวกัน แต่นำมาแยกพิจารณา เพื่อให้มองเห็นแง่มุมของการให้ผลต่อความเป็นไปของชีวิตชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๓) **ระดับวิถีชีวิตของบุคคล** เมื่อบุคคลมีพฤติกรรมอย่างไร ย่อมก่อให้เกิดผลต่อความเป็นไปของชีวิตต่าง ๆ เช่น ความเสื่อม ความเจริญ ความล้มเหลว ความสำเร็จ ลาภ ยศ สรรเสริญ และความสูญเสียต่าง ๆ ซึ่งรวมเรียกว่า โลกธรรมทั้งหลาย

๔) **ระดับสังคม** พฤติกรรมที่บุคคลแสดงมาทั้งหมดย่อมมีผลต่อความเป็นไปของสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น ทำให้เกิดความเสื่อมความเจริญของสังคม ความรุ่มเย็นเป็นสุขของสังคม

^{๔๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับขยายความ*, หน้า ๑๘๗.

ความทุกข์ยากเดือดร้อนร่วมกันของมนุษย์ทั้งหลายรวมทั้งผลจากการที่มนุษย์กระทำต่อสภาพแวดล้อมอื่น ๆ แล้วย้อนกลับมาหาตัวมนุษย์แต่ละคน^{๔๕}

ข. แบ่งตามระดับคุณภาพของพฤติกรรมที่แสดงออก มี ๒ อย่าง ดังนี้

๑) ระดับอกุศลกรรม คือ พฤติกรรมที่ไม่ดีหรือเป็นไปในทางที่ทำลาย เบียดเบียน ไม่สร้างสรรค์ หมายถึงพฤติกรรมที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ^{๕๐}

๒) ระดับกุศลกรรม คือ พฤติกรรมที่แสดงออกไปในทางที่ดี เจริญ สร้างสรรค์ เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ^{๕๑}

ค. แบ่งตามระดับของการพัฒนาชีวิต มี ๓ ระดับดังนี้

๑) พฤติกรรมระดับศีล ได้แก่การพัฒนาพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกายวาจา ให้ดำเนินไปในทิศทางถูกต้องดีงาม เช่น การปฏิบัติตามศีล ๕ รู้จักเลี้ยงชีพด้วยสัมมาชีพ รวมไปถึงความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริต เป็นพฤติกรรมที่การดำรงอยู่ของตนด้วยการมีส่วนช่วยสร้างสรรค์รักษาให้อื้ออำนวยต่อการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญาเป็นต้น^{๕๒}

๒) พฤติกรรมระดับสมาธิ เมื่อการดำรงตนในระดับศีลอยู่ในขอบเขตที่ดีงามแล้ว ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงขึ้นไปตามลำดับ ซึ่งพฤติกรรมระดับนี้ย่อมเอื้อต่อการมีชีวิตที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด^{๕๓}

๓) พฤติกรรมระดับปัญญา พฤติกรรมระดับนี้ ถือว่าเป็นพฤติกรรมระดับสูง กล่าวคือการดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างไม่ประมาท รู้จักมองและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา รู้จักวางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิต ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ เป็นอิสระ และสดชื่นเบิกบาน^{๕๔}

^{๔๕}ดูรายละเอียดในพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), เชื้อกรรม รู้กรรม แก่กรรม, (กรุงเทพฯพหุพานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

^{๕๐}ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕.

^{๕๑}ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕.

^{๕๒}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๕/๓๑๕-๓๒๐.

^{๕๓}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๕/๓๑๕-๓๒๐.

^{๕๔}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๕/๓๑๕-๓๒๐.

พฤติกรรมระดับนี้จะแสดงตัวออกมาไม่เฉพาะที่การปฏิบัติของบุคคลเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงภารกิจที่มนุษย์จะต้องจัดทำในระดับชุมชนและสังคมด้วย กล่าวคือ การจัดวางระเบียบแบบแผน จัดตั้งสถาบันและกิจการต่าง ๆ จัดแจงกิจกรรมและวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้สาระของพฤติกรรมระดับนี้เป็นไปในหมู่มนุษย์หรือให้มนุษย์ดำรงอยู่ในสาระของการพัฒนา ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๒.๔ เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม

ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเป้าหมาย คือ “อรรถ” ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของพฤติกรรมมนุษย์ไว้หลายลักษณะ โดยขอนำมากล่าวพอสังเขปดังนี้

แบ่งตามอรรถหรือเป้าหมายของพฤติกรรมมนุษย์ ๓ อย่าง

ก) **ทิฐฐัมมิกัตถะ** เป้าหมายปัจจุบันเป็นจุดหมายขั้นแรกของมนุษย์หรือเป้าหมายเฉพาะหน้า ได้แก่ การแสวงหา ลาภ ยศ สุข สรรเสริญหรือทรัพย์สิน ฐานะ เกียรติ ไม้ตรี ชีวิตคู่ครอง เป็นต้น พฤติกรรมที่แสวงหาเหล่านี้จะต้องดำเนินไปอย่างชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ต้องเป็นไปอย่างถูกต้อง พฤติกรรมที่แสวงหาสิ่งเหล่านี้จะต้องทำตนและผู้คนที่เกี่ยวข้องให้มีความสุขอยู่ร่วมกันด้วยดี ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างมนุษย์เพื่อความสุขร่วมกัน^{๕๕}

ข) **สัมปรายิกัตถะ** เป้าหมายในอนาคต เกี่ยวกับพฤติกรรมที่จะแสดงออกในด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไปกว่าเป้าหมายระดับแรก เป็นเป้าหมายอันเป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำเลิศยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กันตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจในทางศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม เป็นพฤติกรรมที่อาศัยศรัทธา ความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ พฤติกรรมที่รู้จักปีติสุขที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิตเป็นเป้าหมายของพฤติกรรมขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านามิสสูงเกิน ไปจนจะต้องมุ่งไขว่คว้ายอมสยบให้ หรือเป็นเหตุต้องมีพฤติกรรมไปในทางชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรมดีงาม รู้จักทำการด้วยความใฝ่ธรรม รักความดีงาม รักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิตใจ^{๕๖}

^{๕๕} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๕.

^{๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘-๑๒๙/๑๐๓.

ค) **ปรมัตตะ** เป้าหมายขั้นสูงสุดหรือเป้าหมายที่เป็นสาระที่แท้จริงของพฤติกรรมชีวิตมนุษย์ เป็นเป้าหมายขั้นสุดท้าย ได้แก่การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมคาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระโปร่งโล่งผ่องใส ไม่ถูกบีบคั้นคับข้องจำกัดด้วยความยึดติดถือมั่น หวั่นหวาดของตนเอง เป็นพฤติกรรมที่ดำเนินไปเพื่อความปราศจากกิเลสเผลาณ ที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิง อันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์ เรียกว่าวิมุตติ และนิพพาน^{๕๗}

๒.๒ หลักเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา

๒.๒.๑ เมตตา กรุณา

๒.๒.๑.๑ เมตตา

ในอัฐสาลีนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ ได้นิยามความหมายของเมตตาไว้ว่า “ความรักใคร่ กิริยาที่น่าใคร่ ภาวะที่รักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ นี้ เรียกว่า เมตตา”^{๕๘} ในบางแห่งก็เพิ่มคำว่า “ในสัตว์ทั้งหลาย” เข้ามาซึ่งเมื่อนำมาเพิ่มกับคำเดิมที่มีอยู่แล้วก็จะได้ว่า “ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ นี้เรียกว่า เมตตา”^{๕๙} และเรียกจิตที่ประกอบด้วยสภาวะดังกล่าวนี้ว่า เป็นจิตที่ประกอบด้วยเมตตา

ในอรรถกถาเล่มอื่น ๆ ให้คำนิยามมีลักษณะคล้ายคลึงกัน “ชื่อว่า เมตตา เพราะอรรถกถาว่ารักใคร่ อธิบายว่า ผูกเชื้อใย ชื่อว่า เมตตา เพราะความเจริญเป็นไปในมิตร หรือความเจริญนั้นเป็นไปต่อมิตร”^{๖๐} “ความมีไมตรี กิริยาที่รัก ความเป็นผู้มีความรัก ความเอ็นดู กิริยาที่เอ็นดู ความเป็นผู้เอ็นดู ความแสวงหาประโยชน์ ความอนุเคราะห์ ความไม่พยาบาท ความไม่ปองร้าย ความไม่โกรธ ชื่อว่า เมตตา”^{๖๑} “ชื่อว่าเมตตา เพราะมีความเชื้อใย อธิบายว่า ความรัก ชื่อว่า เมตตา เพราะมีความรัก หรือความเป็นไปแห่งความรัก”^{๖๒} “ธรรมชาติใดย่อมสนิทสนม รักใคร่ ฉะนั้นธรรมชาติ นั้น ชื่อว่าเมตตา อธิบายว่า ย่อมเสน่หาอีกอย่างหนึ่ง ความว่า ชื่อว่า เมตตาเพราะรักใคร่ เชื้อใย ยินดีในสัตว์ทุกจำพวก”^{๖๓} “ความเป็นผู้ใคร่เพื่ออันนำมาซึ่งความสุข โดยนัยว่า ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจง

^{๕๗} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, หน้า ๑๑๑.

^{๕๘} อภ. สจ.อ. (ไทย) ๒/ ๔๘๕.

^{๕๙} อภ. สจ.อ. (ไทย) ๒/ ๔๔๑.

^{๖๐} จุ. อธิ.อ. (ไทย) ๔/ ๑๔๖.

^{๖๑} จุ. ม.อ. (ไทย) ๒/ ๕๕๖.

^{๖๒} จุ. จ.อ. (ไทย) ๖/๗๐.

^{๖๓} จุ.ป.อ. (ไทย) ๑/ ๒๔๓.

มีความสุขเกิด ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า เมตตา” ในด้านสัตตศาสตร์แสดงรูปวิเคราะห์ว่า มิชชติ สนิยหัตติ เมตตา แปลว่า ธรรมชาติโดยอ้อมรักใคร่ซึ่งนมต่อสัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า เมตตา^{๖๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่าเมตตาว่า ความรัก, ความปรารถนาให้เขามีความสุข, แต่ไม่ตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขถ้วนหน้า (เป็นข้อ ๑ ในพรหมวิหาร ๔, ข้อ ๒ ในอารักขกัมมัฏฐาน ๔) บางแห่งท่านก็ใช้คู่กับกรุณา เขียนติดกันว่า เมตตากุณา หมายถึง ความรักความปรารถนาดี และความสงสาร ความอยากช่วยเหลือปลดปล่อยทุกข์ (เป็นข้อแรกในเบญจธรรม)^{๖๕}

ความหมายของเมตตาในทัศนะของนักวิชาการ

พันเอกปิ่น มุกทุกันต์^{๖๖} ได้ให้คำจำกัดความ พร้อมทั้งอธิบายความไว้ว่า เมตตา แปลว่า ความรักใคร่ จากนั้นท่านก็อธิบายความรักใคร่มีอยู่ ๒ ประเภท เพื่อแยกให้เห็นว่า ความรักใคร่แบบไหนเป็นเมตตา แบบไหนไม่ใช่ กล่าวคือ

๑. ความรักใคร่ด้วยอำนาจของความกำหนัด เช่น ความรักระหว่างเพศ อยู่ในกลุ่มของความรักรที่มีฉันทาและราคะเป็นเครื่องปรุงแต่งจิต ซึ่งเป็นเรื่องของเป็นกิเลส เป็นที่มาของความทุกข์ ผู้ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ต้องพยายามกำจัดออกจากใจ ความรักใคร่ประเภทนี้ไม่ใช่เมตตา

๒. ความรักแบบเมตตา ความรักประเภทนี้ เป็นเรื่องของความหวังดี คือปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข เช่น มารดารักบุตร มิตรสหายรักกัน เป็นต้น ความรักที่เรียกว่า เมตตานี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำเพ็ญทั้งฆราวาส ทั้งบรรพชิตเพราะเป็นคุณธรรมที่จะช่วยให้การอยู่กันกลมเกลียวเป็นไปด้วยดี มีการปฏิบัติต่อกันด้วยความรักความเอื้อเฟื้อ เข้าใจซึ่งกันและกัน ทำให้สังคมอยู่เย็น และเป็นสุข

^{๖๔}พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ, **ปรมัตตโชติกะ สมถกรรมฐานที่ปณี**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ สัทธัมมโชติกะ จัดพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๕๐.

^{๖๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓๗.

^{๖๖}พันเอกปิ่น มุกทุกันต์, **บันทึกธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐๔.

อภิญฺฐวณฺโณ โปธิสําน^{๖๓} ได้กล่าวถึง เมตตา คือ ความมีไมตรีจิตคิดปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข บุคคลที่มีน้ำใจเมื่อตนได้รับความสุขแล้วก็มีใจคิดอยาก让别人ได้รับความสุขบ้าง คุณธรรมข้อนี้จะเป็นสาเหตุทำให้บุคคลคิดเพื่อแผ่ความปรารถนาดีคิดเกื้อกูลแก่กัน ทำได้ ๒ แบบคือแบบเจาะจง เฉพาะบุคคล สัตว์ เพศ วัย เฉพาะหมู่ พวก หรือคณะ และแบบไม่เจาะจง ไม่มีประมาณ ไม่เลือกมิตรหรือศัตรู การแผ่เมตตาเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนที่ควรแสดงออก

๒.๒.๑.๒ ประเภทของเมตตา

พระไตรปิฎก จำแนกเมตตาไว้ ๓ ประเภท ได้แก่ เมตตาทายกรรม เมตตาวจกรรม และเมตตามโนกรรม

๑. เมตตาทายกรรม

ในพระบาลีไม่ได้แสดงความหมายใด ๆ เกี่ยวกับเมตตาทายกรรมไว้เลย พบแต่คำนิยามและอธิบายในอรรถกถาว่า “ทายกรรมที่กระทำด้วยจิตประกอบเมตตา ชื่อว่า เมตตาทายกรรม”^{๖๔}

แบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ ทายกรรมต่อหน้า และทายกรรมลับหลัง โดยท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า

การถึงความ เป็นสหายในการทั้งหลายมีวจกรรมเป็นอาทิของภิกษุใหม่ทั้งหลายชื่อว่าเมตตาทายกรรมต่อหน้า ส่วนสามมีวจกรรมทั้งปวงแม้ต่างโดยกิจมีการล้างเท้าและพัคคมเป็นต้นให้พระเถระทั้งหลาย ชื่อว่า เมตตาทายกรรมต่อหน้าการเก็บงำภคชะไม้เป็นต้นที่ภิกษุใหม่และพระเถระทั้ง ๒ พวกเก็บงำไว้ไม่ดี ไม่ทำความดูหมิ่นในภิกษุใหม่ และพระเถระเหล่านั้นประหนึ่งเก็บงำสิ่งของที่ตนเก็บไว้ไม่ดีฉะนั้น ชื่อว่า เมตตาทายกรรมลับหลัง^{๖๕}

จากคำอธิบายดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า เมตตาทายกรรม นั้น เป็นเรื่องของพฤติกรรมที่แสดงออกต่อบุคคลอื่นไม่ว่าจะโดยต่อหน้า หรือกระทำลับหลังโดยมีเจตนาที่ดีงาม (เมตตาคิด) เป็นที่ตั้ง มุ่งหวังให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์จากการกระทำของเรา

ในคัมภีร์อรรถกถาจะพบลักษณะของพฤติกรรมที่แสดงออกถึงเมตตาทายกรรมหลายลักษณะ มีทั้งพระเถระกระทำต่อภิกษุใหม่ ภิกษุใหม่กระทำต่อพระเถระ ภิกษุกระทำต่อคฤหัสถ์ คฤหัสถ์กระทำต่อภิกษุ ขอนำพฤติกรรมเหล่านั้นมาประกอบเป็นตัวอย่างพอสังเขป

^{๖๓} อภิญฺฐวณฺโณ โปธิสําน, พุทธศาสตร์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, (มหาสารคาม : สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๖.

^{๖๔} วิ.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๘๗.

^{๖๕} วิ.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๘๗-๓๘๘.

พระพุทธเจ้าข้า ในข้อนี้ บรรดาพวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายรูปใดบิณฑบาตกลับจากบ้าน ก่อน รูปนั้นก็ปูอาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ล้างสำหรับกับข้าวแล้วตั้งไว้ ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้ รูปใดบิณฑบาตกลับจากบ้านทีหลัง ถ้ามีอาหารที่ฉันแล้วเหลืออยู่ ถ้าต้องการก็ฉัน ถ้าไม่ต้องการ ก็เททิ้งในที่ปราศจากของเขียวสด หรือล้างเสียในน้ำที่ไม่มีสัตว์ รูปนั้นหรืออาสนะ เก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ล้างสำหรับกับข้าวแล้วเก็บไว้ เก็บน้ำฉัน น้ำใช้ กวาดโรงฉัน รูปใดเห็นหม้อน้ำฉัน หม้อน้ำใช้ หรือหม้อน้ำในวัจจุฎฐิว่างเปล่า รูปนั้นก็ตักน้ำตั้งไว้.....^{๓๐}

จริงอยู่ สำหรับเหล่าภิกษุ การบำเพ็ญธรรมคืออภิสมจารด้วยเมตตาจิต ชื่อว่าเมตตาคายกรรม สำหรับคฤหัสถ์ ก็จะมีเป็นต้นอย่างนี้คือ การไปไหว้พระเจดีย์ ไหว้ต้นโพธิ์ นิมนต์สงฆ์ การพบเหล่าภิกษุเข้าบ้าน ไปบิณฑบาตแล้วต้อนรับ รับบาตร ปูอาสนะ เดินตาม ทาน้ำมัน ชื่อว่าเมตตาคายกรรม^{๓๑}

๒. เมตตาวชิกรรม

เมตตาวชิกรรม ท่านนิยามลักษณะเดียวกับเมตตาคายกรรม คือ วชิกรรมที่เปล่งออกไป ด้วยจิตอันประกอบด้วยเมตตา มีความรัก ความปรารถนาดีเป็นที่ตั้ง ในคัมภีร์อรรถกถา ท่านยกตัวอย่างของเมตตาวชิกรรมไว้ดังนี้

สำหรับภิกษุทั้งหลาย การบอกสอนอาจารย์บุญญิตติ การบอกกรรมฐาน การแสดงธรรม การบอกพระพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎก (แก่ภิกษุสามเณร) ด้วยเมตตาจิต ชื่อว่า เมตตาวชิกรรม สำหรับคฤหัสถ์ ในเวลาที่กล่าวคำเป็นต้นว่า พวกเราจักไปเพื่อไหว้พระเจดีย์ พวกเราจักไปเพื่อไหว้โพธิพฤกษ์ พวกเราจักกระทำการฟังธรรม พวกเราจักกระทำการบูชาด้วยประทีป และดอกไม้ พวกเราจักสมาทานซึ่งสุจริต ๓ พวกเราจักถวายสลากภัตเป็นต้น พวกเราจักถวายผ้าจ่านาพรรษา วันนี้พวกเราจักถวายปัจจัย ๔ แก่พระสงฆ์ ท่านทั้งหลายจงนิมนต์พระสงฆ์แล้วจัดแจงของขบฉันเป็นต้น พวกท่านจงปูลาดอาสนะ พวกท่านจงตั้งน้ำดื่ม พวกท่านจงต้อนรับนำพระสงฆ์มา พวกท่านจงให้พระสงฆ์นั่งบนอาสนะที่ปูลาดแล้ว เกิดอุตสาหะกระทำไวยาวัจกิจ ดังนี้ ชื่อว่า เมตตาวชิกรรม^{๓๒}

เมตตาวชิกรรมนี้ แบ่งเป็น ๒ ประเภทเช่นเดียวกับเมตตาคายกรรม คือ เมตตาวชิกรรมต่อหน้า และเมตตาวชิกรรมลับหลัง ในอรรถกถา ท่านยกตัวอย่างเมตตาวชิกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังไว้หลายลักษณะ เช่น

^{๓๐}วิ.ม.อ. (ไทย) ๒/๒๖๖.

^{๓๑}ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๕๘.

^{๓๒}อ.จ. ปญจก.อ. (ไทย) ๓/๕๓๗.

การยกย่องอย่างนี้ว่า ท่านเทวเถระ ท่านติสสเถระ ดังนี้ ชื่อว่า เมตตาวชิกรรมต่อหน้า ก็และเมื่อจะสอบถามถึงพระเถระผู้ไม่อยู่ในวิหาร การกล่าวคำนารักอย่างนี้ว่า ท่านเทวเถระของเราไปไหน ท่านติสสเถระของเราไปไหน เมื่อไรจักมาหนอ ดังนี้ ชื่อว่า เมตตาวชิกรรมลับหลัง^{๓๓} เมื่ออยู่ร่วมกัน ชื่อว่า เมตตาวชิกรรมต่อหน้า ย่อมมีในการทำมือาทิอย่างนี้ว่า สัมโมทนิยยกถาอันไพเราะ ปฏิสันถาร สาราณียกถา ธรรมกถา สรภัญญะถามปัญหาตอบปัญหาทักกับพระเถระทั้งหลาย เมื่อพระเถระหลีกไปกล่าวมือาทิว่า พระนันทิเถระ พระกิมพิลเถระ เป็นสหายที่รักของเราถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์อย่างนี้ ชื่อว่า เมตตาวชิกรรมลับหลัง^{๓๔}

๓. เมตตามโนกรรม

เมตตามโนกรรม หมายถึง มโนกรรมที่ทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตาเป็นความปรารถนาดีที่มีอยู่เป็นพื้นฐานภายในจิตใจ ในคัมภีร์อรรถกถา ท่านยกตัวอย่างเมตตามโนกรรมไว้หลายลักษณะ เช่น “การคิดอย่างนี้ว่า พระเถระผู้เข้าไปสู่ตระกูลของพวกเรา ของงเป็นผู้ไม่มีเวร ของงเป็นผู้ไม่เบียดเบียนเกิด ชื่อว่า มโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา”^{๓๕} “สำหรับภิกษุลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ปฏิบัติสรีระ และทำวัตรที่ลานพระเจดีย์ เป็นต้น นั่งเหนืออาสนะอันสังคคึกว่าขอภิกษุทั้งหลายในวัดนี้ จงมีสุข ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน เป็นต้น ชื่อว่า เมตตามโนกรรม สำหรับคฤหัสถ์คึกว่าขอพระผู้เป็นเจ้าจงมีสุข ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ชื่อเมตตามโนกรรม”^{๓๖}

เมตตามโนกรรม ท่านแบ่งเป็น ๒ ประเภท เช่นเดียวกับเมตตาคายกรรม และเมตตาวชิกรรม คือ เมตตามโนกรรมต่อหน้าและเมตตามโนกรรมลับหลัง คัมภีร์อรรถกถาแสดงความหมายของเมตตามโนกรรมต่อหน้าและลับหลังไว้ว่า “การลืมนตาที่ส่องใสด้วยความหวังดีและความหวังไขมองคูดด้วยหน้าที่ส่องใสชื่อว่าเมตตามโนกรรมต่อหน้าการตั้งใจว่าขอท่านพระเทวเถระพระติสสเถระ จงเป็นผู้ไม่มีโรค ไม่มีอาพาธ ชื่อว่ามโนกรรมลับหลัง”^{๓๗}

^{๓๓} อ.จ. ปญจก.อ. (ไทย) ๓/๓๘.

^{๓๔} ม. ม.อ. (ไทย) ๑/๑๗.

^{๓๕} ที. ปา.อ. (ไทย) ๒/๑๑๕.

^{๓๖} ที.ม.อ. (ไทย) ๑/๑๗.

^{๓๗} ที.ม.อ. (ไทย) ๑/๓๕๕.

๒.๒.๑.๓ ระดับของเมตตา

แม้ในพระบาลี และคัมภีร์อรรถกถาจะไม่ได้จัดระดับของเมตตาไว้ แต่จากการสำรวจคำสอนเกี่ยวกับเมตตา ผู้วิจัยพบว่า มีการกล่าวถึงเมตตาไว้หลายลักษณะซึ่งในที่นี้ขอเรียกว่าเป็นระดับหรือชั้นของเมตตา มี ๓ คือ

๑. เมตตาพรหมวิหาร

เมตตาพรหมวิหาร เป็นเมตตาที่จำกัดขอบเขตในวงแคบ คือ จำกัดขอบเขตอยู่แต่เฉพาะกับบุคคลที่รู้จัก หรือคนที่อยู่ใกล้ชิดตัว เช่น พ่อแม่กับลูก ศิษย์กับครูอาจารย์ เพื่อนกับเพื่อน คนที่ตนรัก เป็นต้น ถ้าเป็นคนที่ไม่รู้จัก หรือคนที่อยู่ไกลตัวก็วางเฉยไม่มีความรู้สึกว่ามีเมตตาต่อบุคคลเหล่านั้น ในคัมภีร์อรรถกถาสังคหะจึงบอกว่า เมตตาที่มีประมาณปัสตัตตัญญูติ คือสัตว์อันเป็นที่รักเป็นอารมณ์^{๘๘} ผู้รู้บางท่านจึงบอกว่า เมตตาประเภทนี้ยังประกอบด้วยความเห็นแก่ตัวอยู่ ดังนั้นถ้าจะให้ เป็นเมตตาที่แท้จริง ต้องกำจัดความเห็นแก่ตัวออกไปก่อน^{๘๙} คณะไม่ว่าจะเป็นสังคมสงฆ์หรือสังคมฆราวาสผู้ครองเรือน พระพุทธเจ้าจึงสอนพระสาวกอยู่เนื่อง ๆ ให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างมีเมตตา บางครั้งพระองค์ก็ทรงดำเนินไปสอบถามถึงความเป็นอยู่ของพระสาวกว่าอยู่กันอย่างไร^{๙๐} บางครั้งเมื่อมีความขัดแย้งในหมู่สงฆ์ พระองค์ก็ชี้ให้เห็นว่า เป็นเพราะภิกษุเหล่านั้นขาดเมตตาภยกรรม เมตตาวัจกรรม และเมตตาโมกรรมต่อกันและกัน จากนั้นก็ทรงแสดงหลักสารณียธรรมเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการปฏิบัติแก่ภิกษุทั้งหลาย^{๙๑}

๒. เมตตาอัปมัณฺญา

เมตตาอัปมัณฺญา เป็นเมตตาที่ตรงกันข้ามกับเมตตาพรหมวิหาร คือเป็นเมตตาที่ไม่จำกัดขอบเขต ไม่มีประมาณในสัตว์ และบุคคล เป็นเมตตาที่ไม่จำเพาะเจาะจงไปยังบุคคลใดบุคคลหนึ่ง สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในคัมภีร์อรรถกถาท่านกล่าวว่า ชื่อว่าอัปมัณฺญาเพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า คือกำหนดเอาสัตว์ทั้งหมดไม่มีส่วนเหลือหาส่วนเหลือมิได้

ชื่อว่าอัปมัณฺญาทั้งหลาย เพราะอำนาจแห่งการแผ่ไปไม่มีประมาณ จริงอยู่ ภิกษุ นั้น ย่อมแผ่อัปมัณฺญาเหล่านั้นไปยังสัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ด้วยสามารถแห่งอารมณ์ หรือว่า ย่อมแผ่ไปด้วยสามารถแห่งการแผ่ไปอันไม่มีส่วนเหลือแม้สัตว์ผู้เดียวเพราะเหตุ นั้น

^{๘๘} พระอนุรุทธาจารย์, คัมภีร์ฐานสัคหวิภาค ปริเฉทที่ ๕, หน้า ๖๐.

^{๘๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), “เวฬุวันมหาวิหาร เมืองราชคฤห์”, หน้า ๕๕.

^{๙๐} วิ.ม.อ. (ไทย) ๒/๒๖๕.

^{๙๑} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๔๑๑.

พระพุทธองค์ จึงตรัสเมตตาเป็นต้นว่าเป็นอัปมัญญาทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งการแผ่ไปใน สัตว์อันไม่มีขอบเขตดังนี้^{๕๒}

ในคัมภีร์สังคหะ ปริเฉทที่ ๕ ท่านอธิบายว่า ได้แก่เมตตาที่แผ่ไปไม่มีประมาณ แผ่ไปใน สัตว์ทั้งหลายจนประมาณไม่ได้ โดยไม่เลือกที่รักที่ชัง^{๕๓} ผู้ที่จะสามารถฝึกตนจนสามารถมีเมตตาใน ระดับนี้ได้ท่าน^{๕๔} บอกว่า ได้แก่เมตตาของพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป เพราะพระ อริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไปนั้น ไม่มีความตระหนี่ ไม่มีความหวงแหน มีความพร้อมที่จะ ให้อยู่เสมอ มีความสุขอยู่กับการให้แก่สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เมตตาใน ระดับนี้จึงประเสริฐกว่าเมตตาพรหมวิหารดั่งนัยแห่งอรรถกถาที่ท่านวินิจฉัยไว้ต่อไปนี้

พระโยคาวจรเมื่อจิตคิดเกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย ยังเห็นความแตกต่างในคน ๔ คน คือ ในตน ในคนที่เกื้อกูลกัน ในคนกลาง ๆ และในคนที่ไม่เกื้อกูลกันอยู่ เมื่อนั้นยังไม่เรียกว่าเป็นผู้ฉลาด ได้เมตตาอย่างที่ต้องการต่อเมื่อใด แคนทั้ง ๔ ภิกษุ (โยคาวจร) รวมเข้าด้วยกันแล้วแผ่เมตตาไปยัง สัตว์โลกทั้งปวงกับทั้งเทวดาค้ำยเสมอกันหมดเมื่อนั้นเธอผู้มีเมตตาไม่ปรากฏแคน จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ ยิ่งใหญ่ (ในเมตตาภาวนา) กว่าพระโยคาวจรรูปก่อน^{๕๕}

๓. เมตตาเจโตวิมุตติ

เมตตาเจโตวิมุตติ หมายถึง เมตตาของผู้ประกอบด้วยฌาน ซึ่งเมตตาในระดับนี้ สภาวะ จิตจะปราศจากนิวรณ์ธรรมทั้งนี้เพราะถูกกำลังของสมาธิปิดกั้นหรือข่มเอาไว้ ในอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๖ ท่านจึงอธิบายความหมายไว้ว่า เมตตาเจโตวิมุตติ หมายถึง เมตตาในอัปนาสมาธิ คือ สมาธิที่แน่วแน่หรือเมตตาที่มีขณะจิตอยู่ฌานสมาธิ^{๕๖} สอดคล้องกับคัมภีร์อรรถกถาที่ท่านอธิบาย เมตตาเจโตวิมุตติไว้ว่าหมายถึงเมตตาที่แผ่ประ โยชน์เกื้อกูลไปในสัตว์ทุกจำพวกเพราะเหตุที่จิต ประกอบด้วยเมตตาในระดับนี้ย่อมหลุดพ้นจากธรรมเป็นข้าศึกมีนิวรณ์เป็นต้น^{๕๗} ดังนั้น จึงสามารถ แผ่ไปอย่างไม่มีจำกัด เพราะหลุดพ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง

^{๕๒} อภ. สจ. อ. (ไทย) ๒/๔๘๒.

^{๕๓} พระอนุรุทธาจารย์, กัมมัฏฐานสังคหะ ปริเฉทที่ ๕, หน้า ๑๕.

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), “เวฬุวันมหาวิหาร เมืองราชคฤห์”, หน้า ๑๐๐.

^{๕๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอนที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช วิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๒.

^{๕๖} พิศุ มลิวัดย์ ผู้เรียบเรียง, อภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา จัดพิมพ์, มปป.), หน้า ๔๒.

^{๕๗} อภ. เอก. อ. (ไทย) ๑/๗๔.

จะเห็นได้ว่า เมตตาเจโตวิมุตตินั้นจะมีลักษณะพิเศษกว่า เมตตาพรหมวิหารและเมตตาอัปมัญญา เฉพาะคำว่า เจโตวิมุตติ นั้น อรรถกถาจารย์ได้ระบุลงไปชัดเจนว่า หมายถึงจิตที่อยู่ในขั้นอัปนาด้วยอำนาจตักขณ และจตุกกขณ^{๘๘}

อนึ่ง การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติ มีทั้งลักษณะเจาะจง และลักษณะไม่เจาะจง เช่น ลักษณะที่เจาะจงท่านกำหนดด้วยอาการ ๗ อย่าง ได้แก่ หญิงทั้งปวง, ชายทั้งปวง, อารยชนทั้งปวง, อนารยชนทั้งปวง, เทวดาทั้งปวง, มนุษย์ทั้งปวง, และวินิปาติกสัตว์ทั้งปวง ส่วนลักษณะที่ไม่เจาะจง ท่านกำหนดด้วยอาการ ๕ อย่างคือ สัตว์ทั้งปวง, ปาณะทั้งปวง, ภูตทั้งปวง, บุคคลทั้งปวง, ผู้นับเนื่องด้วยตนทั้งปวง^{๘๙}

จากอรรถกถาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า เมตตาเจโตวิมุตติ แม้จะมีลักษณะเจาะจง แต่ก็มีขอบเขตที่กว้างกว่าเมตตาพรหมวิหาร เพราะยังมีคำว่า ทั้งปวงกำกับอยู่ทุกคำ แสดงให้เห็นว่า แม้จะจำกัดหรือเจาะจง แต่ก็จำกัดหรือเจาะจงเป็นกลุ่มใหญ่

๒.๒.๑.๔ ปัจจัยสนับสนุนก่อให้เกิดพฤติกรรมด้านเมตตา

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เมื่อกล่าวถึงเมตตา ก็มีจะพรรณนาถึงเมตตาเฉพาะประเด็นว่า ควรแผ่เมตตาอย่างนั้นอย่างนี้ อานิสงส์ของเมตตามีอย่างนั้นอย่างนี้ ในคัมภีร์อรรถกถาซึ่งอธิบายพระไตรปิฎกอีกชั้นหนึ่ง ก็กล่าวถึงเฉพาะแค่ความหมาย รูปวิเคราะห์ของเมตตา (ซึ่งส่วนใหญ่ก็ไม่ต่างจากที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมากนัก) หากจะต้องตั้งคำถามว่า มีปัจจัยอะไรบ้างที่จะช่วยให้เมตตาเกิดขึ้น ก็จำเป็นจะต้องอาศัยการประมวลจากข้อความที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถาเข้าด้วยกันเพื่อจะตอบคำถามดังกล่าว ผู้วิจัยก็ได้ประมวลสรุปปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดเมตตา ดังต่อไปนี้

การฝึกฝนในด้านพฤติกรรม

คำว่า พฤติกรรมในที่นี้ ได้แก่ พฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย วาจา และใจ ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ต้องฝึกฝน เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสนับสนุนที่จะทำให้เกิด หรือขัดขวางการเกิดของเมตตา โดยแบ่งการฝึกฝนในด้านพฤติกรรมได้ ๓ ทางคือ

ก. พฤติกรรมทางกาย

พฤติกรรมทางกาย หมายถึงพฤติกรรมที่แสดงออกในรูปของการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา ท่านพรรณนาถึงพฤติกรรมทั้งที่เป็น ปฏิปักษ์ และ

^{๘๘} อจ. เอก.อ. (ไทย) ๑/๗๔.

^{๘๙} จ.ป.อ. (ไทย) ๒/๕๓๒.

พฤติกรรมที่จะช่วยสนับสนุนให้เกิดเมตตา ซึ่งผู้ปฏิบัติจะต้องรู้จักกระทำ และละเว้นการกระทำให้ถูกต้อง กล่าวคือพฤติกรรมลักษณะใดเป็นเหตุให้เกิดเมตตา ก็ยึดถือและปฏิบัติ ขณะเดียวกัน พฤติกรรมใดที่ขัดขวางต่อเมตตา ก็ให้ละเว้น ไม่กระทำ ซึ่งจะขอประมวลพฤติกรรมเหล่านั้นมา กล่าวไว้ในที่นี้พอเป็นตัวอย่างดังนี้

๑. **บีบบังคับ** หมายถึง การบีบบังคับ ท่านไม่ได้ให้รายละเอียดใด ๆ ไว้ เพียงแต่ขยายความต่อว่า คือบีบบังคับหรือรังแกใน ซึ่งคงหมายถึงการกระทำที่ก่อให้เกิดการเจ็บปวด หรือบาดเจ็บในส่วนของอวัยวะภายในร่างกายลักษณะใดลักษณะหนึ่ง^{๕๐}

๒. **อุปฆาต** หมายถึง การฆ่า เป็นเจตนามุ่งให้ได้รับอันตรายถึงชีวิต สะท้อนให้เห็นถึงภาวะจิตใจที่โหดเหี้ยม แข็งกระด้าง เย็นชาต่อความทุกข์ทรมานของบุคคลอื่น หรือสัตว์อื่น

๓. **สนุตาปน** หมายถึง การทำให้เดือดร้อน คือทำให้ชีวิตบุคคลอื่น หรือสัตว์อื่นได้รับความเดือนร้อน

๔. **ปรียาทาน** หมายถึง การขำยี้ คำนี้มีความหมายในลักษณะที่ทำให้บุคคลอื่น หรือสัตว์อื่นได้รับอันตราย

๕. **วิหัง** หมายถึง การเบียดเบียน พฤติกรรมที่ตรงกันข้ามได้แก่ความไม่เบียดเบียน ซึ่งในอรรถกถาท่านได้ให้ความสำคัญแก่เรื่องการไม่เบียดเบียนมาก มีการกล่าวไว้ในที่หลายแห่ง และถือว่า การไม่เบียดเบียนนี้เป็นส่วนเบื้องต้นของเมตตา^{๕๑} เช่น พระพุทธพจน์ตอนหนึ่งตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระชนิยะโมฆบุรุษนั้นเบียดเบียน คือทำลายสัตว์เล็กน้อยเป็นอันมากให้พินาศอยู่....ความไม่เบียดเบียนแม้เป็นเพียงส่วนเบื้องต้นแห่งเมตตา...มิได้มีเลย”^{๕๒} พิจารณาจากภาพรวมแล้ว พฤติกรรมเหล่านี้ ล้วนเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความโหดร้าย ทารุณ มีโลภะ และโทสะเป็นที่ตั้ง ซึ่งถือว่าตรงกันข้ามกับเมตตา ผู้มีเมตตาจะต้องเว้นจากพฤติกรรมที่เป็นไปโดยอาการ ๕ ประการดังกล่าวนี้

นอกจากพฤติกรรมที่เป็นไปโดยอาการ ๕ ประการดังกล่าวแล้ว ยังมีพฤติกรรมที่มีลักษณะเดียวกับพฤติกรรมดังกล่าว แต่มีชื่อเรียกอย่างอื่นอีก เช่น เหาฐา ความข่มเหง ได้แก่การสร้างทุกข์ให้เกิดขึ้นด้วยการการใช้กำลังในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง วิโรธนา ได้แก่การแสดง

^{๕๐} จ.ป.อ. (ไทย) ๒/๕๔๗.

^{๕๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ตติยสมันตปาสาทิกาแปล ตอนที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๖.

^{๕๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐๑.

อาการเคียดแค้น ปรุปรุมาตะ ได้แก่การทำร้ายผู้อื่น^{๕๓} เป็นต้นซึ่งล้วนเป็นตัวทำลายหรือขัดขวางเมตตาจิตทั้งสิ้น

นอกจากละเว้นพฤติกรรมดังกล่าวข้างต้นแล้วพฤติกรรมสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดเมตตาที่สำคัญได้แก่^{๕๔}

๑. การคบเพื่อนที่ดี หมายถึงเพื่อนที่มีจิตใจดีงามเอื้อต่อการเกิดความรู้สึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย

๒. การรู้จักแสวงหาสิ่งที่เป็นสัพบายะ คือปัจจัยแวดล้อมที่เกื้อหนุนต่อเมตตาหรือไม่ขัดขวางต่อเมตตาในแง่ของการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่มีเมตตาเป็นอารมณ์ ท่านเน้นไปที่เรื่องของอิริยาบถมีการยืนและการนั่งเป็นต้น^{๕๕} ซึ่งมีความสะดวกสบายไม่เป็นอุปสรรคขัดขวางการปฏิบัติในแง่ของการปฏิบัติทั่วไปจะมีความหมายว่า การรู้จักวางตนให้เหมาะสมหรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยที่ไม่ก่อให้เกิดความกระทบกระทั่งในลักษณะใดลักษณะหนึ่งซึ่งขัดขวางต่อความรู้สึกที่ดีงามต่อกัน

ข. พฤติกรรมทางด้านวาจา

ผู้ต้องการพัฒนาเมตตาจิตให้เกิดขึ้น ต้องรู้จักใช้วาจาที่เอื้อต่อการเกิดเมตตาได้แก่วาจาที่เรียกว่า ปิยวาจา คือการเจรจาแต่ถ้อยคำที่ก่อให้เกิดความรัก ความสมัครสมานสามัคคี เว้นวจีทุจริต ๔ ประการ คือ คำเท็จ คำหยาบ คำส่อเสียด และคำเพ้อเจ้อ ไม่แสดงอาการอย่างที่เราเรียกในพระบาลีว่า “ทะเลาะ วิวาท ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปาก”^{๕๖} ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญขัดขวางต่อเมตตา ในขณะที่รู้จักเจรจาถ้อยคำที่เป็นวจีสุจริตคือไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ รวมไปถึงการงดเว้นคำพูดที่จะเป็นสาเหตุนำไปสู่ความทะเลาะ ความขัดเคือง

ค. พฤติกรรมทางด้านใจ

เมตตา โดยพื้นฐานแล้วเป็นเรื่องของจิตใจที่ดีงามมีความรักความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น ต่อสัตว์อื่นเป็นที่ตั้งซึ่งการพัฒนาจิตใจให้เกิดความรู้สึกดังกล่าวนี้ย่อมต้องมีส่วนประกอบอื่นๆ มาช่วยสนับสนุน ผู้วิชัยประมวลวิธีคิดซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่เกื้อหนุนก่อให้เกิดเมตตาเป็นตัวอย่างซึ่งผู้ต้องการพัฒนาเมตตาจิตให้เกิดขึ้นจะต้องฝึกฝนตนเองดังต่อไปนี้

^{๕๓} อภ.สง.อ.(ไทย) ๒/๒๔๖.

^{๕๔} ส.ม.อ.(ไทย) ๑/๒๕๔.

^{๕๕} ส.ม.อ.(ไทย) ๑/๒๕๔.

^{๕๖} ม.ม.อ.(ไทย) ๓/๔๑๒.

๑. รู้เอาใจเขาใส่ใจเรา หมายถึงการรู้จักเปรียบเทียบความปรารถนา ความต้องการของตนกับบุคคลอื่น สัตว์อื่นว่า ตนรักสุขเกลียดทุกข์อย่างไร บุคคลอื่นสัตว์อื่นก็คงรักสุขเกลียดทุกข์นั้นนั่น เมื่อคิดเปรียบเทียบในลักษณะเช่นนี้แล้ว ท่านกล่าวว่าย่อมมีส่วนสำคัญทำให้เมตตาจิตเกิดขึ้นได้ง่าย และตั้งอยู่มั่นคงภายในจิตใจ^{๕๗}

๒. มนสิการว่าสัตว์โลกทั้งมวลล้วนพี่น้องกัน การมองบุคคลอื่นสัตว์อื่นในลักษณะที่เป็นพี่น้องกัน หรืออย่างน้อยก็เพื่อนกัน ย่อมส่งผลให้เกิดความรักความปรารถนาดีต่อกัน การฝึกให้รู้จักมองในลักษณะดังกล่าวนี้มีพระบาลีในที่แห่งหนึ่งรับรองว่า พระพุทธเจ้าเองก็ทรงสอนให้เหล่าภิกษุได้เข้าใจว่า เราทุกคนที่เกิดมาบนโลกนี้ล้วนเคยเป็นพี่น้อง เคยเป็นพ่อ เคยเป็นแม่ เป็นพี่น้องในลักษณะใดลักษณะหนึ่งมาแล้วด้วยกันทั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เคยเป็นมารดา ไม่เคยเป็นบิดา ไม่เคยเป็นพี่น้องชาย ไม่เคยเป็นพี่น้องหญิง ไม่เคยเป็นบุตร ไม่เคยเป็นธิดา (กันมาก่อน) บุคคลที่เป็นดังนี้หาไม่มี^{๕๘} การผูกจิตหรือทำใจให้เกิดความรู้สึกดังกล่าวนี้ย่อมช่วยระงับ หรือบรรเทาโทสะที่จะพึงเกิดขึ้นได้

๓. ความเป็นผู้มีจิตใจอ่อนโยน ภาษบาลีใช้คำว่า มุทุ จิตใจที่อ่อนโยนย่อมเอื้อต่อการมองเห็นความทุกข์ของบุคคลอื่นสัตว์อื่นได้ง่ายในกรณีเมตตสูตร ทรงแนะนำแนวทางในการปฏิบัติตนของภิกษุในเรื่องของความอ่อนโยนดังกล่าวนี้ด้วยความมีจิตใจอ่อนโยน ท่านหมายรวมถึงความเป็นผู้ไม่มีอคติมานะ คือไม่ดูหมิ่นผู้อื่นด้วยวัตถุแห่งการดูหมิ่น มีชาติและโคตรเป็นต้น^{๕๙} ความอ่อนโยนทางด้านจิตใจย่อมส่งผลให้เกิดการปฏิบัติที่ดีงามต่อกัน มองเห็นความทุกข์ของคนอื่นเหมือนเป็นความทุกข์ของตนซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญของเมตตาจิต

๔. การหมั่นระลึกนึกถึงสิ่งที่เป็นเครื่องหมายของเมตตาที่ท่านเรียกว่า “เมตตานิมิต” เช่น ความรัก ความปรารถนาดี ประโยชน์สิ่งเกื้อกูลที่เป็นไปเพื่อบุคคลอื่นสัตว์อื่นเป็นที่ตั้งในการกระทำกิจ^{๖๐}

^{๕๗} พระสังฆมณฑลสังฆคณาจารย์, สมนกธรรมฐานที่ปณี, (พระนคร : โรงพิมพ์ไพศาลวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๕๓.

^{๕๘} บาลีว่า น โส ภิกขเว สตุโต สตุลกรูป โย น มาตา กุตปุพฺพา, โย น ปิตา กุตปุพฺโพ, โย น ภاتا กุตปุพฺโพ, โย น ภคินี กุตปุพฺพา, โย น บุตฺโต กุตปุพฺโพ, โย น ธิดา กุตปุพฺพา ฯ อังใน พระสังฆมณฑลสังฆคณาจารย์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๕.

^{๕๙} จุ.บ.อ. (ไทย) ๑/๓๔๑.

^{๖๐} ส.ม.อ. (ไทย) ๑/๒๕๔.

๕. การประกอบเมตตาภาวนาหมายถึงการฝึกแผ่เมตตาจิตอยู่เสมอเมื่อเจอเรื่อง หรือ เหตุการณ์ที่มากระทบกระทั่งจิตใจ ที่จะทำให้ใจขุ่นมัวหรือเกิดโทสะก็ให้นึกถึง คิดถึงในแง่ที่จะทำ ให้ความขุ่นมัวหรือโทสะนั้นบรรเทาเบาบางไป

๖. การพิจารณาความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน การพิจารณาดังกล่าวนี้จะช่วยให้เรา มองเห็นความทุกข์ของบุคคลอื่น สัตว์อื่น ทำให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ ไม่ทำให้เกิดการข่มเหง เบียดเบียนกันในลักษณะต่าง ๆ

๗. ความเป็นผู้รู้จักพิจารณาให้มาก ข้อนี้อธิบายถึงปัญญาที่สามารถมองเห็นคุณของ เมตตาและโทษของโทสะ ตลอดจนสามารถมองเห็นเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวพันให้เกิด ความรู้สึกดี ประารถนาดี เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขเป็นที่ตั้ง

๒.๒.๑.๕ องค์ธรรมสนับสนุนให้เกิดเมตตา

นอกจากการฝึกฝนทางพฤติกรรมทั้งทางกาย วาจา และใจแล้ว วิธีการสร้างเมตตาให้ เกิดขึ้น ยังจำเป็นต้องอาศัยคุณธรรมอื่น ๆ สนับสนุน ซึ่งคุณธรรมที่จำเป็นที่จะทำให้เกิดเมตตาเกิดขึ้นก็ ได้แก่

ก. กัตตุกัมมยตาฉันทะ ตามศัพท์หมายถึง ความพอใจ คือ ความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำความดีที่จะทำ^{๑๑๑} และดังได้กล่าวถึงลักษณะของเมตตาข้างต้นแล้วว่า มีความเป็นไปแห่งกาย วาจา ใจ ในอันที่จะบำบัดทุกข์ของผู้อื่นให้ปราศจากไปเป็นลักษณะซึ่งคำดังกล่าวนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นความปรารถนาในอันที่จะกระทำที่เรียกว่า กัตตุกัมมยตาฉันทะแฝงอยู่ในตัว ในคัมภีร์อรรถกถาท่านจึงกล่าวว่า เป็นจุดเริ่มต้น เป็นที่ตั้งต้น หรือเป็นตัวเริ่มการ มีการข่มนิรโทษเป็นท่ามกลางและมีอุปปนาเป็นปริโยสานเมตตา^{๑๑๒}

ข. ขันติ ตามศัพท์หมายถึงความอดทน อดกลั้น ในที่นี้พึงเอาเฉพาะความอดทน อดกลั้นต่ออารมณ์ที่เป็นข้าศึกของเมตตาอันได้แก่ โทสะเพราะโทสะเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมเป็นอันตรายต่อเมตตา ไม่สามารถทำให้เมตตาเกิดขึ้นได้

ในกถุปมสูตร แห่งมัชฌิมนิกาย มูลปิ่นฉาสก์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงทางหรือลักษณะ แห่งถ้อยคำ ๕ ประการ หมายความว่า เมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งพูดคำใดคำหนึ่งออกมา ย่อมเข้า ลักษณะ ๕ ประการนี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่^{๑๑๓}

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘.

^{๑๑๒} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๕๓๒.

^{๑๑๓} ม.มู.อ. (ไทย) ๒/๒๖๑.

๑. กล่าวถูกเวลา หรือไม่ถูกเวลา
๒. คำจริงหรือไม่จริง
๓. คำอ่อนหวาน หรือหยาบคาย
๔. มีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์
๕. มีเมตตา หรือโทสะกล่าว

ลักษณะด้อยคำทั้ง ๕ ประการนี้ เมื่อมากระทบต่อโสตประสาท ย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะต้องใช้ความอดทน และอดกลั้นมิให้จิตใจแปรปรวน โดยเฉพาะด้อยคำที่ไม่พึงปรารถนา เมื่อได้ยินได้ฟังแล้วย่อมเกิดโทสะได้ง่าย ผู้เจริญเมตตาจึงต้องมีความอดทนอดกลั้นต่อด้อยคำเป็นอย่างยิ่ง ในอรรถกถาท่านจึงอุปมา เมตตาให้เป็นเหมือนคังแผ่นดิน คือ แม้จะต้องถูกถ่มน้ำลายรด แผ่นดินก็ไม่หวั่นไหว แม้ใครจะถือจอบตะกร้ามาเพื่อขุด แผ่นดินก็ไม่สะทกสะท้าน^{๑๑๔} ทำได้อย่างนี้ย่อมเป็นบ่อเกิดให้เกิดเมตตาได้ง่าย ชันดีจึงเป็นอุปการะให้แก่เมตตา เหตุดังนี้ ปราชญ์ผู้รู้จึงกล่าวไว้ว่า “ผู้มีขันดินนับว่ามีเมตตา”^{๑๑๕}

ก. อภัยปาพะ หมายถึงความเป็นคนไม่เก็บอารมณ์อันเป็นปฏิฆะอันได้แก่ความขัดเคืองไว้ในใจ เพราะอารมณ์ดังกล่าวเป็นตัวขัดขวาง หรือทำลายเมตตาจิตที่จะพึงเกิดขึ้นได้ ผู้เจริญเมตตาจึงควรเว้นให้ไกลจากอารมณ์ดังกล่าวโดยใช้โยนิโสมนสิการคือใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นโทษของความพยาบาท

องค์ธรรมเหล่านี้ ผู้เจริญเมตตาต้องระลึกร่วมพร้อมทั้งพยายามฝึกฝนให้เป็นคุณสมบัติติดตัว เพื่อความเจริญงอกงามของเมตตายุ่ง ๆ ขึ้นไป

๒.๒.๑.๖ ความสำคัญของเมตตา

เมตตา ตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญหลักธรรมหนึ่ง ในแง่จริยธรรมถือว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมให้มีความสุข ในอรรถกถาท่านจึงกล่าวว่า “บุคคลผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา ย่อมเป็นที่รักของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เป็นผู้ไม่กำเริบ เพราะความเพียร ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ บุคคลนั้นจึงเป็นอันมงคลนี้รักษา คุ้มครอง”^{๑๑๖} หมายความว่า ความรัก ความปรารถนาดีที่มนุษย์มีต่อบุคคลอื่น สัตว์อื่นนี้จะช่วยรักษา และคุ้มครองให้โลกเกิดความสงบสุข เพราะอำนาจความรักจะทำให้ไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน

^{๑๑๔}ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒๙๕.

^{๑๑๕}ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒๙๕. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๕.

^{๑๑๖}พ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๕๕๒.

ต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะได้สำรวจความสำคัญของเมตตาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกตลอดถึง อรรถกถาที่ได้พรรณานถึงสำคัญของเมตตาในแง่มุมต่าง ๆ โดยสรุปเป็นหัวข้อย่อยเพื่ออำนวยความสะดวกเข้าใจดังต่อไปนี้

ก. เมตตาในฐานะเป็นเครื่องช่วยสนับสนุนให้บรรลุธรรม

มีข้อความหลายแห่งในพระบาลีรวมทั้งอรรถกถาที่สามารถสรุปได้เช่นนั้น และต่อไปนี้เป็นตัวอย่างประกอบการพิจารณา

“กุลบุตรผู้เจริญเมตตาไม่เข้าไปอาศัยทิวติ เป็นผู้มีศีล ถึงพร้อมด้วยทศนะกำจัดความยินดีในกามทั้งหลายออกได้แล้ว ย่อมไม่ถึงความนอนในครรรค์อีกโดยแน่แท้”^{๑๐๓} “ภิกษุใดผู้อยู่ด้วยเมตตา เลื่อมใสแล้วในพระพุทธศาสนา ภิกษุนั้นพึงบรรลุสันตบพ (หมายถึงพระนิพพาน-ผู้วิจัย) เข้าไปประทับสังขาร เป็นสุข”^{๑๐๔} “ภิกษุทั้งหลายถ้าภิกษุช่องเสพเมตตาจิตแม้ชั่วเพียงลัดนิ้วมือเดียว เท่านั้น ภิกษุนั้นเรากล่าวว่าอยู่ไม่เหินห่างจากฌานทำตามคำสอนของพระศาสดาปฏิบัติตามโอวาทไม่ ถิ่นบิณฑบาตของชาวแวนแคว้นเปล่า”^{๑๐๕} “ภิกษุแม้เหล่านั้นก็พากันเจริญเมตตาทำเมตตานั้นให้เป็น บาท เริ่มวิปัสสนาก็บรรลุพระอรหัตอันเป็นผลเลิศ”^{๑๐๖}

อนึ่ง เมตตา ในบางครั้งท่านก็เรียกว่า พุทธการกธรรม^{๑๐๗} หมายถึงธรรมที่ปฏิบัติเพื่อความ เป็นพระพุทธเจ้าเป็นบารมีอย่างหนึ่งในบรรดาบารมี ๑๐ ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้บำเพ็ญ มาแล้วในอดีต

ข. เมตตาในฐานะเป็นเครื่องประหารกิเลส

คำว่าประหารกิเลสในที่นี้หมายความว่า จิตที่ประกอบด้วยเมตตาย่อมปิดกั้นไม่ให้กิเลส บางชนิดที่เป็นปฏิปักษ์กันเกิดขึ้น ซึ่งบทสรุปดังกล่าวข้างต้นได้จากการประมวลพระบาลี และ คัมภีร์อรรถกถาในที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

“ภิกษุทั้งหลายเราอย่าอย่าไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่งที่จะเป็นเหตุให้พยาบาท ที่ยังไม่เกิดขึ้นหรือพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้ว อันบุคคลย่อมละได้เหมือนเมตตา เจโตวิมุตติ ภิกษุ ทั้งหลาย เมื่อบุคคลใส่ใจเมตตาเจโตวิมุตติโดยแยบคาย พยาบาทที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้น และ

^{๑๐๓} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๘๘.

^{๑๐๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธมฺมปทญฺญุคคาลา อฏฺฐโม ภาค**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๗๒.

^{๑๐๕} อจ. เอก.อ. (ไทย) ๒/๔๔.

^{๑๐๖} บุ.ญ.อ. (ไทย) ๑/๑๕๖.

^{๑๐๗} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑๐๒.

พยาบาทที่เกิดขึ้นแล้ว อันบุคคลย่อมละได้”^{๑๑๒} “เวรทั้งหลายย่อมระงับ คือย่อมสงบ ได้แก่ถึงความไม่มีด้วยความไม่มีเวร คือ ด้วยน้ำ คือขันติและเมตตา”^{๑๑๓} “เมตตาที่แผ่ประโยชน์เกื้อกูลไปในสัตว์ทุกจำพวก ก็เพราะเหตุที่จิตประกอบด้วยเมตตานั้น ย่อมหลุดพ้นจากกรรมอันเป็นข้าศึกมีนิวรณ์เป็นต้น”^{๑๑๔}

ก. เมตตาในฐานะเป็นเครื่องช่วยส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่

ตัวอย่างของเมตตาในฐานะเป็นปัจจัยสำคัญ หรือเป็นส่วนประกอบสำคัญในการช่วยทำให้การปฏิบัติหน้าที่ของปัจเจกบุคคลดำเนินไปด้วยดีมีปรากฏทั้งในบาลี และอรรถกถาในหลายรูปแบบ เช่น

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พยาบาลไข้ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ควรพยาบาลไข้ คือ เป็นผู้สามารถประกอบยา ๑ รู้จักของแสลง และไม่แสลง คือกันของแสลงออก นำของไม่แสลงเข้าไปให้ ๑ มีจิตเมตตาพยาบาลไข้ ไม่เห็นแก่อำภิส ๑ เป็นผู้ไม่เกลียดที่จะนำอุจจาระปัสสาวะ เขพะ หรือของที่อาเจียนออกไปเสีย ๑”^{๑๑๕} “ภิกษุโงทโดยกาล ๑ โงทด้วยเรื่องจริง ๑ โงทด้วยคำสุภาพ ๑ โงทด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์ ๑ มีเมตตาจิตโงท ไม่มุ่งร้าย ๑ คนเช่นนี้เราเรียกว่า ผู้โงทเป็นธรรม”^{๑๑๖} “ศีลปะทางแพทย์มีเมตตาเป็นส่วนเบื้องต้น เนื่องด้วยประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย”^{๑๑๗}

ข. เมตตาช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ข้อนี้ถือว่าเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามเมตตาโดยตรง อาจจะได้ว่าเป็นเป้าหมายสำคัญของหลักเมตตาก็ว่าได้ ในบาลีและอรรถกถาจึงได้พรรณนาไว้มากเป็นพิเศษ ผู้วิจัยคัดมาเป็นตัวอย่างประกอบแต่พอสังเขปดังนี้

“ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตาในเทวดาทั้งหลาย จะเป็นผู้อันเหล่าเทวดารักษาคุ้มครองอยู่เป็นสุข ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตาในพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาเป็น ต้น จะเป็นผู้อัน

^{๑๑๒} อัง.เอก.อ. (ไทย) ๑/๔๘.

^{๑๑๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๐.

^{๑๑๔} อัง.เอก.อ. (ไทย) ๑/๗๔.

^{๑๑๕} วิ. ม.อ. (ไทย) ๒/๑๘๑.

^{๑๑๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วินัยปิฎก เล่ม ๘ ปริวาร, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย จัดพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖๕.

^{๑๑๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, สมันตปาสาทิกา แปล ภาคที่ ๓ ตอนที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๒๖.

พระราชามหาอำมาตย์นั้นรักใคร่หวงแหนอยู่เป็นสุข ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตาในคามและนิคม จะเป็นผู้อันคนทั้งหลายในที่ที่เกี่ยวภิกษาจารเป็นต้นในที่ทุกแห่งสักการเคารพยอมอยู่เป็นสุข”^{๑๑๘} “ผู้ใดมีความยินดีในความไม่เบียดเบียนตลอดวันและคืนทั้งหมดและเป็นผู้มีส่วนแห่งเมตตาในสรรพสัตว์ ผู้นั้นย่อมไม่มีเวรกับใคร ๆ”^{๑๑๙}

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเข้าไปตั้งเมตตาภาวกรรม ทั้งในที่แจ้งในที่ลับยอมเข้าไปตั้งเมตตาวิกรรม เมตตาโมกกรรม ทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับในภิกษุผู้เป็นพระเถระ ผู้รัตตัญญู บวชนาน เป็นสังฆมนตรี เป็นสังฆปริณายก ....ภิกษุทั้งหลายภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๑ นี้แล เป็นผู้สามารถถึงซึ่งความเจริญงอกงามไพบุลย์ในพระธรรมวินัยนี้”^{๑๒๐} “ในกาลเมื่อเราเป็นดาบสอันท้าวสักกะเชื้อเชิญมาอยู่ในราวป่า เรากับราชสีห์แลเสือโคร่งในป่าใหญ่ ต่างน้อมเมตตาเข้าหากันเราแวดล้อมด้วยราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี กระบือ กวางดาว และหมอยู่นในป่าใหญ่ สัตว์อะไร ๆ มิได้สะอึกกลัวเรา แม้เราก็มิได้กลัวสัตว์อะไร ๆ เพราะเรากำลังเมตตาค้ำจุน จึงยินดีอยู่ในป่า”^{๑๒๑}

กล่าวโดยสรุป พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยพระเมตตากรุณา...พระปุสสเถระกล่าวภาษิตกับฤาษีปิ่นทรสโคตรว่าในอนาคตภิกษุจักเป็นผู้มักโกรธ ลบหลู่คุณท่าน โอ้อวด ริษยา มีวาทะ ขัดแย้งกันสำคัญในสังฆธรรมที่ยังไม่รู้ ว่ารู้ มีความคิดในธรรมที่ลึกซึ้งว่าดี..ไม่หนักแน่นในธรรม ไม่เคารพกันและกัน พวกกันยินดีในเงินทอง จงเป็นผู้ว่าง่าย พุดจาอ่อนหวาน เคารพกันและกัน มีจิตเมตตากรุณา ดำรวมในศีลจะทำให้บรรลुพระนิพพานได้

๒.๒.๑.๒ กรุณา

ความหมายของกรุณา

กรุณา คือ ความสงสารคิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ บุคคลที่มีน้ำใจ เมื่อเห็นคนอื่น สัตว์ประสบทุกข์ก็พลอยหวั่นไหวไปด้วย จึงคิดหาทางช่วยเหลือเท่าที่ตนจะทำได้ คุณธรรมนี้จึงเป็นสาเหตุให้บุคคลคิดช่วยเหลือเกื้อกูลแสดงออกซึ่งน้ำใจอันงามต่อคนอื่นหรือสัตว์อื่น^{๑๒๒}

ในอัฐสาลีนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ ได้นิยามความหมายของกรุณาไว้ว่า กรุณา เพราะยอมกระทำจิตใจของคนดีให้หวั่นไหวในเมื่อผู้อื่นมีความทุกข์ อีกอย่างหนึ่งก็ชื่อว่า กรุณา เพราะ

^{๑๑๘} จุ.อ. (ไทย) ๘/๒๓๖.

^{๑๑๙} ส.อ. (ไทย) ๓/๒๕๐.

^{๑๒๐} อ.จ. ทสก.อ. (ไทย) ๓/๓๒๕.

^{๑๒๑} จุ.อ. (ไทย) ๒/๔๐.

^{๑๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๔/๓๕๒.

ถ่ายความทุกข์ของผู้อื่น หรือกำจัด คือ ทำให้ความทุกข์ของผู้อื่นพินาศไป อีกอย่างหนึ่งซึ่งถือว่ากรุณา เพราะกระจายออกไป คือ แผ่ออกไปด้วยอำนาจการแผ่ไปในสัตว์อื่นที่มีทุกข์^{๑๒๓}

กรุณา (กสทุพปต+รุธิ อวเรน+อ+อา) ความกรุณา , ความสงสาร. กัม สุขัม รุณฐิติติ กรุณา ความสงสารที่กั้นความสุข (ของตน)ไว้ ซึ่งว่ากรุณา (อาเทศ ฐ เป็น ณ, ลบสระหน้า)

อดุดานมธินเมตตาย กโรนุติติ กรุณา ความสงสารเป็นธรรมที่บุคคลกระทำกับผู้อื่นซึ่งตนชื่อว่ากรุณา (กร กรณ +ยู+อา) ความสงสารเป็นธรรมที่บุคคลกระทำกับผู้อื่นซึ่งตนชื่อว่ากรุณา (กร กรณ+ยู+อา), อาเทศ ยู เป็นอน, อ เป็นอน, อ เป็นอุ, น เป็น ณ, ลบสระหน้า). ยสุมี ภิกุขเว ปุคฺค เล อามาโต ชาเยถ กรุณา ตสุมี ปุคฺคเล ภาเวตพพา^{๑๒๔} ภิกุขทั้งหลายความอาฆาตเกิดขึ้นในบุคคลใด ควรเจริญความกรุณาในบุคคลนั้น

กรุณา ความห่วงใย ความห่วงใย เมื่อผู้อื่นมีทุกข์, ความสงสาร, ความสงสารคิดจะช่วย ให้เขาพ้นทุกข์, ความเอ็นดู, ความปราณี กรุณา (ความปรารถนาจะให้เขาปราศจากทุกข์) วิเคราะห์ ปรทุกฺเข สติ สาธุํ หทยกมฺปนํ กโรติติ กรุณา. กรธาค อุณ ปิจ. กัม สุขัม รุณฐิติติ วา กรุณา รุธิ ธาค. ภินาศิติติ วา กรุณา. ภิ ธาค. ภิริยติติ วา กรุณา. ภิร ธาค ยูปิจ. ปรทุกฺเข สติ สาธุํ หทยกมฺปนํ กโรติติ วา กรุณา.^{๑๒๕}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า กรุณาหมายถึง ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ความห่วงใยเมื่อเห็นผู้อื่นมีทุกข์คิดหาทางช่วยเหลือปลดปล่อยทุกข์ ของเขา^{๑๒๖}

ความหมายของกรุณาในทัศนะของนักวิชาการ

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้ความหมายของคำว่ากรุณาว่า กรุณา น. ความเอ็นดู คิดจะช่วย ให้พ้นทุกข์^{๑๒๗}

^{๑๒๓} อรรถกถาอัฐสาลีนิ ตอนที่ ๒ แปลโดยนายพลตำรวจโทประชา บูรณรัตน์ โดยเสด็จพระราชกุศลสมทบทุนภูมิพิไลภิกขุ, หน้า ๒๑๑.

^{๑๒๔} อัง. ปญจก. ๒๒/๑๖๑/๑๗๖.

^{๑๒๕} พจนานุกรม บาลี-ไทย, ป. หลงสมบุรณ์, หน้า ๑๔๒.

^{๑๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๗.

^{๑๒๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ. อังกฤษไทย, มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗.

น.อ.(พิเศษ)ปรีชา นันทาภิวัฒน์ ร.น. ได้ให้ความหมายของคำว่ากรุณาว่า กรุณา ความสงสารสัตว์ผู้ถึงทุกข์ (เจตสิก ๕๒)^{๑๒๘}

สรุป ความหมายของกรุณา กรุณา ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ความหวั่นไหวเมื่อเห็นผู้อื่นมีทุกข์ คิดหาทางช่วยเหลือปลดปล่อยให้พ้นทุกข์

๒.๒.๒ สัมมาอาชีวะ

๒.๒.๒.๑ ความหมายของสัมมาอาชีวะ

คำว่า “สัมมาอาชีวะ” ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ “สัมมา” และคำว่า “อาชีวะ”

คำว่า “สัมมา” หมายถึง โดยชอบ ดี ถูกต้อง ถูกถ้วน สมบูรณ์ จริงแท้^{๑๒๙}

คำว่า “อาชีวะ” หมายถึง อาชีพ การเลี้ยงชีพ ความเพียรพยายามในการแสวงหาปัจจัยยังชีพ การทำมาหากิน^{๑๓๐}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของสัมมาอาชีวะว่า สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ^{๑๓๑}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของสัมมาอาชีวะว่า หมายถึง การเลี้ยงชีวิตชอบ คือเว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด เช่น โกงเขา หลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เคียด ค้าคน ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น^{๑๓๒}

กล่าวโดยสรุป สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเว้นจากมิจาชีพทุกชนิด ประกอบแต่การทำงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น

สัมมาอาชีวะ ๓ ประการ

หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ ประการหลัก คือ การเลี้ยงชีพชอบทางกาย การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา การเลี้ยงชีพชอบทางใจ ดังผลการศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๑๒๘} น.อ.(พิเศษ)ปรีชา นันทาภิวัฒน์ ร.น., พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมมิกจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

^{๑๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๕.

^{๑๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๖.

^{๑๓๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๓๐.

^{๑๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓๑.

การเลี้ยงชีพชอบทางกาย

หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาสอนให้งดเว้นการเลี้ยงชีพในทางที่ไม่สมควร เรียกว่า มิจฉวนิซชา คือการเลี้ยงชีพในทางที่ผิดเพราะเป็นอาชีพที่ส่งเสริมการเบียดเบียนและการทำลายชีวิต หลักการของสัมมาอาชีวะจะต้องเว้นจากการประกอบอาชีพทั้ง ๕ ประการ คือ ๑) สัตถวนิซชา การค้าขายศัตรูอันเป็นเครื่องประหาร เช่น หอก ดาบ ปืน ระเบิด เป็นต้น ๒) มังสวานิซชา การค้าขายสัตว์มีชีวิต ๓) มัชชวานิซชา การขายสิ่งมีนเมา ๔) วิสวานิซชา การค้าขายยาพิษ^{๑๓๓}

การค้าขายดังกล่าวมานี้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาดูเป็นการประกอบกิจการที่มีโทษ คือ มีโทษต่อผู้อื่นและต่อสังคมส่วนรวมด้วยหากอาชีพเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการทางธุรกิจย่อมเป็นการส่งเสริมให้คนในสังคมกระทำผิดทางจริยธรรมได้ง่ายขึ้นเป็นการทำลายพื้นฐานทางจริยธรรมที่ดีงามของสังคมและส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นวงกว้างดังหลักการเลี้ยงชีพชอบทางกาย จึงต้องงดเว้นจากการประกอบอาชีพที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้กระทำผิดศีลธรรมดังกล่าว การเลี้ยงชีพชอบทางกายยังครอบคลุมไปถึงการเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย การทุจริต การคดโกง ทั้งจากโดยอาชีพและสามัญสำนึกแม้ว่าจะมีโอกาสให้กระทำได้หรือไม่ก็ตาม เพราะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนและทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุข คนในสังคมอยู่อย่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมยหรือทุจริตคดโกงจึงเป็นการดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่นและของสังคมเป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองหมดสิ้น

การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา

ตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้ยงชีพชอบทางวาจาจัดเป็นกุศลกรรมและเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการคือ

- ๑) การไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพโดยดำเนินชีวิตอย่างมีสติจะรักษาความสัตย์
- ๒) การไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ คือ การเว้นจากการใช้คำพูดยุยงให้คนอื่นแตกแยกกันหรือเข้าใจผิดกันเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง
- ๓) การไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ
- ๔) การไม่พูดเพื่อจ้อเลี้ยงชีพ คือ ให้เว้นจากการดำเนินชีวิตด้วยอหังการที่ไร้สาระไร้แก่นสาร ไม่เป็นธรรมและไม่ประกอบด้วยประโยชน์เนื่องจากคำพูดที่เพื่อเจื่อนั้นทำให้ผู้ฟังหลงผิด เข้าใจผิดได้

^{๑๓๓} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๗/๑๘๖.

๕) การไม่ประจบเลียงชีพ วาจานั้นย่อมไม่เป็นไปเพื่อการข่มขู่หรือบังคับขู่เข็ญเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม^{๑๓๔}

การเลียงชีพชอบทางใจ

ตามหลักพระพุทธศาสนากการเลียงชีพชอบทางใจ เป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลซึ่งเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความสุขสงบภายในเป็นการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะโดยยึดหลักการคือ

๑) การไม่โลภอยากได้ทรัพย์คนอื่นเลียงชีพ มีสภาพจิตที่สามารถควบคุมความโลภไว้ได้ คือไม่โลภอยากได้ของคนอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร คิดเลียงชีพวางแผนดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้องชอบด้วยกฎหมายศีลธรรม

๒) การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลียงชีพ เป็นการควบคุมสภาพจิตใจต่อความพยายามปกป้องร้ายผู้อื่นเพื่อหวังเอาแต่ประโยชน์ส่วนตน ให้มีจิตเมตตาคิดเอื้อเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นอันจะนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย

๓) การไม่คิดเอาเปรียบคนอื่นเลียงชีพ คือ เว้นจากการคิดหาโอกาสเพื่อตัดดวงเอาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อเลียงชีพตนเอง^{๑๓๕}

การเลียงชีพชอบทางใจจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะการกระทำภายนอกต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากภายในจิตใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

...ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้ามีใจเป็นใหญ่สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลใดใจร้ายแล้ว พุค
อยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนี้ ถ้าบุคคลใดมีใจผ่องใสแล้ว พุคอยู่ก็ดี ทำ
อยู่ก็ดี สุขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนี้ เหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น...^{๑๓๖}

กล่าวโดยสรุป หลักการของสัมมาอาชีวะ ด้วยการเลียงชีพชอบทางกาย ทางวาจาและทางใจ ก็คือการดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรมบถนั่นเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง การดำเนินชีวิตสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ

^{๑๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๒๘๔.

^{๑๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๕๒๓.

^{๑๓๖} บ.ม. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑.

๒.๒.๒.๒ เป้าหมายของสัมมาอาชีวะ

จากการศึกษาพบว่าเป้าหมายของสัมมาอาชีวะ หรือการเลี้ยงชีพชอบตามหลักพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายอยู่ ๓ ประการ คือ เป้าหมายด้านอัตตประโยชน์ ด้านปรมัตตประโยชน์ และด้านอุภยัตตประโยชน์ ดังผลการศึกษาวิจัยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้^{๑๓๓}

๑. เป้าหมายด้านอัตตประโยชน์

พระพุทธศาสนามีหลักการสำหรับการดำเนินชีวิตในโลกคือสอนให้มนุษย์ดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุประโยชน์คือความสมบูรณ์ของการดำเนินชีวิตโดยมีจุดหมายด้านอัตตประโยชน์ ๓ ด้านด้วยกันคือ

(๑) ประโยชน์ในปัจจุบันเรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ

(๒) ประโยชน์ในเบื้องหน้า เรียกว่าสัมปรายิกัตถะ

(๓) ประโยชน์สูงสุด เรียกว่า ปรมัตถะ^{๑๓๔}

๑) **ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์** แปลว่า “ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน” หมายถึงประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริตถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจการนั้นเป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจการจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญหรือผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลทั่ว ๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้นจะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน

๒) **สัมปรายิกัตถะประโยชน์** แปลว่า ประโยชน์เบื้องหน้าหรือประโยชน์ในด้านคุณค่าของชีวิต ประโยชน์สำหรับชีวิตด้านในเป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและภพหน้าคือหาเลี้ยงชีวิตได้ด้วยความสุจริตธรรมมีความก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรมของสัมมาชีพจนสามารถสร้างหลักประกันที่มั่นคงให้กับชีวิตในอนาคตได้ชื่อว่าสัมปรายิกัตถะประโยชน์ในเบื้องหน้า

^{๑๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕๕.

^{๑๓๔} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

๓) **ปรมัตตประโยชน์** แปลว่า ประโยชน์สูงสุดเป็นสาระที่แท้จริงของชีวิตมีจิตใจที่ปราศจากการเบียดเบียนอย่างแท้จริง จิตใจเป็นอิสระไม่ถูกรอบงำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ อันเนื่องด้วยการประกอบอาชีพ^{๑๓๕}

ประโยชน์ทั้งสามประการข้างต้นพระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ดังนี้

๑) **ทิฏฐิธัมมิกัตถะ** จุดหมายขั้นตาเห็น หรือประโยชน์ปัจจุบันที่สำคัญคือ

- มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ งามสง่า อายุยืนยาว
- มีเงินมีงานมีทรัพย์ที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพที่สุจริต
- มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ใฝ่ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- มีครอบครัวที่ผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ

๒) **สัมปรายิกัตถะ** จุดหมายขั้นเลขตาหรือประโยชน์เบื้องหน้า ได้แก่สิ่งที่เป็คุณค่าของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความสุขล้ำลึกภายใน โดยเฉพาะ คือ

- ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- ความภูมิใจในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่ความดีงามสุจริต
- ความอึดใจในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์
- ความแก้แค้นใจด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหา นำพาชีวิตให้ดำเนินต่อไป

๓) **ปรมัตถะ** จุดหมายสูงสุดหรือประโยชน์อย่างยิ่งคือการมีปัญญารู้เท่าทันความเป็นจริงเข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิตอันทำให้จิตเป็นอิสระ โดยเฉพาะคือ

- ไม่หวั่นไหวหรือถูกรอบงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่าง ๆ
- ไม่ผิดหวัง โศกเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดติดมั่นในสิ่งต่าง ๆ
- ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
- เป็นอยู่และทำงานด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย^{๑๓๖}

๒. เป้าหมายด้านปรมัตตประโยชน์

พระพุทธศาสนานอกจากจะสอนให้ทำประโยชน์แก่ตนเองด้วยการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้องชอบธรรมจนสามารถสร้างฐานะความเป็นอยู่อย่างไม่ลำบากเดือดร้อนแล้ว ยังมีเป้าหมายการทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นด้วยการสอนให้แบ่งปันเกื้อกูล และทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น เป็นแบบอย่างใน

^{๑๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๕๕.

^{๑๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *ธรรมนุญชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑-๓๒.

การหาเลี้ยงชีพที่ดีแก่ผู้อื่นทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจอีกด้วย ซึ่งเป็นการทำประโยชน์ให้เกิดกับบุคคลอื่น^{๑๔๑}

๓. เป้าหมายด้านอุกยัตถประโยชน์

นอกจากการทำประโยชน์ของตนเองให้สมบูรณ์ และช่วยเหลือแบ่งปันเกื้อกูลแก่ผู้อื่นแล้ว พระพุทธศาสนายังสอนให้ทำประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย เช่น การบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่สังคม การแบ่งปันวิชาความรู้เป็นวิทยาทาน การถนอมทรัพย์สิ่งของอันเป็นสมบัติสาธารณะ การช่วยตรวจสอบดูแล ซ่อมแซม รวมไปถึงแนะนำแนวทางหรือวิธีการในการหาเลี้ยงชีพที่ดี ถูกต้องดีงาม เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นรู้จักคุณค่าของชีวิตและดำเนินชีวิตตามครรลองครองธรรม อย่างน้อยไม่ให้เป็นการหาเลี้ยงชีพอันจะกระทบกระเทือนเสียหายแก่ประโยชน์สุขของส่วนรวม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงลักษณะการเลี้ยงชีพชอบที่สัมพันธ์กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีต่อชีวิตไว้ตอนหนึ่งโดยชี้ประโยชน์ของการประพฤติตามจริยธรรมจะมีประโยชน์ต่อชีวิตตนเองและสังคมไว้ดังนี้

อุกยัตถะประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์ร่วมกันอันเกิดจากสิ่งเป็นของกลางในทางวัตถุเช่น ถนนหนทาง ในทางธรรม เช่น ศิลปวิทยาและศีลธรรมดำเนินชีวิตของตนให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขและดีงามร่วมกัน อย่างน้อยไม่ให้เกิดแสวงหาผลประโยชน์ตนเป็นไปเพื่อกระทบกระเทือนเสียหายประโยชน์สุขของส่วนรวม

ประโยชน์ดังกล่าวนี้ จะเกิดมุ่งแก่บุคคลผู้เลี้ยงชีพที่ต้องชอบธรรม โดยเฉพาะและสามารถจะเอื้อประโยชน์แก่ไปยังบุคคลอื่นได้อีกเป็นจำนวนมากมาย เมื่อแต่ละคนปฏิบัติอยู่ในจริยธรรมด้วยกัน สังคมส่วนรวมก็จะได้รับประโยชน์จากที่แต่ละคนประพฤติจริยธรรมนั้นโดยแท้^{๑๔๒}

อย่างไรก็ตามคำว่าประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระธรรมปิฎกได้อธิบายความหมายตรงนี้อาไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นประโยชน์ทางธรรม คือการพัฒนาจิตของตนให้สูงขึ้น ฉะนั้น แม้แต่การเลี้ยงชีพต่อผู้ที่เรากำลังเกี่ยวข้องด้วยให้ถูกต้องตามสถานภาพที่เป็นอยู่ ก็ชื่อว่าเป็นประโยชน์ของตนเช่นกัน เพราะสามารถยกระดับจิตของตนให้สูงขึ้นได้ หากวิเคราะห์ให้เห็นพื้นฐานแนวคิดจากองค์ประกอบของเป้าหมายทั้ง ๓ ประการดังกล่าวนี้ ก็จะมีเพียงสองลักษณะเท่านั้น คือ “ประโยชน์” และ “ความสุข” หรือเรียกรวมเป็นเป้าหมายเดียวกันได้ว่า “ประโยชน์สุข” เนื่องจากเป้าหมายแรกนั้นเราจะเห็นลักษณะของการหาเลี้ยงชีพอันก่อให้เกิดความสุขกับชีวิตตนเองเป็นหลัก ส่วนเป้าหมายที่สองนอกจากรักษาประโยชน์สุขให้กับชีวิตตนเองเป็นหลักแล้วยัง

^{๑๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๕.

^{๑๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, หน้า ๒๖-๒๗.

ปกป้อง (ศีล) และเพื่อแผ่ประโยชน์สุขนั้นไปหาคนอื่นด้วย (จาคะ) ส่วนประการที่สามถึงแม้ปัจเจกบุคคลจะเป็นผู้เข้าถึงประโยชน์สุขด้วยตนเอง แต่ก็ถือว่าเป็นการรักษาประโยชน์สุขให้กับคนอื่นได้ โดยเด็ดขาดเช่นกันเพราะบุคคลเช่นนั้นจะไม่เป็นพิษเป็นภัยกับใคร ๆ อีกจะไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการเบียดเบียนทางกาย วาจา ใจ แต่จะเป็นผู้ดำเนินชีวิตไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นโดยแท้จริง

ในคัมภีร์ขุททกนิกายจูฬนทีได้แสดงเกี่ยวกับประโยชน์ต่าง ๆ ชำงต้นไว้ว่า... ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพปัจจุบัน หรือประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์ตื่น หรือประโยชน์ ... ประโยชน์ที่ผ่องแผ้ว หรือประโยชน์อย่างยิ่ง^{๑๔๓}

ดังนั้น การหาเลี้ยงชีวิตชอบหรือหลักสัมมาอาชีวะตามหลักของพระพุทธศาสนาจึงสอดคล้องและเชื่อมโยงกับความเป็นจริงในการดำเนินชีวิต เพราะนอกจากจะสร้างฐานะขึ้นมาด้วยการประพฤตีสัจจริตมีความผาสุกในการดำเนินชีพแล้วยังแบ่งปันเกื้อกูลบุคคลอื่นให้ได้รับความสุขตามไปด้วย เป็นการทำประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสองฝ่ายได้อย่างสมบูรณ์

กล่าวโดยสรุป สัมมาอาชีวะ มี ๒ ประการคือสัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปติ และสัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะที่ไม่มีอาสวะเป็นโลกุตระเป็นองค์แห่งมรรค คือการงดเว้นขาดเจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากมิถิลาอาชีวะและสัมมาอาชีวะคือชีวิตอันสูงสุด หมายถึงชีวิตของผู้ดำรงอยู่ในศีล

๒.๒.๓ กามสังวร

๒.๒.๓.๑ ความหมายตามคัมภีร์

คำว่า “กามสังวร” ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ “กาม” และคำว่า “สังวร”

คำว่า “กาม” หมายถึง ความใคร่ , ความอยาก, ความปรารถนา, สิ่งที่น่าปรารถนา, น่าใคร่

คำว่า กาม ในพระพุทธศาสนานั้นมีความหมายที่ครอบคลุมทั้งทางกายและทางจิต กามที่มีความหมายครอบคลุมไปทางกายนั้นก็ คือ วัตถุกามเพราะวัตถุกามเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย วัตถุกามนั้นเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากามคุณ คือส่วนที่น่าใคร่น่าปรารถนาที่ดีส่วนที่เป็นที่ปรารถนาชอบใจของตา หู จมูก ลิ้นกาย อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณัฐพะส่วนกามที่มีความหมายครอบคลุมไปทางจิต นั่นก็คือกิเลสกามเพราะกิเลสกามนั้นก็ คือกิเลสที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป เมื่อกระทบกับวัตถุกามแล้วก็จะกำเริบขึ้นทำให้เกิดนึกอยากจะได้มาครอบครองแล้วอาจจะสั่งมาทางกายให้เกิดมีการแสวงหาจึงทำให้เกิดการพุน่ มัว

^{๑๔๓} บ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๑/๓๒๕.

เหมือนฝุ่นในบ่อน้ำที่ตกตะกอนเมื่อเอาไม้ไปคน ฝุ่นที่ตกตะกอนอยู่นั้นก็จะลอยขึ้นมาทำให้น้ำขุ่นได้ จิตที่มีกิเลสก็เช่นเดียวกัน และยิ่งไปกว่านั้น ถ้าจิตเกิดยึดติดอยู่กับสิ่ง หรือเหตุการณ์ที่ได้ประสบมานั้นหมกมุ่นอยู่กับสิ่งนั้น ก็ยากจะหลีกออกจากสิ่งนั้นได้

อาจกล่าวได้ว่า กามนั้นมิอยู่ทั่วไป ก็เพียงเพราะมนุษย์ได้สัมผัสทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้สูดดมกลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส กายได้สัมผัสสิ่งที่ดิ้นรน อาจกล่าวได้ว่าเป็นกามทางกาย ส่วนกามทางจิตนั้น ก็คือ เมื่อมนุษย์ได้สัมผัสกามคุณทั้ง ๕ หรืออย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เกิดความพอใจรักใคร่ อยากได้สิ่งที่ได้เห็นมาแล้ว ได้ยินมาแล้ว ได้ดมมาแล้ว ได้ลิ้มรสมาแล้ว หรือสิ่งที่ได้ถูกต้องมาแล้ว จนทำให้จิตเกิดการยึดมั่นถือมั่น เมื่อได้ครอบครองสิ่งนั้นว่า สิ่งนั้นของเรา สิ่งนี้ของเรา เป็นต้น สภาพจิตตอนนั้นก็เสerahมอง ขุ่นมัว วุ่นวาย บำเพ็ญสมณธรรมก็ยากที่จะเกิดขึ้นได้

๒.๒.๓.๒ ประเภทของกาม

กามมีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. กิเลสกาม กิเลสที่ทำให้ใคร่ ความอยากที่เป็นตัวกิเลส

๒. วัตถุกาม วัตถุอันน่าใคร่ สิ่งที่น่าปรารถนา สิ่งที่ยอยากได้^{๑๔๔}

คำว่า “สังวร” ความสำรวม การระวังปิดกั้นบาป อกุศล มี ๕ อย่าง คือ

๑. ปาฏิโมกข์สังวร สำรวมในปาฏิโมกข์ (บางแห่ง เรียกศีลสังวร สำรวมในศีล)

๒. สติสังวร สำรวมด้วยสติ

๓. ญาณสังวร สำรวมด้วยญาณ

๔. ขันติสังวร สำรวมด้วยขันติ

๕. วิริยสังวร สำรวมด้วยความพากเพียร

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของกามสังวรว่า หมายถึง ความสำรวมในกาม, การรู้จักยับยั้ง ควบคุมตนในทางกามารมณ์ไม่ให้หลงไหลหมกมุ่นในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส มีความยินดีพอใจในคุ้มครองของตนคู่กับศีลข้อที่สาม ผู้มีธรรมข้อนี้ ย่อมมีความสุขในชีวิต ไม่ก่อปัญหาให้ครอบครัวหรือสังคมตรงกันข้ามกับผู้ขาดกามสังวร เช่นครอบครัวที่บิดาเจ้าชู้มีภรรยาหลายคน หรือเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ย่อมทำให้เกิดปัญหาทั้งในครอบครัวของตนเองและผู้อื่น ลูกขาดความอบอุ่นและอาจหันไปพึ่งยาเสพติดทำให้เกิดปัญหาสังคมต่อเนื่องกันไปเป็นลูกโซ่ ปัญหาเยาวชนติดยาเสพติดที่แพร่หลายในปัจจุบันนี้มีสาเหตุมาจากครอบครัวแตกแยก บิดามารดาหย่าร้างกันและสาเหตุใหญ่ของการหย่าร้างก็เนื่องมาจากบิดามารดาขาดกามสังวรบาง

^{๑๔๔} บ.ม. ๒๕/๑/๒.

ครอบครัวบิดาเจ้าชู้และหลายครอบครัวโซคร้ายหนักไปกว่านั้นคือทั้งบิดามารดาเจ้าชู้พอ ๆ กัน ผู้ที่รับเคราะห์กรรมคือลูกผู้จักเป็นกำลังของชาติต่อไปในอนาคต เมื่อครอบครัวขาดความอบอุ่นเยาวชนมักหันไปพึ่งยาเสพติด อนาคตของชาติก็จะมีคนผู้เป็นบิดามารดาพึงตระหนักในเรื่องนี้ให้มาก^{๕๕}

อภิวัดน์ โพรธาน^{๕๖} ได้กล่าวถึง กามสังวร คือ การสำรวมกามโดยระมัดระวังตนมิให้ประพฤติก้มากในกามารมณ์ คุณธรรมข้อนี้เป็นสาเหตุให้เกิดความบริสุทธิ์ผุดผ่องแห่งชายหญิง ทำให้ไร้มลทิน พ้นจากการตำหนินินทา ผู้มักมากในกามย่อมไม่มีสง่าราศี สำหรับชายสทาร์สันโดย คือความพอใจในภรรยาตนเป็นคุณธรรมอันดีตรงข้ามกับผู้ชายชอบเจ้าชู้คบหาหญิงอื่นหรือโสเภณี เป็นเหตุให้เสียทรัพย์ ติดโรคร้ายและครอบครัวแตกแยก

ความมักมากในกามอีกอย่างหนึ่งที่ไม่ควรแก้หญิงทั้งหลายคือประพฤติก้มากเป็นหญิงแพศยา หาเลี้ยงชีวิตในทางกาม ข้อนี้เป็นที่น่าบัดสี ดูเหมือนสตรีผู้สิ้นคิดแล้วจึงต้องลงเป็นอย่างนั้น หญิงทั้งหลายควรขวนขวายหาเลี้ยงตัวในทางอื่นที่ปราศจากโทษจนสุดกำลัง ยังดีกว่ายอมตนลงเป็นหญิงแพศยาที่น่าบัดสีเช่นนี้ ความสำรวมในกามส่องความประพฤติงามของชายหญิงผู้มีศีลยิ่งขึ้น จึงได้ชื่อว่า กัลยาณธรรมในสิกขาบทที่ ๓

กามสังวร หมายถึง ความสำรวมในกามได้แก่ กิริยาที่ระมัดระวังไม่ประพฤติก้มากในกาม รู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลหมกมุ่นในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ธรรมข้อนี้แบ่งตามเพศของบุคคล ดังนี้

๑. สทาร์สันโดย ความพอใจด้วยภรรยาของตน

๒. ปติวัตร ความจงรักในสามี ความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี ชายผู้ไม่สัน โดยด้วยภรรยาของตน เทียวชุกชนคบหญิงแพศยา แม้ไม่เป็นกามเสุมิจฉาจาร ก็เป็นเหตุแห่งความเสื่อมเสีย มีประการต่าง ๆ คือ

๑) ต้องเสียทรัพย์ เป็นค่าบำเรอหญิงนั้นทุกคราวไป

๒) ย่อมเกิดโรคอันทำให้ร่างกายพิการไปต่างๆ เสียกำลังไม่แข็งแรง ที่สุดเสียชีวิต และโรคนี้อาจต่อถึงภรรยาและบุตรได้

๓) ใกล้ต่ออันตรายต่างๆ เพราะหญิงแพศยาชอบผูกสมักรรักกับชายหลายคน ฝ่ายชายต่างคนก็จะเกิดหึงหวงเกลียดกันขึ้นเอง เป็นฐานะที่จะทำให้เขาเกิดวิวาทกันขึ้นแล้วทำ

^{๕๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๓๒.

^{๕๖}อภิวัดน์ โพรธาน, พุทธศาสตร์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๗.

ร้ายกันและกัน สรรพโทษเหล่านี้มีมูลมาแต่ความไม่สันโดษโดยด้วยภรรยาของตน ฝ่ายหญิง ได้สามีแล้ว ก็เอาใจใส่บำเรอสามีของตนทุกอย่างไปตามที่ภรรยาจะทำได้ดีที่สุด ผูกสมัครรักใคร่แต่ในสามีของตน

ดังนั้น กามสังวร หมายถึง การสำรวมระวังควบคุมตนในเรื่องกามารมณ์ ความต้องการทางเพศให้พอเหมาะพอดี ไม่ให้หลงไหลในรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส ตามกระแสแพชชั่นนิยม ที่ผิดธรรมชาติทางหรือเกินพอดี จนทำให้ตนเอง ครอบครวั และสังคมต้องเดือดร้อนพอใจยินดีในคู่ครองตัว ไม่มัวเมาเจ้าชู้ ควบคุม และยับยั้งอารมณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหาโรคภัยจิตของตนให้ดี ไม่ให้อารมณ์อยู่เหนือเหตุผล เพราะบางครั้งอำนาจของอารมณ์อาจทำให้อนาคตพังทลายลงได้ในพริบตา นำมาซึ่งความน่ารังเกียจต่อผู้พบเห็น ฉะนั้นจะทำอะไรก็ให้อยู่ในความพอดี เมื่อพอดีก็จะพองาม ความงามที่แท้จริงก็จะตามมา

๒.๒.๔ สัจจะ

๒.๒.๔.๑ ความหมายของสัจจะ

สัจจะ หมายถึงความจริง ความสัตย์จริง ที่อาศัยเหตุผลเป็นหลักพิสูจน์ให้คนอื่นรู้เห็นตามได้ การศึกษาเกี่ยวกับนิยามความหมายของเรื่อง นับได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นขั้นมูลฐาน ฉะนั้น ผู้วิจัยจะมุ่งนำเสนอความเข้าใจในส่วนแห่งสัจจะตามความหมายทาง พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ตามทัศนะของปัจเจกบุคคล และความหมายทางพจนานุกรม ตามทัศนะของนักปรัชญา ดังนี้

แสง จันทร์งาม กล่าวไว้ในหนังสือ อริยสัจ ๔ ว่า “สัจจะ คือความจริงเป็นคุณธรรมที่มีคุณค่า และเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อมวลมนุษยชาติ เมื่อรู้สัจจะแล้วก็นำเอามาประยุกต์ใช้กับชีวิตทำให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ดีขึ้น นักวิชาการทั้งหลายก็คือนักค้นหาสัจจะนั่นเอง นักวิทยาศาสตร์คือ ผู้ค้นหาสัจจะของสสารพลังงาน นักสังคมศาสตร์คือผู้ค้นหาสัจจะของมนุษย์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นนักค้นหาสัจจะในตัวของมนุษย์เหมือนกัน พระองค์ได้ทรงพบสัจจะประเภทหนึ่ง ได้ทรงนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิต และได้ทรงพบกับประโยชน์อันมหาศาล”^{๑๔๗}

พ.อ.ปิ่น มุกขนันต์ กล่าวไว้ในหนังสือตอบบาทหลวงว่า “สัจธรรมมีความหมายเป็นสองอย่าง คือ หมายถึงความจริงก็ได้ หมายถึงคำสอนที่แสดงความจริงก็ได้ เพราะกฎเกณฑ์ใดเป็นความจริง คือเป็นกฎเกณฑ์ที่แน่นอน กฎเกณฑ์นั้นก็เรียกว่าสัจธรรม เช่นความตายเป็นของ

^{๑๔๗} แสง จันทร์งาม, อริยสัจ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๐), หน้า ๕๖-๕๗.

จริงแท้ ความตายก็จัดว่าเป็นสังขารอันหนึ่งได้ คำสอนที่แสดงความจริง คือ คำสอนที่ถึงขั้นเป็นสังขาร จะต้องเป็นความจริงอยู่เสมอ แน่นอนตามนั้น ไม่มีการกลับกลอกยกย่อน”^{๑๔๘}

บุญมี แทนแก้ว^{๑๔๙} กล่าวถึง สัจจะ ว่าหมายถึง “ความจริง ความซื่อตรง ความจริงใจ เป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งของผู้ประกอบกิจการทุกอย่าง เช่น การอุตสาหกรรมเริ่มตั้งแต่การตั้งโรงงานต้องตั้งให้ถูกต้องตามแบบแปลนที่ยื่นขออนุญาตต่อทางราชการไว้ ไม่ต่อเติมโดยไม่ได้รับการควบคุม ผู้รับเหมาก่อสร้างต้องมีความจริงใจทำตามกำหนดเวลาที่ทำไว้ในสัญญาไม่ไ้ร้อไถ่หลัดหรือหมดเวลาสัญญาแล้วจึงลงมือ

อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน^{๑๕๐} ได้กล่าวถึง สัจจะ ว่าการยึดถือความสัตย์จริง ซื่อตรง จริงใจ ทั้งในการกระทำและการพูดจาด้วยการพูดจริงทำจริงในเรื่อง ความเที่ยงธรรม ในการทำหน้าที่ไม่ลำเอียง ไม่มีอคติ ความซื่อตรงต่อมิตรสหาย ผู้ร่วมงาน โดยแสดงออกในลักษณะคิดเกื้อหนุน ร่วมทุกข์ร่วมสุข คอยตักเตือนให้สติ และมีความรักใคร่ จริงใจ

วสิน อินทสระ ได้กล่าวถึง สัจจะว่า คือการไม่ยอมที่จะกล่าวคำเท็จ จะกล่าวแต่ความเป็นจริง และการมีอัธยาศัยซื่อตรงสุจริตเสมอ คนกล่าวเท็จเป็นคนขลาด กล่าวคือไม่กล้าเผชิญหน้ากับความจริง คำเท็จทำให้คนไร้เกียรติยศ”^{๑๕๑}

สุวรรณ เพชรนิล ได้กล่าวถึง สัจจะว่า คือ การมีอัธยาศัยซื่อตรงสุจริตเสมอ การสร้าง ความสัตย์ให้สมบูรณ์เป็นการยืนยันว่าการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นการใช้ชีวิตที่ควบคู่กันมากับ ความสัตย์เป็นอย่างยิ่งแม้จะเสียชีวิตก็ไม่ยอมเสียสัตย์ ผู้มีความสัตย์สามารถเข้าถึงความรู้แท้จริงในสิ่งทั้งปวง มีความจริงใจต่อตนเองและผู้อื่นอย่างยิ่ง สัจจะจึงเป็นเครื่องประกันว่าไม่มีการคิดการกระทำสิ่งใด ๆ เพื่อการหลอกลวงผู้ที่เห็นห่างจากความจริงในมักจะทำตนเองเป็นเครื่องวัดคนอื่น และอาจจะมองผู้อื่นว่าไม่มีความจริงใจ”^{๑๕๒}

^{๑๔๘} ปิ่น มุกกัน, *ตอบบาทหลวง*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กมลการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕๖.

^{๑๔๙} บุญมี แทนแก้ว, *จริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๑๓.

^{๑๕๐} อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน, *พุทธศาสตร์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต*, หน้า ๒๒๗.

^{๑๕๑} วสิน อินทสระ, *หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

^{๑๕๒} สุวรรณ เพชรนิล, *พระพุทธศาสนาเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กึ่งจันทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๘๑.

สมภพ ชีวรัฐพัฒนา ได้กล่าวถึง สัจจะว่า หมายถึง ความซื่อสัตย์สุจริต ความซื่อตรง หรือการตั้งใจทำจริงหรือการมุ่งแสวงหาความจริงโดยการยกเอาความเป็นจริงอยู่อย่างไรรู้ขึ้นตั้ง อธิษฐานเพื่อสำเร็จผลที่มุ่งหมายเป็นสัจจะ”^{๑๕๓}

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา กล่าวไว้ในหนังสือปรัชญาพุทธศาสนาไว้ว่า “สัจจะ คือ ความมี คุณธรรม จริยธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความเป็นผู้ตรง หากขาดหลักอันนี้เสีย หลักการอื่น ๆ ก็ไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่นและเป็นสุขได้ทุกระบบของสังคมจะพบว่า ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นสิ่งจำเป็นต่อสังคมมาก”^{๑๕๔}

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ กล่าวถึงความจริงโดยทั่วไปมีอยู่ด้วย ๔ ประการ คือ

๑) สมมติสัจจะ หมายถึง ความจริง ที่มนุษย์สมมติขึ้น เพื่อประโยชน์ในการดำเนิน ชีวิตประจำวันร่วมกัน เช่น เราสมมติและยอมรับกันว่ามีลักษณะเป็นของเหลว เป็นต้น

๒) สภาวะสัจจะ หรือ ความจริงโดยสภาวะ คือ ความจริงที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า จนสามารถรู้ความจริงระดับลึกลงไป เช่น คำว่า น้ำ เป็นความจริงขั้นสมมติสารประกอบที่ ประกอบด้วยไฮโดรเจน ๒ ปริมาณ รวมกับออกซิเจน ๑ ปริมาณ นั้นเป็นความจริงขั้นสภาวะ

๓) อันติมสัจจะ คือ ความจริงขั้นสุดท้าย ซึ่งเป็นความจริงที่ได้จากการวิเคราะห์วิจัย จนถึงที่สุดแล้ว เช่น ความจริงเกี่ยวกับชีวิต เกี่ยวกับความคิด ความชั่ว เป็นต้น

๔) อริยสัจจะ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ คือ

- ทุกข์ - สมุทัย - นิโรธ - มรรค

ซึ่งความรู้ดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นความรู้ในขั้นปัญญา แต่พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่มีความ เข้าใจผิด คิดว่าอริยสัจจะชั้นสูงสุด เป็นความจริงของพระอริยเจ้า คิดว่าคนธรรมดาจะไม่มีโอกาส ที่จะรู้ได้ จึงทำให้พากันละเลยแก่นของคำสอนเรื่องนี้เสีย^{๑๕๕}

พระพรหมมุนี (พิมพ์ ธรรมโร) ได้กล่าวถึงสัจจะ หมายถึงความจริงอันเป็นสิ่ง ที่เที่ยงแท้เป็นอมตะดังที่พูดกันเสมอว่า ความจริงเป็นสิ่งไม่ตาย คำว่า ความจริง คือ ความดี ความแท้ สิ่งประเสริฐ หรือแก้ว เป็นสิ่งที่สังคมปรารถนา บุคคลที่ดีหรือประเสริฐจะต้องทำดี มีสัจวาจา คือ

^{๑๕๓}สมภพ ชีวรัฐพัฒนา, จริยธรรมกับชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖๕.

^{๑๕๔}ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ปรัชญา๒๐๑พุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

^{๑๕๕}สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บรรณาการ, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕.

พูดอย่างไรจะต้องทำอย่างนั้น เช่นพระพุทธเจ้า พระองค์จะทรงทำตามที่พระองค์ตรัส (ยถาวาทิตถากาโร) การพูดกับการกระทำจะต้องตรงกันเสมอ^{๑๕๖}

อีกนัยหนึ่ง เรียกว่า อริยสัจ เพราะเป็นสัจจะของพระอริยะก็ได้ ดังบาลีว่า “ตถาคตเป็นพระอริยในโลกรับทั้งเทวโลก ในหมู่มสัตว์กับทั้งสมณะพราหมณ์ ทั้งที่เป็นเทวดาและมนุษย์ เพราะเหตุนั้น สัจจะทั้งหลายนี้ (ของตถาคต) จึงเรียกว่า “อริยสัจ” เพราะเป็นของจริงแท้ไม่เท็จ ไม่ลวงไม่เป็นอื่น”^{๑๕๗}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) คำว่า สัจจะ ที่หมายถึงความจริงนั้น คือการเข้าใจสภาพแท้จริงของมนุษย์และธรรมชาติที่มีอยู่ปรากฏอยู่จริงแล้วดำเนินชีวิตไปตามสภาพนั้น ความเข้าใจธรรมชาติผิดไปจากความจริง จะทำให้หลงคิดวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ทำให้เห็นผิดเป็นถูก ทำให้เกิดความขัดแย้งกันในเรื่องความคิดและนำไปสู่การวิวาทต่อสู้กัน แย่งแย่งทะเลาะวิวาทกันทั้งในเรื่องวัตถุฐานะ เกียรติยศ ชื่อเสียงถ้าคนเราเข้าใจในหลักความจริง หรือที่เรียกว่า สัจจะแล้วเว้นจากคัมภีระมานะและทิฐิที่ผิด ดำเนินชีวิตด้วยความรู้สึกว่ามีอะไรเที่ยงแท้แน่นอน เว้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลง และมองเห็น ทุกคนเป็นเพื่อนทุกข์ที่ต้องเกิด แก่เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งสิ้น คือมองเห็นสัจจะความจริงที่มีอยู่ในสภาวะทั้งปวง เท่านั้นโลกก็เกิดความสงบสุขได้^{๑๕๘}

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตญาโณ) กล่าวถึงความหมายของสัจจะในหนังสือธรรมปริทรรศน์ไว้ว่า “สัจจะ คือความจริงได้แก่มีความจริงใจต้องการที่จะกระทำการใดแล้วทำสิ่งนั้นให้จริง ๆ ไม่ทอดทิ้งหรือทอดเลยเมื่อยังไม่บรรลุเป้าหมายที่ตนได้กำหนดไว้ แต่การกระทำนั้นจะเป็นสัจจะบารมีได้ก็ต่อเมื่อความตั้งใจจริงในการกระทำความดีและละความชั่วเท่านั้น”^{๑๕๙}

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้ทรงกล่าวถึงความหมายของสัจจะในพระราชนิพนธ์ไว้ว่า “สัจจะ คือการกล่าวไม่ผิดจากความเป็นจริง มีรส คือ การกระทำสภาวะความเป็นจริงให้แจ่มแจ้งสภาพที่ปรากฏ คือ ความดี ความถูกต้อง มีพื้นฐาน คือความเป็นผู้ยินดีในธรรมอันงาม เป็น

^{๑๕๖} พระพรหมมุนี (พิมพ์ ฐมฺมโร), สากลศาสนา ภาค ๑-๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕), หน้า ๔๕๑.

^{๑๕๗} พระเมธีกิตติโยม (พิน กิตติปาโล), วิสุทธิมรรค เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๑), หน้า ๕๔-๕๕.

^{๑๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, หน้า ๕๕๔.

^{๑๕๙} พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตญาโณ), ธรรมปริทรรศน์ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๓๐.

ธรรมผูกพันกับความสามัคคีในระหว่างมิตรให้สนิทสนมมั่นคง ถ้าขาดจะแล้ว ความสามัคคีย่อม
เป็นไปไม่ได้”^{๑๖๐}

ดังนั้น สัจจะ จึงหมายถึงการพูดความจริง โดยไม่โกหกคนอื่นเพื่อประโยชน์ของคนแม้
ในพุทธวงศ์ก็เน้นการพูดความเป็นจริง ไม่เปลี่ยนแปลงจากความเป็นจริง อุปมากับดาวประกายพริ้ว
ที่โคจรไปตามธรรมชาติ ไม่เบี่ยงเบน จึงทำให้เข้าใจได้ว่าการพูดความจริงนี้ หมายถึงการพูดถูกต้อง
ตามสัจธรรม คือความจริงแห่งธรรมชาตินั่นเอง

๒.๒.๔.๒ ลักษณะของสัจจะ

คำว่า ลักษณะของสัจจะ คือสิ่งที่บ่งบอกให้เราทราบว่าคุณสมบัติหรือหน้าที่ของมัน
อย่างไร สัจจะเป็นนามธรรม เราจะรู้จักลักษณะของสัจจะได้ โดยการสังเกตจากภาวะหรือหน้าที่
การแสดงออกว่าเป็นจริง มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความตรงแท้อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะ
สัจจะที่เป็นความจริงหลักการตั้งสัจจะและประเภทของสัจจะ ดังนี้

ลักษณะสัจจะที่เป็นความจริง ๓ ประการ คือ

๑. รู้ตัวความจริง
๒. รู้หน้าที่อันควรทำเกี่ยวกับความจริงนั้น
๓. รู้ว่าได้ทำหน้าที่เสร็จสมบูรณ์แล้ว

ลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ “พระพุทธองค์ตรัสไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และ
นอกจากนั้นพระองค์ตรัสถึงหลักการตั้งสัจจะชัชฐาน โดยยึดหลัก ๒ ประการ คือ

๑. ให้เป็นประโยชน์
๒. ให้เป็นธรรม

หมายความว่า ตั้งสัจจะคือปกใจลงไปในเรื่องใด ๆ จะต้องให้ได้ลักษณะสองอย่างนี้เสมอ
คือให้ได้ประโยชน์ด้วยแล้วก็ต้องทำตามทำนองคลองธรรมด้วยถ้าได้ประโยชน์เข้าตัวแต่
ผิดศีลธรรมเสียความยุติธรรมก็ใช้ไม่ได้ใครทำเช่นนั้นเป็นผิดหลักสัจธรรม”^{๑๖๑}

ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “สจฺเจ อตุเณ จ ธมฺเม จ อหุ สนฺโต ปติฏฺฐิตา” ความว่า
“สัตบุรุษทั้งหลายตั้งอยู่ในสัจจะที่เป็นอรรถและธรรมในบทนั้นพึงทราบว่า เพราะตั้งอยู่ในสัจจะนั้น
แลจึงชื่อว่าตั้งอยู่ในประโยชน์ตนและผู้อื่นเพราะตั้งอยู่ในประโยชน์นั้นจึงชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม

^{๑๖๐}สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

^{๑๖๑}ปิ่น มุฑกันต์, เรือนชั้นใน- เรือนชั้นนอก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๓๑),
หน้า ๓๖-๓๗.

พึงทราบว่ ทั้งสองนั้นเป็นวิเสสณะของสัจจะนั่นเอง ตั้งอยู่ในสัจจะเป็นเช่นไร คือที่เป็นอรรถและเป็นธรรม ท่านอธิบายไว้ว่าทำความพอใจ ชื่อว่าเป็นประโยชน์ เพราะไม่ปราศจากประโยชน์ของผู้อื่น เมื่อมีความพอใจ ย่อมทำสิ่งที่มีความเป็นธรรมอันชื่อว่าธรรม เพราะไม่ปราศจากธรรมให้สำเร็จ ย่อมเป็นไปเพื่อทำที่สุดทุกข์ในวิภูฏะ”^{๑๖๒}

๒.๒.๔.๓ ประเภทของสัจจะ

ความจริงหรือสัจจะในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สมมติสัจจะ ความจริงในระดับสมมติ

๒. ปรมัตถสัจจะ ความจริงในระดับปรมัตถ์

สมมติสัจจะ คือ ความจริงโดยสมมติ

สมมติสัจจะ คือ “ความจริงที่คนยึดถือกันอยู่ตามปกติ และใช้เป็นทีหมายรู้สืบทอดกันมา การหมายรู้นี้ภาษาบาลีเรียกว่า ปัญญุตติ หรือ บัญญุตติ บัญญุตติคือสิ่งที่กล่าวถึงกัน ใช้กัน และนำมาคิดกันอย่างนั้น ๆ เช่นเมื่อเห็นสุนัขตัวหนึ่ง ก็หมายรู้กันว่า อย่างนั้นเป็นสุนัข และกล่าวถึงกัน รู้กัน ใช้กัน และนำมาคิดอย่างนั้น ๆ ตามปรมัตถสัจจะแล้ว สุนัขเป็นรูปและนามแต่เราก็ก้าวถึงมันว่าเป็น “สุนัข” สุนัขจึงเป็นความหมายรู้อย่างหนึ่ง ซึ่งโดยลักษณะที่หมายรู้กันนี้เรียกว่า “อรรถบัญญัติ” และโดยการออกเสียงแทนการหมายรู้นี้ว่า “สุนัข” คือ “สัททบัญญัติ” คำว่า “สุนัข” บนกระดานเป็นอรรถพยัญชนะที่แทนเสียงพูดว่าสุนัข”^{๑๖๓}

ดังพระพุทธรคำรัสที่ตรัสไว้ในปุပ္ผสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยพระพุทธเจ้าทรงไม่ขัดแย้งกับโลกว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรายอมไม่ขัดแย้งกับโลก แต่โลกยอมขัดแย้งกับเรา ผู้กล่าวเป็นธรรมยอมไม่ขัดแย้งกับใคร ๆ ในโลก สิ่งใดที่บังเกิดในโลกสมมติว่าไม่มี แม้เราก็ก้าวถึงสิ่งนั้นว่าไม่มี สิ่งใดที่บังเกิดในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็ก้าวถึงสิ่งนั้นว่ามี”^{๑๖๔}

ในหนังสือพุทธธรรมได้อธิบายถึงสมมติสัจจะไว้ว่า “สมมติสัจจะ คือความจริงโดยสมมติ (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า โวหารสัจจะ ความจริงโดยโวหาร หรือโดยสำนวนพูด) คือ จริงตามสมมติร่วมกัน ตามที่ได้ตกลงกันไว้หรือยอมรับรวมกันเป็นเครื่องมือสื่อสาร พอให้สำเร็จประโยชน์

^{๑๖๒} พุ. ส. (ไทย) ๑/๔๒๑/๓๕๖.

^{๑๖๓} สมักร บุราวาศ, พระพุทธศาสนา ๒๕ ศตวรรษ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรศิลป์, ๒๕๐๐), หน้า ๓๐.

^{๑๖๔} ส.ข. (ไทย) ๑๓/๒๓๕/๑๖๕.

ในชีวิตประจำวัน เช่น คน สัตว์ คนดี คนชั่ว โຕีะ เก้าอี้ หนังสือ เป็นต้น ตัวอย่างที่พอเทียบให้เห็น
เค้า เช่น ภาษาสามัญพูดว่า น้ำ ว่า เกลือ เป็นต้น”^{๖๕}

ความคิดเกี่ยวกับ สมมติสัจจะที่ท่านระบุดอกมาเป็นคำบัญญัติในพระอภิธรรมนั้น ก็ยก
เอาความในพระสูตรนั่นเองเป็นที่อ้าง แสดงว่า ความคิดความเข้าใจเรื่องนี้ เป็นของมีแต่เดิม แต่ใน
ครั้งเดิมนั้น คงเป็นที่เข้าใจกันดี

สมมติสัจเป็นเพียงความจริงผิวเผินชั้นนอกที่คนในสังคมสร้างขึ้นมา ขอมรับกันแล้วก็
ใช้ติดต่อกันในชีวิตประจำวัน เช่นสิ่งที่เรียกว่าเป็นสมมติสัจจะ

๑. ภาษา ภาษาเป็นสัญญาณเสียงที่คนชาติต่างๆ สมมุติขึ้นแทนสิ่งต่าง ๆ เพื่อสะดวกใน
การติดต่อกัน เช่น ของใช้อย่างหนึ่งคนไทยสมมุติเรียกกันว่า “โຕีะ” แต่ชาวอังกฤษเรียกว่า TABLE

๒. ตำแหน่งต่างๆ ก็เป็นเพียงสมมติสัจจะท่านสอนให้ยอมรับและใช้ตามสมมุติของ
ชาวโลก ใช้ให้เหมาะสมกับโอกาส และต้องทำหน้าที่ประจำตำแหน่งนั้น ๆ ให้สมบูรณ์แต่ก็อย่ายึด
มั่นถือมั่นในตำแหน่งใด ๆ

๓. ค่านิยมต่าง ๆ ก็เป็นสมมติสัจจะ เช่น สูง ต่ำ สั้น ยาว รวย จน ดี ชั่ว ขยัน เกียจคร้าน
ความงาม ความไม่งาม ค่านิยมต่าง ๆ เหล่านี้ แม้จะเป็นเพียงสิ่งสมมติ ท่านก็สอนให้อนุโลมตาม
โลกเขา เขาว่าดีก็ว่าดีตามเขา สิ่งไหนนำมาซึ่งประโยชน์และความสุขแก่ตนและคนอื่นก็ควร
พยายามทำ ถ้านำมาซึ่งทุกข์และโทษก็เฉยๆ เสีย”^{๖๖}

ในพุทธศาสนาปรัชญากล่าวถึง สมมติสัจจะไว้ว่าเป็นความจริงที่เราสมมุติขึ้นหรือความ
จริงที่ชาวโลกสมมุติกันว่าเป็นความจริงอันเป็นความจริงเฉพาะชั้นนอกเป็นความจริงที่เปลือกนอก
ซึ่งเราจะเรียกกันตามที่ชาวโลกเรียกกัน ถ้าค้นคว้าให้ลึกซึ้งจะพบว่า ความจริงประการนี้หาเป็น
ความจริงไม่ แต่เราก็ยอมเชื่อกันอยู่และจัดเป็นวิชาการศึกษากันมาในอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น พระ
อาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกและตกทางทิศตะวันตก ที่จริงแล้วเป็นการสมมุติโดยชาวโลก
เท่านั้น”^{๖๗}

จากความหมายดังกล่าวพอสรุปได้ว่า สิ่งที่มีอยู่จริงในระดับสมมติ ก็คือความจริงที่
มนุษย์สมมุติขึ้น บัญญัติหรือแต่งขึ้นเป็นภาษาสำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อความหมายให้เข้าใจ
กัน สมมติสัจจะนี้มีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น โลกบัญญัติ โลกสมัญญา โวหารสัจจะ สมมุติบัญญัติ
ภาษาสมมติ เป็นต้น ล้วนเป็นคำที่แสดงถึงความจริงในระดับสมมุติทั้งสิ้น สิ่งที่มีมนุษย์สมมุติเรียก

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, หน้า ๔๑.

^{๖๖} แสง จันทร์งาม, **อริยสัจ ๔**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๐), หน้า ๔๕-๕๒.

^{๖๗} บุญมี แทนแก้ว, **พระพุทธศาสนากับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เม็ดยุทธพรินต์,
๒๕๔๐), หน้า ๓๕.

กันนี้ กล่าวโดยย่อแล้วก็มีเพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือ นาม กับ รูป มนุษย์สมมติเรียกนามรูปนี้ว่าเป็น สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา และได้ยึดถือนามรูปนี้ว่าเป็น “ตัวเรา” และ “ของเรา” จึงได้ชื่อว่า “สมมติ สัจจะ” คือ เป็นจริงในฐานะเป็นสิ่งสมมติ

๒.๒.๔.๔ จุดมุ่งหมายของสัจจะ

จุดมุ่งหมายนี้ ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนั้น เป็นความรู้ที่แสดงให้เห็นถึงความจริงคือ เป็นสิ่งที่ผู้รู้สามารถปฏิบัติตามแล้วเกิดเห็นความเป็นจริงที่แฝงอยู่ โดยความจริงที่เห็นประจักษ์นั้น อาจเป็นความจริงที่เป็นเพียงขั้นสมมติบัญญัติของโลกหรืออาจเป็นความจริงขั้นปรมาตม์ที่พ้นโลกก็ได้ ฉะนั้น การที่พุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวถึงความจริงขั้นสมมติและขั้นปรมาตม์นั้นสามารถแยกประเด็นแห่งจุดมุ่งหมายได้ ดังนี้ คือ

จุดมุ่งหมายของสัจจะในระดับสมมติ

สัจจะในระดับสมตินั้นเป็นความจริงแบบที่รู้จักกันโดยทั่วไปหรือความจริงที่เป็นอยู่ตามปกติและเป็นเครื่องให้เข้าใจกันโดยง่าย ความจริงในระดับสมตินี้มีเพื่อลดปัญหาดังต่อไปนี้

๑. เพื่อให้เป็นคนมองโลกในแง่ดี คือการที่มนุษย์มองเห็นความจริงที่ปรากฏในโลกแล้วเกิดความเข้าใจตามความจริงและตามที่มันควรจะเป็นก็สามารถทำให้มนุษย์มองโลกที่เขาอยู่ให้น่าอยู่ยิ่งขึ้น ไม่มองโลกในแง่ร้าย

๒. เพื่อให้ไม่เอาเปรียบคนอื่น คือ เมื่อมองเห็นคนอื่นหรือสิ่งอื่นที่ไม่ใช่เราก็จะทำให้เป็นคนไม่พยายามเอาเปรียบคนอื่น นั่นก็เป็นเพราะเขามองเห็นความเป็นจริงระดับสมมติที่มีปรากฏให้เห็นอยู่ในโลกที่เขาประสบอยู่

๓. ทำให้เกิดความสามัคคีขึ้นในสังคม คือ เมื่อคนทุกคนมองเห็นความเป็นจริงเพียงสมมติที่ถูกบัญญัติขึ้นในสังคมแล้วก็ไม่คิดทำลาย ไม่เห็นแก่ตัวด้วยการทำตามกฎเกณฑ์ที่สังคมบัญญัติขึ้น ทำตัวให้เป็นประโยชน์

๔. ส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมและทำให้สังคมและประชาชนไม่ทำลายเบียดเบียนกันและกันก่อให้เกิดสันติสุขขึ้น

๕. เพื่อพัฒนาไปสู่ความจริงระดับปรมาตม์ คือ เมื่อคนทุกคนได้มองเห็นความเป็นจริงขั้นสมมติที่โลกบัญญัติขึ้นแล้วก็จะเชื่อว่าเป็นบันไดพัฒนาไปสู่ความเป็นจริงที่เป็นจริงมากยิ่งขึ้นคือพัฒนาไปสู่ความเป็นจริงขั้นสากล เป็นความจริงที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เป็นจริงอยู่อย่างนั้นตลอดไป^{๑๖๘}

^{๑๖๘} บุญมี แทนแก้ว, พระพุทธศาสนากับปรัชญา, หน้า ๔๑-๔๒.

สรุปว่า จุดมุ่งหมายของสัจจะขั้นสมมตินี้เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องรู้และเข้าใจคือเป็นความจริงที่ถูกบัญญัติขึ้นเพื่อแก้ปัญหาทางโลก และเป็นความจริงเพื่อพัฒนาไปสู่ความจริงที่ยิ่งกว่าคือ ปรมาตตสัจจะในที่สุด

จุดมุ่งหมายของสัจจะในระดับปรมาตตสัจจะ

ความจริงระดับปรมาตตนี้ เป็นความจริงที่พัฒนามาจากการเข้าใจความจริงระดับสมมติคือเมื่อทุกคนเข้าใจแจ่มแจ้งแล้ว ก็สามารถสำเร็จประโยชน์อย่างสูงสุดในพุทธศาสนาได้โดยความจริง

ระดับปรมาตตนี้มีเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายเพื่อ

๑. ทำให้ละความเห็นแก่ตัว (ตัณหา) เมื่อมนุษย์พิจารณาเห็นว่าตัวตนที่แท้จริงของเราไม่มีอะไรเป็นแก่นสาร มนุษย์จะเริ่มคิดถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองอย่างแท้จริง นั่นคือคุณงามความดี เพราะพิจารณาเห็นอนัตตาแห่งสังขาร (ความจริงปรมาตต) นั่นเองทำให้มนุษย์ลดความเห็นแก่ตัวลงไป

๒. ทำให้มองโลกด้วยความเข้าใจอย่างถูกต้อง ความคิดของบุคคลนั้นจะกว้างไกล มีเหตุผล วางตนเป็นกลาง เพราะพิจารณาเห็นภาวะของสิ่งทั้งปวงในโลกนี้ มันเป็นไปตามเหตุและปัจจัยของมันเอง เราไม่มีอำนาจไปบังคับบัญชาให้เป็นไปตามอำนาจของเราได้ จึงทำให้เป็นคนทีวางตนเป็นกลาง ไม่เอาตนเองเป็นใหญ่ในการตัดสินใจทำอะไร เมื่อจะทำก็ทำไปตามหลักของเหตุและผลตามธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงโดยไม่ยึดตัวเองเป็นใหญ่ และเข้าใจในชีวิตอย่างถ่องแท้

๓. ทำให้เข้าใจปรมาตตธรรมที่เป็นสภาวะธรรมที่แท้จริงได้ เพราะพิจารณาเห็นความไม่แน่นอน เกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไปในที่สุด แม้จิต เจตสิก รูป ซึ่งเป็นปรมาตตธรรมที่เป็นสภาวะธรรมที่แท้จริง ก็ยังมีความแปรปรวนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไปเช่นเดียวกัน แล้วเราจะหาสาระอะไรกับสิ่งที่ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ทุกขณะเช่นนี้เล่า ก็จะเป็นเหตุให้เร่งปฏิบัติธรรมในระดับโลกุตตรธรรม มุ่งไปที่ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง^{๖๕}

๔. เป็นเครื่องยืนยันความถูกต้องของกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย (อิทัปปัจจยตา) ทำให้เข้าใจการเกิดและการดับของสรรพสิ่ง เช่น พิจารณาเห็นความจริงตามแนวแห่งปัจจุสมุปบาทว่า เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ เป็นต้น

สรุปว่า จุดมุ่งหมายของสัจจะขั้นปรมาตตนี้มีเพื่อให้เข้าใจสิ่งที่ปรากฏว่ามีความเป็นอย่างไรและความจริงที่แฝงอยู่กับความจริงที่ปรากฏนั้น ฉะนั้น ความจริงขั้นนี้จึงสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสูงสุด คือเปลี่ยนแปลงจากการเป็นปุถุชนสู่ความเป็นอริยชนได้

^{๖๕} บุญมี แทนแก้ว, พระพุทธศาสนากับปรัชญา, หน้า ๑๓๕-๑๓๗.

๒.๒.๔.๕ ความสำคัญของสัจจะ

ทัศนะของพุทธศาสนานั้นเชื่อว่าโลกและชีวิตเป็นสิ่งที่ตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป หมายความว่า ทั้งโลกและชีวิตเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการประชุมแห่งเหตุปัจจัย ถ้าเหตุปัจจัยแตกสลายไปความดับก็จะเกิดขึ้นตามมาอย่างแน่นอนดังนั้นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงมุ่งให้ผู้ศรัทธารู้ถึงความเป็นจริงเกี่ยวกับโลกชีวิต คือสิ่งให้รู้ว่าโลกและชีวิตที่มีขึ้นได้ก็เพราะเหตุปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยแตกสลายหรือดับไปโลกชีวิตก็แตกสลายไปด้วยเช่นกัน เพราะทุกสิ่งเป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน เป็นทุกข์และอนัตตา

ความสำคัญของสัจจะในระดับสมมติ

ความสำคัญของสัจจะในระดับสมมติสัจจะ เท่าที่สังเกตและประมวลได้มีดังนี้

๑. ความสำคัญต่อการพัฒนาทางสังคม คือ การมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ชุมชนสังคม และสิ่งแวดล้อมทางสังคม หลักที่จะบังชี้ถึงพัฒนาการทางด้านสังคมนี้ได้ มนุษย์จำเป็นต้องมีความเข้าใจในสัจจะขั้นสมมติก่อน เพราะการดำเนินชีวิตร่วมกันกับคนอื่นและสิ่งอื่นนั้น สัจจะขั้นสมมติหรือสมมติบัญญัติมีมาก เช่น ภาษา ตำแหน่ง และหน้าที่ เป็นต้น ซึ่งบุคคลจำเป็นต้องให้ความสำคัญและเรียนรู้เพื่อความอยู่เป็นสุขสมบูรณ์ในปัจจุบันด้วย

๒. ความสำคัญต่อการพัฒนาทางอารมณ์ คือ เมื่อบุคคลมีความสัมพันธ์กับคนอื่นและสิ่งอื่นแล้ว การมีจิตใจที่ดีหรือมีคุณภาพ เช่น มีจิตใจที่ประกอบด้วยความรัก ความเป็นเมตตา เป็นต้น ก็มีความจำเป็นเหมือนกัน เพราะการมีสุขภาพจิตที่ดีงามก็เป็นเป้าหมายอย่างหนึ่งที่จะต้องให้เกิดขึ้น เพราะให้ความสำคัญแก่สัจจะขั้นสมมติ

๓. ความสำคัญต่อการพัฒนาทางสติปัญญา คือ การพัฒนาชีวิตจะเกิดขึ้นได้ ก็เพราะกำลังของความรู้ความสามารถ แต่ความรู้ความสามารถจะเกิดขึ้นได้ ก็เพราะกำลังของสติปัญญาในการที่จะรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง

ดังนั้น สัจจะขั้นสมมติ จึงเป็นความรู้ที่ทุกคนสมควรจะพัฒนาให้เกิดมีขึ้นในตน เพราะว่าถ้าทุกคนเข้าใจและให้ความสำคัญแก่สัจจะขั้นสมมติหรือความจริงขั้นบัญญัติแล้วการพัฒนาทางสังคม การพัฒนาทางอารมณ์ และการพัฒนาทางสติปัญญาก็ย่อมเกิดขึ้นได้

ความสำคัญของสัจจะในระดับปรมาตม์

สัจจะในระดับปรมาตม์หรือความจริงที่เป็นสากลมีความสำคัญ ดังนี้ คือ

๑. ความเข้าใจสัจจะขั้นปรมาตม์จะช่วยลดความเห็นแก่ตัว เพราะพระพุทธศาสนาเห็นว่าการที่คนเราหลงยึดสิ่งสมมตินี้ว่าเป็นตัวเป็นตนแล้วก็จะมัวเมาอยู่กับอัตตานี้เรื่อยไป

๒. ความเข้าใจจะขึ้นปรมัตถ์จะช่วยลดทิฐิมานะลงจะทำให้คนมีจิตใจกว้างขวาง การแก้ปัญหาหรือเรื่องราวต่างๆ ก็พิจารณาด้วยปัญญาที่มีเหตุผล ไม่เอาตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะ เป็นความอยาก (ตัณหา) หรือความเห็น (ทิฐิ) หรือมานะ (ความถือตัว) ไม่ยึดอัตตาธิปไตย แต่ยึด ธรรมมาธิปไตย

๓. ความเข้าใจจะขึ้นปรมัตถ์จะช่วยให้ใจเป็นอิสระอย่างแท้จริง หลักความจริงที่ว่า เพราะสรรพสิ่งไม่มีตัวตน ความเป็นไปในรูปของกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อเนื่องกันจึง เป็นไปได้ กรรมจึงมีได้ และเพราะสรรพสิ่งไม่มีตัวตน ความหลุดพ้นจึงมีได้ นี่ถือว่าเป็น ความสำคัญสูงสุดในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา^{๓๐}

๔. ความเข้าใจจะขึ้น “ปรมัตถ์จะช่วยให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างผู้รู้เท่าทันความจริง ไม่สิ้นหวัง คราวประสบความทุกข์ ไม่หลงระเหิงยามเมื่อมีความสุข

๕. ความเข้าใจจะขึ้นปรมัตถ์จะทำให้รู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงและรู้จัก แก้ไขปรับปรุงตัวเอง และทุกสิ่งให้ตรงตัวเหตุปัจจัย แสวงหาความสุขอย่างมีสติสัมปชัญญะ

๖. ความเข้าใจจะขึ้นปรมัตถ์จะทำให้มีชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติ สามารถถือเอา ประโยชน์จากกฎธรรมชาติหรือใช้กฎธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ได้เป็นอยู่ด้วยปัญญา ไม่ยึดมั่นถือมั่น

๗. ความเข้าใจจะขึ้นปรมัตถ์จะทำให้มีจิตใจกว้างขวาง สามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับ พัฒนาและจัดการกับปัญหาต่างๆ โดยไม่เอาตัวตน ความอยากของตน ตลอดจนความเห็นความยึด มั่นถือมั่นของตนเข้าไปยึด

๘. ความเข้าใจจะขึ้นปรมัตถ์จะทำให้รู้สิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นอย่างแท้จริง คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติถึงที่สุด ทำให้ละความยึดมั่นถือมั่น^{๓๑}

๒.๒.๔.๖ ประโยชน์ของสัจจะ

ในระดับสมมติ

สังขรรณในระดับสมมติ เป็นความเข้าใจขั้นพื้นฐานของบุคคลที่จะฝึกตนเองให้เป็นคน ที่รู้และเข้าใจโลกตามความเป็นจริง สังขรรณมีประโยชน์ต่อบุคคล สังคม และชาติบ้านเมืองสังคม ใดมีสมาชิกของสังคมที่ไร้สังขรรณจำนวนมาก สังคมนั้นมีความวุ่นวายยากแก่การพัฒนา แม้สังคม ของนักธุรกิจ นักการเมือง หรือสังคมครูก็เหมือนกัน หากสังคมเหล่านี้เป็นผู้ไร้สัจจะธรรมนอกจาก

^{๓๐} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญา๒๐๐๑ พุทธศาสนา, หน้า ๑๕๕.

^{๓๑} ทองฟูด บุญยมาลิก, พุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๘๐.

จะทำให้ตนเองและสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ตกต่ำไปด้วย ดังนั้นสังฆกรรมจึงเป็นตัวก่อให้เกิดประโยชน์มากมายจนสามารถกล่าวได้ว่าสังฆกรรมให้สำเร็จประโยชน์แก่ตนเองและสังคม ดังนี้ คือ

๑. ประโยชน์ด้านตัวบุคคล สังฆกรรมชั้นสมมติช่วยให้บุคคลมีความสุขสมบูรณ์ในด้านโภคทรัพย์ และวัตถุสิ่งของตามที่ตนต้องการ มีเพื่อน มิตรสหาย เชื่อถือถ้อยคำเอาเป็นที่พึ่งได้และทำให้มีความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิตและการงานทั้งปวง

๒. ประโยชน์ด้านสังคมและชุมชน สังฆกรรมชั้นสมมติช่วยสร้างบุคคลให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม รู้จักสิทธิและหน้าที่อย่างถูกต้องทำให้สังคมมีสันติสุขเพราะสมาชิกของสังคมมีคุณธรรม สังคมได้รับการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้านและสร้างคุณลักษณะความเป็นผู้นำของสังคมทั้งในด้านพฤติกรรมเจตคติให้สมบูรณ์ และเจริญได้ตลอดจนสร้างความสุขและสันติ ความไม่มีเวร ไม่มีภัยให้เกิดขึ้นในสังคม^{๑๖๒}

ในระดับปรมาตม์

ประโยชน์ที่มนุษย์จะได้รับหลังจากมีความเข้าใจและปฏิบัติตามแนวทางความจริงขั้นสูงสุดดังนี้ คือ

๑. ให้สำเร็จประโยชน์ในปัจจุบันผู้ที่เข้าใจและปฏิบัติตามแนวทางแห่งสังฆกรรมชั้นปรมาตม์ ย่อมประสบกับประโยชน์ในปัจจุบัน คือ มีความสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียงฐานะทางสังคม มีความผาสุกทั้งตนเองและครอบครัว

๒. ให้สำเร็จประโยชน์ขั้นสูงสุด ผู้ที่รู้และเข้าใจในสังฆกรรมชั้นปรมาตม์อย่างถ่องแท้ย่อมเป็นผู้มีจิตใจประกอบด้วยเมตตาคุณ กรุณาคุณ หวังให้ผู้อื่นตลอดทั้งชาวโลกได้มีความสุขโดยทั่วหน้า “มีจิตใจเป็นกุศลเป็นนิตย์ เพื่อสร้างสรรค์ หรือพัฒนามนุษย์ชาติให้มีความสุขความสบาย โดยไม่มีประมาณหรือขอบเขตจำกัด มีจิตใจมั่นคง ศรัทธา สุจริต เพื่อบำเพ็ญผลประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างแท้จริง มีจิตใจใสสะอาด ผ่องใส ไม่จุ่นมัวสามารถแก้ไขปัญหาชีวิตของตนเองและสังคมได้ มีความรู้แจ้งในสาระแก่นสารของชีวิต เพื่อสร้างสรรค์หรือพัฒนาคุณธรรมสามารถบรรลุจุดหมายปลายทางชีวิตตามที่ตนปรารถนาและไม่มีความเห็นแก่ตัวตลอดจนมีความสุขนินทรเป็นอมตะ”^{๑๖๓}

สรุปว่า สังฆกรรมในระดับสมมติเป็นความรู้ที่ทุกคนสมควรจะพัฒนาให้เกิดมีขึ้นในตน เพราะว่าถ้าทุกคนเข้าใจและให้ความสำคัญแก่สังฆกรรมในขั้นนี้หรือความจริงขั้นบัญญัติแล้วการ

^{๑๖๒} สงวน สุทธิเลิศอรุณ, *ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐๘.

^{๑๖๓} บุญมี แทนแก้ว, *พระพุทธศาสนากับปรัชญา*, หน้า ๔๕.

พัฒนาทางสังคม การพัฒนาทางอารมณ์ และการพัฒนาทางสติปัญญาที่ย่อมเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ส่วนสังขธรรมระดับปรมาตม์เป็นความจริงที่ลึกซึ้ง เป็นความจริงที่แฝงอยู่กับความจริงโดยสมมติและเป็นความจริงแท้สูงสุดที่ทุกคนควรทำให้ชัดแจ้ง พิจารณาและเรียนรู้เพื่อให้เข้าถึงความหลุดพ้นซึ่งเป็นสถานะสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒.๕ สติสัมปชัญญะ

๒.๒.๕.๑ ความหมายตามศัพท์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๑๑๔} ได้ให้ความหมายของสติ ตามหลักบาลีไวยากรณ์ว่า สติ อิติ ย่อมระลึก สรุ ธาตุ ในความระลึก สรณัง สติ ความระลึก ชื่อว่า สติ คือ ความระลึก

พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม ของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๑๑๕} ที่ ได้ให้ความหมายของสติไว้ว่า สติ คือ ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่ไม่ผลอ

พจนานุกรมไทย – อังกฤษ ของสุชีพ ปุญญานุภาพ^{๑๑๖} ได้ให้ความหมายของคำว่าสติ ไว้เป็นภาษาไทย ๓ อย่าง คือ ความระลึกได้ ความเอาใจใส่ ความจดจำ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของสติ ว่า ความระลึกได้ ความรู้สึกร่วมด้วยความรอบคอบ เช่น จะทำอะไรต้องมีสติ^{๑๑๗}

สรุป สติในความหมายตามศัพท์ เป็นความหมายพื้นฐานสามัญ สติ หมายถึง ความระลึกได้ สำนึกอยู่ ความไม่ผลอ ความระมัดระวัง ความไม่ประมาท ความไม่หลับ

ความหมาย สติในทัศนะนักวิชาการ ดังนี้

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า^{๑๑๘} ให้ความหมาย สติ คือ ความระลึกได้ ก่อนที่จะทำ จะพูด จะคิด ความยังคิด รอบคอบในกิจการ ความจำการที่ทำและคำที่พูดแล้วแน่วแน่มั่นานได้ไม่หลงลืม ชื่อว่า

^{๑๑๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์, (นครปฐม : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๐.

^{๑๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๕.

^{๑๑๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ, (กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ, ๒๕๓๕), หน้า ๒๗๐.

^{๑๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๑๕.

^{๑๑๘} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, มงคลในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาดไทย, ๒๕๐๑), หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

ความไม่ประมาท บุคคลผู้ขาดสติมักทำผิด พุดผิด คิดผิด มักผลุนผลัน ไม่รอบคอบและอาจหลงลืม ไม่อาจเชื่อมโยงเหตุผลข้างหน้ากับข้างหลังให้เนื่องถึงกัน จึงไม่อาจเปรียบเทียบพิสูจน์ผลแห่งการทำงานให้ถูกต้องได้ การทำงานจึงเป็นการเสี่ยงได้เสี่ยงเสีย อาจได้ผลไม่เต็มที่หรือไม่ได้เลยก็เป็นไปได้ บุคคลผู้ขาดสติเช่นนี้จัดว่าเป็นผู้ประมาท

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๑๗๕} ได้ให้ตามความหมายของสติว่า สติ คือ การรู้จักกำหนดจดจำ ระลึกถึงการที่ทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้ว และที่จะต้องทำต่อไป ทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลิผลาม ไม่เดินเล่อ ไม่เลื่อนลอย ไม่ประมาท ไม่ยอมถดถอยในทางผิด ไม่ปล่อยปละละเลยถึงโอกาสสำหรับสร้างความสำเร็จสอดคล้องกับการให้ความหมายของกรมการศาสนา^{๑๗๖} ว่า “สติ คือการระลึกได้ ความระลึกได้ถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว ได้แก่ ระลึกถึงการงานที่ได้กระทำ และถ้อยคำที่พูดแล้วเมื่อนานได้หรือที่ตนเคยเห็นมาแล้วเมื่อนานได้ ความระลึกปัจจุบัน ได้แก่ การระลึกถึงการงานที่กระทำอยู่ในปัจจุบัน หรือระลึกถึงลมหายใจเข้าออก ความระลึกถึงสิ่งอันจะมีขึ้นข้างหน้า ได้แก่ ระลึกถึงความตาย อันจะมาถึงตนในอนาคต”

พุทธทาสภิกขุ^{๑๗๗} ให้ความหมายของ สติ แปลว่า ความระลึกได้ ระลึกได้ทันควัน

หลวงกณิน อรรถโยธิน^{๑๗๘} ให้ความหมายของ สติ หมายถึง ความนึกเสียก่อนในเมื่อจะทำ จะพูด จะคิดอะไร ให้การทำ การพูด การคิดนั้น ๆ ดำเนินไปแต่ในทางที่ชอบ หากว่าพลาดหรือเฉียดเข้าไปต่อความพลาดก็ยั้งไว้ได้ นี่เป็นลักษณะของสติ ได้แก่ การคิดที่คอยห้าม คอยกันไม่ให้การทำ การพูด การคิดหันไปในทางที่ผิด ดูกอยคิดคอยวาดเรือไม่ให้เหไปผิดทาง ส่วนสัมปชัญญะ หมายถึง ความรู้ตัวในเวลาทำ เวลาพูด ให้การทำการพูดนั้นเป็นไปในสัมปชัญญะ ได้แก่ ความคิดที่คุมเอาไว้ ชะลอเอาไว้ซึ่งสตินั่นเอง ให้ใช้การได้ตลอดในเรื่องนั้น ๆ สติสัมปชัญญะย่อมมีอุปการะมากแก่บุคคล ประคองมารดาและบิดาย่อมมีอุปการะมากแก่บุตรฉะนั้น อธิบายว่า มารดาบิดาย่อมไม่ให้บุตรทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดีและคอยป้องกันเมื่อบุตรมีความประมาทพลาดพลั้ง ข้อนี้มีอุปมาฉันใด แม้สติสัมปชัญญะก็มีอุปไมยฉันนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่ามีอุปการะมาก”

^{๑๗๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมนุญชีวิต**, หน้า ๑๓.

^{๑๗๖} กรมการศาสนา, **ธรรมวิภาคบรรยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๒), หน้า ๓.

^{๑๗๗} พุทธทาสภิกขุ, “สติ – สัมปชัญญะ”, (กรุงเทพมหานคร : อตัมมโย, ๒๕๓๓), หน้า ๕-๗.

^{๑๗๘} หลวงกณิน อรรถโยธิน, **อธิบายธรรมะวิภาค น.ธ. ตรี**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมบรรณาการ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑-๑๒.

สงบ ลักษณะ^{๑๘๓} ได้ให้ความหมายของ สติสัมปชัญญะ คือ คำนิยมที่จะควบคุมตนเองได้ เมื่อเผชิญสิ่งที่เลวร้ายชั่วร้ายทั้งปวง ระลึกถึงสิ่งที่ถูกที่ควรเสมอ มีความพร้อมและตื่นตัวในการรับรู้และตัดสินใจที่ดั่งงามเสมอ

อมร โสภณวิบูลย์วงศ์ และ กวี อิศริวรรณ^{๑๘๔} ให้ความหมายของ สติ แปลว่า ระลึกได้ ก่อนจะทำ จะพูด จะคิด เพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง การทำ การพูด การคิดนั้นให้เข้าไปในทางที่ถูกต้อง ไม่ให้เข้าไปในทางที่ผิด สัมปชัญญะ แปลว่า ความรู้ตัว รู้ตัวในขณะที่ทำ ขณะพูด ขณะคิด ซึ่งมีสติควบคุมอยู่แล้ว ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด สัมปชัญญะช่วยระแวดระวังอีกชั้นหนึ่ง ให้การทำ การพูด การคิด ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องที่สุด สติสัมปชัญญะ เป็นธรรมคู่กันในกรณีที่ถูกถึงสติอย่างเดี๋ยวก็หมายความว่าความรวมถึงสัมปชัญญะด้วย สอดคล้องกับพุทธทาสภิกขุ^{๑๘๕} กล่าวว่า สติสัมปชัญญะ รวมอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ อย่าง เรียกว่า สติ สติ เป็นธรรมที่จะแก้ไขปัญหาในทุกกรณี จนถึงกับมีหลักขึ้นมาว่า สติ สัพพตถ ปตฺติยา หมายถึง สติเป็นธรรมที่พึงปรารถนาในทุกกรณี

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปความหมายของ สติสัมปชัญญะ หมายถึง ความระลึกได้ ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด ให้การทำ การพูด การคิด เป็นไปในทางที่ชอบ และความ รู้ตัวในขณะที่เวลาทำ เวลาพูด เวลาคิด ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง

ดังนั้น ตามความเข้าใจของบุคคลทั่วไป สติ หมายถึง ความรู้สึกรู้ตัว ได้แก่ ได้สติ คึ้นสติ การระลึกได้ ได้แก่ จดจำความในอดีตได้ ความระมัดระวัง ได้แก่ จดจ่อตั้งใจไม่ให้พลาดในการคิด พูด และการกระทำ โดยรู้ตัวตลอดเวลา

๒.๒.๕.๒ ขอบข่ายของสติ

ขอบข่ายของสติ สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. บทบาทของสติ

สติมีบทบาทในการรักษาสภาพปกติไว้ บทบาทของสตินั้นสามารถเห็นได้เด่นชัดต่อเมื่อสติเข้าไปประกอบธรรมทั้งหลาย เรียกว่า ความไม่ประมาท หรือความระมัดระวัง เพราะจิตมีสติเป็นที่พึ่ง มีประโยชน์ในการระวังป้องกัน และรักษาจิตไว้ คือ การมีสติควบคุมรักษาพฤติกรรม

^{๑๘๓}สงบ ลักษณะ, “การศึกษาและพัฒนาจริยธรรมไทย”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๓๖.

^{๑๘๔}อมร โสภณวิบูลย์วงศ์และกวี อิศริวรรณ, หนังสือสังคมศึกษารายวิชา ส ๐๔๑๐ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕-๑๐๐.

^{๑๘๕}พุทธทาสภิกขุ, การกลับมาแห่งศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๓๒-๒๓๓.

ทุกอย่างในชีวิตเรา ได้แก่ ไม่ให้ถึงซึ่งความเสื่อมแห่งความเป็นมนุษย์ทำหน้าที่ของมนุษย์ได้ถูกต้อง บริโภคในลักษณะที่ถูกต้องและพอดี ป้องกันความผิดพลาดในทุกขั้นตอน สติที่พัฒนาขึ้นยังมีบทบาทในกระบวนการพัฒนาปัญญา หรือการกำจัดอาสวะกิเลสอีกหลายประการหนึ่ง สติ จึงได้ชื่อว่าเป็น นาถกรรม คือ เป็นที่พึ่งแห่งธรรมทั้งปวง

๒. หน้าที่ของสติ

สติ มีหน้าที่ควบคุมกาย วาจา ใจ ความเป็นปกติของจิตไว้ให้เป็นไปตามที่ต้องการของตนโดยไม่หลงลืม สติในระดับต่างกันจะมีหน้าที่ต่างกัน

ก. หน้าที่สติในระดับสัญชาตญาณ

คือ สติ มีหน้าที่หลักอยู่ ๔ อย่าง

๑. ควบคุมการแสวงหาที่อยู่อาศัยปลอดภัย
๒. ควบคุมการสนองตอบต่อการสืบเผ่าพันธุ์ของตนเอง
๓. ควบคุมตนให้พ้นหรือหนีให้พ้นจากภัยอันตรายต่างๆ
๔. ควบคุมดูแลการแสวงหาอาหารให้เพียงพอและเหมาะสม

ข. หน้าที่สติในระดับการฝึกกรรมฐาน

คือ สติ มีหน้าที่หลักอยู่ ๔ อย่าง

- ๑) การตั้งมาสู่จิต เห็นขวอารมณ์ไว้กับจิต คุมหรือกำกับจิตไว้กับอารมณ์ตรงอารมณ์ไว้กับจิตไม่ยอมให้ลอยผ่านหรือคลาดกันไป
- ๒) ตั้งเอาจิตมากำกับไว้กับสิ่งที่ต้องการ ทำให้สิ่งนั้นอยู่ในการรับรู้ของจิตไม่หลุดลอย
- ๓) ควบคุมสภาพอันเป็นปกติของจิตไว้ แล้วจับอารมณ์ไว้ให้ปัญญาทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์

๔) มีความไม่หลงลืม มีเหตุ คือความจำได้แม่นยำมั่นคง มีผล คือรักษาอารมณ์

ค. หน้าที่ของสติในสติระดับธรรมชาติ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^{๑๘๖} ได้แบ่งหน้าที่ของสติ สรุปลไว้ ๔ อย่าง คือ

๑. การระลึกไว้เสมอ
๒. การไม่ปล่อยอารมณ์ให้เลื่อนลอย
๓. การไม่ปล่อยให้ความนึกคิดฟุ้งซ่าน
๔. การเฝ้าระวังจับอารมณ์ที่ผ่านเข้ามาภายในจิต

^{๑๘๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, หน้า ๘๐๕.

นอกจากนี้หน้าที่ของสติยังเป็นการปฏิบัติหน้าที่ทั้งในแง่ปฏิเสธ และอนุมัตติในแง่ปฏิเสธ คือ สติเป็นตัวป้องกัน ยับยั้งจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน ไม่ยอมให้ความชั่วได้โอกาสเกิดขึ้นในจิต และไม่ยอมให้ใช้ความคิดผิดทางในแง่อนุมัตติ คือ สติเป็นตัวควบคุมการตรวจตรากระแสการรับรู้ ความนึกคิดและพฤติกรรม คอยกำกับจิตไว้กับอารมณ์ที่ต้องการ เป็นเครื่องมือสำหรับยึดจับอารมณ์ เอาวางไว้ข้างจิต เพื่อพิจารณาจัดการต่อไป

๓. ลักษณะของสติ

สำหรับลักษณะของสติมีอธิบายลักษณะไว้ในมิลินทปัญหา ว่า สติมีลักษณะ ๒ ประการ คือ อปิลापनลักษณะสติและอุปคัณหนลักษณะสติ

๓.๑ อปิลापนลักษณะสติ หมายถึง อารมณ์ให้ระลึกไปในธรรมทั้งหลาย คือ การเตือนว่า สิ่งนั้นดีสิ่งนั้นชั่ว สิ่งนี้เป็นประโยชน์ สิ่งนี้เป็นโทษ สิ่งนี้เป็นคุณ เปรียบเหมือนผู้ดูแลคลัง เตือนพระมหากษัตริย์ให้ระลึกถึงสมบัติทุกเช้าเย็น ว่า เครื่องประดับ ช้าง ม้า รถ เงิน ทอง มีประมาณเท่านี้ อปิลापนลักษณะสตินี้จึงเตือนอารมณ์ให้ระลึกไปในเบื้องหน้าและเบื้องหลัง

๓.๒ อุปคัณหนลักษณะสติ หมายถึง ชักชวนให้ถือเอาในธรรมอันดี คือความคิดพิจารณาว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ควรพูดทำสิ่งไม่มีประโยชน์ ก็ไม่พูดไม่ทำเลือกทำแต่สิ่งที่มีอุปการะมีประโยชน์^{๑๘๗}

๔. ประเภทของสติ

แบ่งได้ตามระดับของสติและคุณลักษณะของสติ

๔.๑ ประเภทแบ่งตามระดับของสติ มี ๒ อย่าง คือ

๑. สติสัญชาตญาณ เป็นสติที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เป็นสัญชาตญาณพื้นฐานและเป็นสัญชาตญาณแม่บทที่สำคัญในบรรดาสัญชาตญาณทั้งหมด เพราะสติเป็นสิ่งที่ทำให้สิ่งมีชีวิตคือมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย สามารถทำอะไรทุกอย่าง ที่จะดูแลรักษาชีวิตของตนให้อยู่รอดได้ ทุกเวลาสถานการณ์ สถานที่ ต้องใช้สติ เพราะไม่ว่ากรณีไหนเราจะต้องมีสติ จึงจะทำให้พ้นจากความทุกข์ มนุษย์และสัตว์ทำอะไรก็ตามในการดูแลรักษาชีวิตเราก็จะใช้สติในระดับสัญชาตญาณ ซึ่งเป็นสติตามธรรมชาติ

๒. สติฝึกฝน เป็นสติของมนุษย์ที่มีความแตกต่างจากสัตว์ตรงที่สติของมนุษย์ สามารถฝึกฝนพัฒนาให้สมบูรณ์ได้ คือ สามารถรู้สึกระลึกได้เร็วขึ้นด้วยระบบการเจริญสติจะส่งผลต่อการมีชีวิตที่ดีกว่าจนถึงชีวิตที่ดีที่สุด เพื่อให้สำเร็จแก่ความเป็นมนุษย์จึงจะเป็นการใช้และได้ประโยชน์สูงสุดจากสติ

^{๑๘๗} กรมศิลปากร, มิลินทปัญหา ฉบับพิสดาร, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณการ, ๒๕๑๖), หน้า ๑๒๑-๑๒๓.

๔.๒ ประเภทแบ่งตามคุณลักษณะของสติมี ๒ อย่าง คือ

๑) สัมมาสติ คือ สติที่เกิดจากจิตอันเป็นความดี ผลจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ในระดับที่สูงกว่า คือ สติในระดับการฝึกฝนพัฒนาสติ ซึ่งหมายถึง สติปัญญา^{๔๘}

๒) มิจฉาสติ คือ สติที่เกิดจากจิตอันเป็นความชั่ว ผลจะเป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น ในระดับที่สูงกว่า สติที่ไม่อยู่กับความจริงในปัจจุบัน เอาจิตไปติดพันอยู่กับอารมณ์ที่เป็นอดีตหรือก้าวข้ามไปเพื่อฝันอยู่กับอนาคต

๕. ประโยชน์ของสติ

พุทธทาสภิกขุ^{๔๘} สติทำให้คนก้าวหน้าในปัญญาช่วยให้ใช้ปัญญาอย่างถูกต้องแก่กาลเทศะและกรณี

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๔๙} ได้กล่าวถึงประโยชน์ของสติไว้ ๕ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑. ทำให้ร่างกายและจิตใจอยู่ในสภาพเป็นตัวของตัวเองไม่เปลว
๒. ควบคุมรักษาสุขภาพจิตให้อยู่ในภาวะที่ต้องการตรวจตราการรับรู้และความคิดเลือกรับสิ่งที่ต้องการตรึงกระแสความคิดให้นิ่งเข้าที่ และทำให้จิตเป็นสมาธิได้ง่าย
๓. ในภาวะจิตเป็นสมาธิ ใช้สตินำกระบวนการรับรู้และกระแสความคิดทำขอบเขตการรับรู้และความคิดให้ขยายออกไปได้
๔. ยึดหรือจับอารมณ์ที่เป็นวัตถุแห่งการพิจารณาไว้ต่อหน้าทำให้การพิจารณาสืบค้นด้วยปัญญาดำเนินไปได้ชัดเจน เป็นพื้นฐานสร้างปัญญาให้เจริญ
๕. ชำระพฤติกรรมทางกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ให้บริสุทธิ์ อิสระไม่เป็นไปด้วยอำนาจตัณหาอุปาทาน และร่วมกับสัมปชัญญะทำให้พฤติกรรมเป็นไปด้วยปัญญาหรือเหตุผลบริสุทธิ์ล้วนๆ

ประโยชน์ทั้งหมดเป็นจุดหมายขั้นสูง จะเข้าถึงได้ด้วยวิธีปฏิบัติที่กำหนดไว้เป็นพิเศษซึ่งทำตามคำจำกัดของสัมมาสติ ได้แก่ สติปัญญา^{๕๐}

สรุป สติ ตามแนวพระพุทธศาสนา คือ การระลึกได้ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิดพิจารณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยรอบคอบระมัดระวังเห็นประโยชน์หรือโทษก่อนที่จะพูด กระทำสิ่งต่างๆ ควบคุมกาย วาจา ใจ ก่อนคิด พูด ทำให้แสดงพฤติกรรมออกมาในด้านดี

^{๔๘} พุทธทาสภิกขุ, *เพียงแต่เกิดมาเป็นคน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสัมพันธ์กราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๘๐.

^{๔๙} พระพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับขยายความ*, หน้า ๘๑๐.

๒.๒.๕.๓ สัมปชัญญะ

สัมปชัญญะเป็นธรรมมคู้กับสติที่จะช่วยขจัดความผิดพลาดที่ทำให้เกิดทุกข์ สิ่งที่จะทำ ให้เรามีความสุขคือการรู้ตัวเองในการทำกิจกรรมต่าง ๆ “การทำงานด้วยจิตว่าง คือ มี สติสัมปชัญญะช่วยให้รอบคอบในการกระทำ สติปัญญาทำให้ฉลาดในการกระทำ อย่าให้อุปาทาน ความยึด ว่า ตัวเรา ของเราเกิดขึ้น เราจะทำหน้าที่ไหนก็ตาม เมื่อปราศจากตัวเราหรือของเรา ไม่มี ความเห็นแก่ตัวก็เรียกว่า”จิตว่าง”^{๕๑} ไม่หลงไปตามอารมณ์กระทบดังคำกล่าวของพุทธทาสภิกขุ^{๕๒} ว่า “ให้มีสติสัมปชัญญะ ขณะที่อารมณ์เกิดขึ้นมากระทบทางตา ได้ยินทางหู ได้กลิ่นทางจมูก ได้รส ทางลิ้น ได้สัมผัสทางกาย ให้สักว่าเห็น สักว่าได้ยิน อย่าให้ปรุแงเวทนา (ความสุข ทุกข์) หรือถ้าปรุแง เวทนาแล้ว ก็อย่าให้เป็นต้นหาได้”

๑) ความหมายของสัมปชัญญะ

๑.๑ ความหมายตามศัพท์

ได้ให้ความหมายของ สัมปชัญญะว่า ความรู้ตัวทั่วพร้อม ความรู้ตระหนักรู้^{๕๒}

ให้ความหมายของสัมปชัญญะว่า ความรู้ตัวอยู่เสมอ ความไม่เผลอตัวมักใช้เข้ากับคำ สติ เป็น สติสัมปชัญญะ

สรุปความหมายสัมปชัญญะ คือความรู้ตัว ระมัดระวัง ไม่เผลอตัว ควบคุมกาย วาจา ใจ ไปในทางที่ดี

๑.๒ ความหมายตามทัศนะของนักวิชาการ

การปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน ให้มีสติสัมปชัญญะก็จะเป็นสุข ล้างหน้า แปรงฟัน อาบน้ำ กินอาหาร ล้างถ้วยจาน กวาดบ้านรู้สึกตัวตลอดในขณะที่พูดทำให้สติสัมปชัญญะทำกิจวัตรให้เป็น สมารถให้เป็นปัญญาที่จะนำความสุขมาให้^{๕๓}

สรุปความหมายสัมปชัญญะตามแนววิชาการ คือ ความรู้สึกตัวว่าเรากำลังกระทำหน้าที่ สิ่งนี้อยู่ กำลังพูด คิด เรื่องนี้อยู่ เช่น เรากำลังอ่านหนังสือ เขียนหนังสือ ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ก็รู้สึกตัวทุกขณะ

^{๕๑}พุทธทาสภิกขุ, ธรรมบรรยาย ระดับมหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

^{๕๒}พุทธทาสภิกขุ, ธรรมบรรยาย ระดับมหาวิทยาลัย, หน้า ๔๑.

^{๕๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๑๕.

^{๕๔}พุทธทาสภิกขุ, ธรรมรักษาจิตผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป), หน้า ๑๘.

๒) ประเภทของสัมปชัญญะ^{๑๕๔}

แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๑. **สตถกสัมปชัญญะ** คือ รู้ชัดว่ามีประโยชน์ หรือตระหนักในจุดหมาย คือ รู้ตัวตระหนักชัดว่า สิ่งที่ทำนั้นมีประโยชน์ตามความมุ่งหมายอย่างไรหรือไม่ หรือว่าจะไรควรเป็นจุดหมายของการกระทำเหล่านั้น เช่น ผู้เจริญกรรมฐาน เมื่อจะไป ณ ที่ใดที่หนึ่ง มิใช่สักว่ารู้สึกหรือนึกขึ้นมาว่าจะไปก็ไปแต่ตระหนักว่าเมื่อไปแล้วจะได้ปีติสุขหรือความสงบใจช่วยให้เกิดความเจริญโดยธรรมจึงไปโดยสาระคือความรู้ตระหนักเลือกที่จะทำสิ่งที่ตรงกับวัตถุประสงค์หรือสิ่งที่จะอำนวยประโยชน์ที่มุ่งหมาย

๒. **สปปายสัมปชัญญะ** คือ รู้ชัดหรือตระหนักในความเหมาะสมเกื้อกูลคือรู้ตัวตระหนักชัดว่าสิ่งของนั้น การกระทำนั้น ที่จะไปนั้นเหมาะกับตนเกื้อกูลแก่สุขภาพ แก่กิจ เอื้อต่อการสละ ละลดแห่งอกุศลธรรมและการเกิดขึ้นเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรมจึงใช้ จึงทำ จึงไป หรือเลือกให้เหมาะสม เช่น ภิกษุใช้จีวรที่เหมาะสมกับดินฟ้าอากาศ และเหมาะกับภาวะของตนที่เป็นสมณะ ผู้เจริญกรรมฐานจะไปฟังธรรมอันมีประโยชน์ในที่ชุมนุมใหญ่แต่รู้ว่าเมื่ออารมณ์ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อกรรมฐาน ก็ไม่ไป โดยสาระคือ ความรู้ตระหนักที่จะเลือกทำแต่สิ่งที่เหมาะสมสบายเอื้อต่อกาย จิต ชีวิต กิจ พันธุ และภาวะของตน

๓. **โคจรสัมปชัญญะ** คือ รู้ชัดว่าเป็นโคจรหรือตระหนักในแผนงานของตนคือ รู้ตัวตระหนักชัดอยู่ตลอดเวลาถึงสิ่งที่เป็นกิจ หน้าที่ เป็นตัวงาน เป็นจุดของเรื่องที่ทำไม่ว่าจะไปไหนหรือทำอะไรอื่น ก็รู้ตระหนักอยู่ ไม่ปล่อยยให้เลื่อนหายไป มิใช่ว่าพอทำอะไรอื่นหรือไปพบสิ่งอื่นเรื่องอื่น ก็เพเลิดเพลินไปกับสิ่งนั้นเรื่องนั้น เป็นนกบินไม่กลับรัง โดยเฉพาะการมาทักอารมณ์กรรมฐาน ซึ่งรวมถึงการบำเพ็ญจิตภาวนาและปัญญาภาวนาในกิจกรรมทุกอย่างในชีวิตประจำวัน โดยสาระ คือ ความรู้ตระหนักที่จะคุมกายและจิตไว้ให้อยู่ในกิจ ในประเด็น หรือในงานของตนไม่ให้เขว เลื่อนลอย หรือหลงลืมไปเสีย

๔. **อสัมโมหสัมปชัญญะ** คือ รู้ชัดว่าไม่หลง หรือตระหนักในตัวเนื้อหาสภาวะไม่หลงไหลพันเพื่อน คือเมื่อไปไหน ทำอะไร ก็รู้ตระหนักชัดในการเคลื่อนไหว หรือในการกระทำ และในสิ่งที่ทำนั้น ไม่หลง ไม่สับสนงะงะพันเพื่อน เข้าใจล่วงตลอดไปถึงสภาวะ ในการกระทำที่เป็นไปอยู่นั้น ว่าเป็นเพียงการอย่างนั้น หรือสำเร็จกิจนั้น ๆ รู้ทันสมมติไม่หลงสภาวะได้แก่ ยึดเห็นเป็นตัวตน โดยสาระคือ ความรู้ตระหนัก ในเรื่องราว เนื้อหา สาระ และสภาวะของสิ่งที่ตนเกี่ยวข้องหรือการกระทำอยู่อย่างนั้น ตามที่เป็นจริงโดยสมมติสังขะ หรือตลอดถึงโดยปรมัตตสังขะ

^{๑๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๐-๑๓๒.

มิใช่พรวดพลาดทำไป หรือสัปดาห์ทำ มิใช่ทำอย่างงมงายไม่รู้เรื่อง และไม่ถูกหลักให้ลุ่มหลงหรือ
เข้าใจผิดไปเสียด้วยความพรั่มัว หรือด้วยลักษณะอาการภายนอกที่ยั่วหรือเข้ายวน

๓) การเจริญสัมปชัญญะ

การเจริญสัมปชัญญะ คือ การพิจารณารู้ตัวรอบคอบ ๒ อย่าง คือ การพิจารณาทางกาย
และจิตใจ

การพิจารณาทางกาย แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน

๑.๑ การเจริญสัมปชัญญะทางกาย ได้แก่ การรู้สึกตัวรอบคอบในอิริยาบถใหญ่และ
อิริยาบถย่อย ได้อธิบายไว้แยกได้ว่า

๑) การพิจารณารู้ตัวในอิริยาบถบรรพ ได้แก่ การยืน เดิน นั่ง นอน ให้รู้กิริยาที่
กระทำ^{๑๕๕}

๒) การพิจารณารู้ตัวในความเคลื่อนไหว ในสัมปชัญญะบรรพ ได้แก่ การทำ
ความรู้สึกในการก้าวไปข้างหน้า การถอยหลัง การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การ
กิน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้มรส การถ่ายอุจจาระปัสสาวะ การพูด การนิ่ง พิจารณาเห็นการ
เคลื่อนไหวที่เกิดกับตัวเองและผู้อื่น พิจารณาเห็นการเกิดขึ้น ความเสื่อมไปในกาย^{๑๕๖}

๑.๒ การเจริญสัมปชัญญะทางจิต คือ การเข้าไปรู้ในความสุข ความทุกข์ ที่เกิดขึ้น
ว่า มีอารมณ์ความสุขเกิดขึ้นแล้ว มีอารมณ์ความทุกข์เกิดขึ้นแล้วมีอารมณ์เฉย ๆ เกิดขึ้นแล้ว รู้ว่า
อารมณ์มีความสุข ความทุกข์ อารมณ์เฉย ๆ ยังมีอยู่รู้ว่าอารมณ์ความสุข ความทุกข์ อารมณ์เฉย ๆ
ดับสิ้นลงแล้ว ดังพระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุ^{๑๕๗} ว่า “ภิกษุที่ชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะ คือทราบชัด
อาการที่เวทนา (ความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉย ๆ) เกิดขึ้นตั้งอยู่ เสื่อมดับลงไปย่อมรู้อย่างแจ่มแจ้งอาการที่
วิตก(ความนึกคิดในรูป เสียง กลิ่น รส อารมณ์ที่ชอบ ไม่ชอบ เฉย ๆ) เกิดขึ้น ตั้งอยู่ เสื่อมดับลงไป
ย่อมรู้อย่างแจ่มแจ้ง ปัญญา (รอบรู้ในรูปธรรม นามธรรม) เกิดขึ้น ตั้งอยู่ เสื่อมดับลงไป ย่อมรู้อย่าง
แจ่มแจ้ง อย่างนี้แล เรียกว่า ภิกษุผู้มีสัมปชัญญะ” รู้ตัวในการเคลื่อนไหวกายทั้งหมด

สรุป สัมปชัญญะ ตามแนวพระพุทธศาสนา คือ การรู้สึกตัวในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ใน
ชีวิตประจำวันว่าควรทำหรือไม่ควรทำ เลือกรับแต่สิ่งที่จะไม่เกิดโทษ รู้ตัวเองที่กำลังทำอะไรอยู่
ควบคุมตัวเองไม่ให้ทำความชั่วจะเป็นหลักคอยช่วยสติเพราะเป็นธรรมคู่กัน คือ สติสัมปชัญญะ

^{๑๕๕} พ.ม. ๑๐/๒๔/๒๓๔

^{๑๕๖} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๘๘/๒๓๐.

^{๑๕๗} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๘๐/๒๓๔.

ระลึกในตัว อธิบายว่า เมื่อสติระลึกได้รอบคอบถึงสิ่งที่จะพูด จะทำ สัมปชัญญะก็จะรู้แล้วแสดงออกจากการพูดการทำในสิ่งที่ดีเป็นพฤติกรรมแสดงออกมา

สติสัมปชัญญะ

นักวิชาการได้อธิบายถึง สติสัมปชัญญะไว้ดังนี้

อภิภูวัฒน์ โปธิสถาน^{๑๕๘} ได้กล่าวถึง สติ แปลว่า ความระลึกได้ และสัมปชัญญะ แปลว่า ความรู้ตัว สติเป็นคุณธรรมใช้ระลึกก่อนจะทำ พูด คิด เพื่อความรอบคอบป้องกันความผิดพลาดพลั้งเผลอ ส่วนสัมปชัญญะเป็นคุณธรรมใช้รู้ตัวขณะกำลังทำพูด คิด เพื่อความรอบคอบ สติและสติสัมปชัญญะจึงได้ชื่อว่าเป็นธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นคุณธรรมทำมิให้เกิดความประมาทเกิดขึ้น เมื่อบุคคลมีสติสัมปชัญญะย่อมไม่มีความประมาทเมื่อสติสัมปชัญญะขาดหายไป ความประมาทย่อมเข้ามาแทนที่บุคคลย่อมตกอยู่ในอันตราย

เบญจกัลยาณธรรม คือ หลักการดำเนินชีวิตประจำวัน เว้นจากการฆ่า การเบียดเบียน เว้นจากการลักขโมย เว้นจากการประพฤตินอกใจในกาม เว้นจากการพูดเท็จ และ เว้นจากการดื่มน้ำเมา หรือเสพสิ่งเสพติดเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะในการประกอบกิจการ เป็นผู้ไม่ประมาทในชีวิต หน้าที่ของเบญจกัลยาณธรรม คือ ทำให้ประพฤตินอกใจ เว้นชั่ว ทำดี ทำจิตให้บริสุทธิ์ ช่วยส่งเสริมขวัญและกำลังใจในยามเกิดปัญหา ทำให้มีความเชื่อร่วมกัน ประพฤตินอกใจเป็นแนวทางเดียวกัน

ดังนั้น ความเข้าใจเกี่ยวกับเบญจกัลยาณธรรม ว่าเบญจกัลยาณธรรม นั้น ก็คือเบญจธรรม ธรรม ๕ ประการ ได้แก่ เมตตากฎา สัมมาอาชีวะ กามสังวร (สำรวมในกาม) สัจจะ และสติสัมปชัญญะมีหลักธรรมที่สำคัญเกี่ยวข้องกับหลักเบญจกัลยาณธรรม คือ หลักการสังคัม สงเคราะห์ชื่อว่า สังคหัตถุ หรือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว มีอยู่ ๔ ประการ คือ การให้มีวาจาเป็นที่รัก การประพฤตินอกใจ และการวางตนให้เข้ากับผู้ที่รับการสงเคราะห์ได้

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหากานต์ชัย จิรกนฺโต ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์หัมโนทัศน์เกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่จริงตามทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทพบว่า “สิ่งที่มีอยู่จริงหรือความจริงในพระพุทธศาสนานั้น ท่านเรียกสิ่งที่มีอยู่จริงหรือความจริงนั้นว่า สัจจะ คำว่า สัจจะ แปลว่า ความจริง หรือสภาพที่ดำรงตัวเองได้หรือความจริงที่เรียกว่า “สัจธรรม” หรือสัจจะนั่นเอง ซึ่งถูกค้นพบโดยการตรัสรู้ของพระพุทธรูปเจ้า คำสอนที่แสดงถึงความจริงนั้นเอง คือความจริง ทั้งที่เป็นรูปธรรมและ

^{๑๕๘} อภิภูวัฒน์ โปธิสถาน, พุทธศาสตร์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, หน้า ๒๒๗.

นามธรรม ทั้งที่เป็นโลกียธรรมและโลกุตตรธรรม และทั้งที่เป็นสังขยธรรมและอสังขยธรรม ล้วนเป็นคำสอนที่แสดงถึงความจริงในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น”^{๑๕๕}

พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม (อามาตมนตรี) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสังขธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทพบว่า คำว่า “สังขธรรม หมายถึง ความจริงหรือสภาพที่เป็นจริง มีอยู่จริง ส่วนคำว่า ธรรม นั้นหมายถึง สิ่ง สภาพ ปราภฏการณ์ ธรรมชาติ คำสอนสภาวะที่ทรงสัจว์ไม่ให้เกิดไปในที่ชั่ว เหตุ ต้นเหตุ อารมณ์ที่ปรากฏกับใจ คุณธรรม ความดี ความถูกต้อง เมื่อมองจากความหมายดังที่ปรากฏแล้ว “สังขธรรม” หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นความจริงหรือสภาพที่เป็นความจริง สังขธรรมทางโลก หมายถึง ความจริงชั่วคราวที่โลกร่วมกันยอมรับเช่น สวย เป็นสังขธรรมทางธรรม หมายถึง ความจริงที่ทุกคนต้องยอมรับ ด้วยความจริงนี้ไม่มีใครที่จะหลีกเลียงพ้นได้ เช่น ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นต้น”^{๑๖๐}

พระมหาจารย์ส เขมโชโต ได้ศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวความคิดทางจริยศาสตร์พบว่า “สังขจะ คือ หลักการหรือธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ และเป็นจริงตามหลักของสังขยธรรมและอสังขยธรรม ธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต คือมีธาตุหรือสภาวะของมันเอง เช่น อารพุกธาตุ ธาตุแห่งความเริ่มต้น นิกมมธาตุ ธาตุแห่งความเสื่อม ปรกมมธาตุ ธาตุแห่งความพยายาม ธาตุเหล่านี้เป็นสภาวะที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมันเอง ในลักษณะที่เรียกว่า ธรรมลิตติ ธรรมนิยาม”^{๑๖๐}

นั่นแสดงว่า ธรรมชาติของสังขจะในทัศนะของพุทธศาสนาเองก็มีลักษณะเป็นขบวนการของความเป็นอยู่มีอยู่โดยธรรมชาติของมันโดยไม่มีอำนาจใด ๆ มาเป็นตัวบังคับหรือควบคุมกระบวนการของสิ่งหรือสภาวะที่ดำรงอยู่แล้ว ไม่มีใครหรือผู้ใดสร้างหรือกำหนดขึ้น ซึ่งมีลักษณะเป็นสังขยธรรม คือ ความสากลั่นนั่นเอง

พระมหาสงกรานต์ ธรรมธโร ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เมตตาในพระไตรปิฎกพบว่า “สังขจะ คือ ความอาหาญ เป็นผู้ซื่อตรง ว่างาย อ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจน้อย มี

^{๑๕๕}พระมหากาจารย์ส จิรกนฺโต, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องมโนทัศน์เกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่จริงตามพระสนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕-๘.

^{๑๖๐}พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสังขธรรมกับจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘-๑๑.

^{๑๖๐}พระมหาจารย์ส เขมโชโต, “การศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวความคิดทางจริยศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๕-๒๖.

ความประพฤติเบา มีอินทรีย์อันสงบแล้ว มีปัญญาเครื่องรักษาตน ไม่ละนอง ไม่ประพฤติทุจริต ซึ่งเป็นเหตุให้ท่านผู้อื่นติเตียน”^{๒๐๒}

พระมหามงคล ขนฺติธโร ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องปฏิจสุมุปปาทตามพระพุทธวจนะ พบว่า “หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ เช่น หลักปฏิจสุมุปปาท หรือหลักไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นหลักของความจริงที่มีอยู่โดยธรรมชาติ หรือเป็นหลักของความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอุบัติขึ้นของตถาคตทั้งหลาย จะเห็นได้จากพุทธพจน์ที่ทรงแสดงปฏิจสุมุปปาทในรูปแบบของกฎธรรมชาติว่า”

ภิกษุทั้งหลาย เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา และมรณะ พระตถาคตทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่เสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้น คือ ชัมมฉฺฉิตฺติ ความตั้งอยู่แห่งธรรมดา ชัมมนิยาม ความเป็นกฎตายตัวแห่งธรรมดา อิทปปัจจยตา ความที่เมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น ก็ดำรงอยู่^{๒๐๓}

พระมหาสุทฺถสโน ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง “ความคิดทางสังคมในพระสูตรตันตปิฎกพบว่า สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์สุจริต จริใจต่อสังคม ซื่อตรง ไม่คดโกง ไม่มีมายา เมื่อตั้งตนอยู่บนฐานที่ถูกต้องแล้ว ย่อมจะนำสันติสุขมาสู่สังคม”^{๒๐๔}

พระรัตน สุนฺตจิตโต ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์ห่ม โนนทฺสโร เรื่องสันติในพระพุทธศาสนาเถรวาทพบว่า “สัจจะ คือ ความจริง หรือธรรมชาติที่อยู่เหนือกาลเวลา ถึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แม้กาลเวลาจะเปลี่ยนแปลงไป เป็นธรรมชาติที่เหตุปัจจัยเข้าไปปรุงแต่งไม่ได้ เป็นธรรมชาติที่อยู่เหนือทุกสิ่ง”

พระทวีป กลฺยาณธมฺโม (เล็กบัณฑิต)^{๒๐๕} กล่าวใน “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา กัลยาณธรรม หมายถึง ธรรมอันดีอันงามและเป็นหลักปฏิบัติของกัลยาณบุคคล ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นธรรมที่แสดงคุณค่าของ

^{๒๐๒} พระมหาสงกรานต์ ฐมฺมธโร, “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเมตตาในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕.

^{๒๐๓} พระมหามงคล ขนฺติธโร, “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องปฏิจสุมุปปาทตามพระพุทธวจนะ”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕, หน้า ๒๕-๒๖.

^{๒๐๔} พระมหาสุทฺถสโน, “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความคิดทางสังคมในพระสูตรตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕, หน้า ๘๓.

^{๒๐๕} พระทวีป กลฺยาณธมฺโม, “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑-๒.

บุคคลที่แสดงออกทางกาย วาจา ใจที่ดี มีความสุจริต มีความเมตตา กรุณา และความประพฤติในสิ่งเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญบุคคลนั้นประกอบด้วยการปฏิบัติใน ๓ ชั้น ได้แก่ ๑) การปฏิบัติขั้นต้น คือ การรักษาศีล ๒) การปฏิบัติขั้นกลาง คือ การบำเพ็ญจิตให้สงบ และ ๓) การปฏิบัติขั้นสูงสุด คือการปฏิบัติขั้นวิปัสสนากรรมฐานเพื่อทำลายกองทุกข์ทั้งหมด

พระมหาอุทัย อุทโย (ศิริภักดี) กล่าวไว้ใน “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องตัณหาในพระไตรปิฎก” ว่า “กามตัณหา คือ ความใคร่ ความพอใจ หรือความอยากในกามารมณ์ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่น่าใคร่ น่าพอใจ เช่น อยากเห็นรูปสวย ๆ อยากฟังเสียงที่เพราะ ๆ อยากรับประทานอาหารที่มีรสอร่อย อยากสัมผัสถูกต้องสิ่งที่นุ่มนวล อยากจะประสบแต่อารมณ์ที่น่ายินดี ซึ่งความต้องการใคร่จะได้ดังกล่าวนี้อันเป็นส่วนแต่เป็นเหตุที่ชวนให้ลุ่มหลง ทำให้กิเลสเกิดขึ้นในจิต”^{๒๐๖}

พระมหาไพฑูรย์ สุทฺธวฑฺโฒโร (น้อยวัน)^{๒๐๗} กล่าวใน “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท” สรุปได้ว่า คำสอนเรื่องบาป เป็นคำสอนที่สำคัญมากในพระพุทธศาสนา เพราะหากไม่มีการสอนเรื่องบาปแล้วก็ไม่สามารถที่จะทำให้คนเห็นโทษของการกระทำไม่ดีต่าง ๆ ของมนุษย์ได้ เช่น การเบียดเบียน การลักขโมย การล่วงสิทธิ์ของผู้อื่น การพูดเท็จ การดื่มสุราเมรัยว่า ผลของการกระทำเช่นนี้จะมีคุณลักษณะอย่างไร เมื่อมีคำสอนเช่นนี้ย่อมจะทำให้คนหรือสัตว์ที่มีพฤติกรรมเบียดเบียนผู้อื่น เป็นต้น รู้สึกเกรงกลัวต่อผลของการกระทำของตนนั้น และจะนำไปสู่การงดเว้นการกระทำความผิดที่ไม่นั้นได้

พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม)^{๒๐๘} กล่าวใน “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย” สรุปได้ว่า สาระของศีลสำหรับประชาชนทั่วไปกำหนดเอาข้อปฏิบัติอย่างต่ำ มาเป็นพื้นฐานที่จะทำให้สังคมเกิดสงบสุข โดยปกติถือว่าศีล ๕ เป็นหลักประพฤตินี้พื้นฐานสำหรับมนุษย์

^{๒๐๖} พระมหาอุทัย อุทโย (ศิริภักดี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องตัณหาในพระไตรปิฎก, วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

^{๒๐๗} พระมหาไพฑูรย์ สุทฺธวฑฺโฒโร (น้อยวัน), “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^{๒๐๘} พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม), “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๐.

ไม่ว่าจะครองชีวิตอยู่ในระดับใด ๆ ก็เป็นหลักความประพฤติพื้นฐานของบุคคลแต่ละคนในฐานะที่เป็นมนุษย์

พระมหาสารวย ญาณสวโร (พินดอน)^{๒๐๕} กล่าวใน “การศึกษาเรื่องผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย” สรุปได้ว่า ปัญหาและผลกระทบของสุราเมรัยและของเมาสิ่งเสพติด เป็นปัญหาที่มีผลกระทบมากที่สุดในสังคมไทยปัจจุบัน พระพุทธศาสนาสอนว่าสุราเมรัยและของเมานั้นเป็นสิ่งต้องห้าม โดยชี้ให้เห็นโทษว่าสุราและสิ่งเสพติดเป็นพิษร้ายแก่สังคมทั้งทางสุขภาพกายและสุขภาพจิต

พระอธิการอุทิศ โกวิท (ตาตะมิ)^{๒๐๖} กล่าวใน “ศึกษาหลักสติสัมปชัญญะ ในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ : เฉพาะกรณี การปฏิบัติวิปัสสนากาวนา ๗ เดือน จากผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติวิปัสสนากาวนา คือ การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งถูกต้องสอดคล้องกับคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มี ๔ หมวด คือ ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐานที่ผู้ศึกษาวิจัยเฉพาะ หมวดของสติสัมปชัญญะ ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๑) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๔) ชัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยมีอารมณ์เป็นปรมัตถ์ เป็นภูมิของวิปัสสนามี ๖ ประการ คือ ชั้นที่ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และปฏิจางสมุปปาท ๑๒ โดยสรุปย่อ คือ รูปและนาม

นางสาวหิมพรรณ รักแตงาม^{๒๐๗} กล่าวใน “ศึกษาการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัท อันธ์” ผลการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือศึกษาการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัท อันธ์ วิเคราะห์การตีความหลักธรรมของท่าน และประเมินการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัท อันธ์ ผู้วิจัยได้นำเสนอการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ของ ดิชนัท อันธ์ในเชิงวิธีการคือการเปรียบเทียบพระสูตร และเนื้อหาของหลักธรรม ประกอบด้วย ไตรลักษณ์ ปฏิจางภาวะ สติ ศีล พิธีกรรมการกราบคารวะพื้นดิน

^{๒๐๕} พระมหาสารวย ญาณสวโร (พินดอน), “การศึกษาเรื่องผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้าบทคัดย่อ.

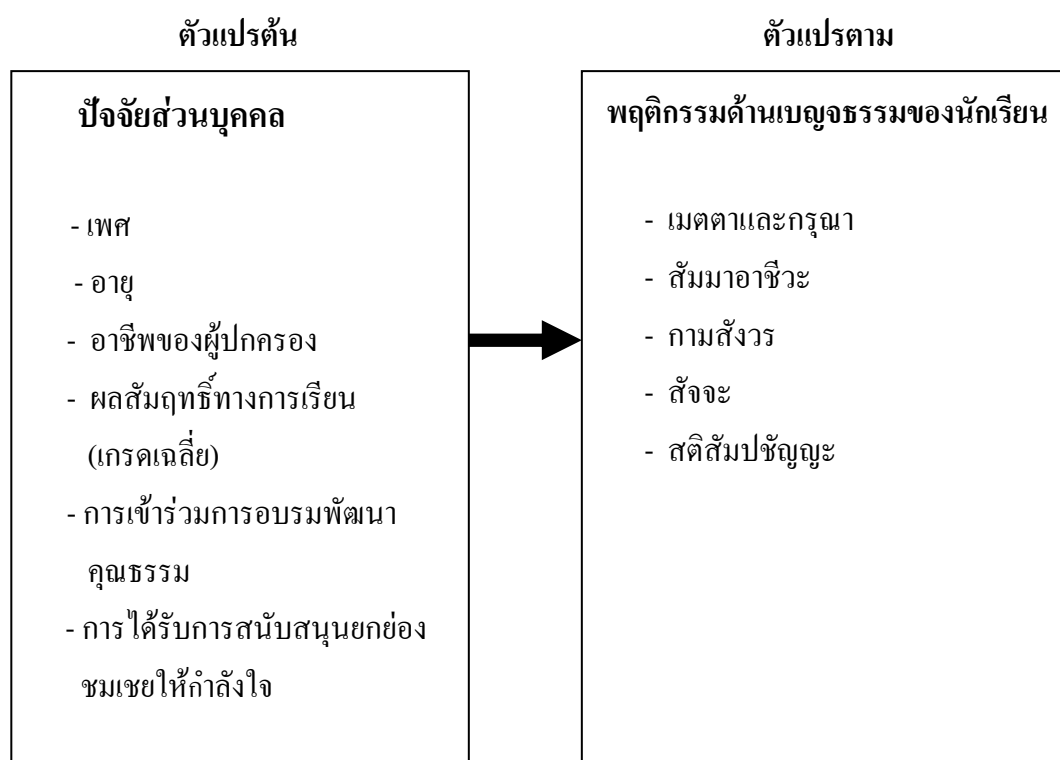
^{๒๐๖} พระอธิการอุทิศ โกวิท (ตาตะมิ), “ศึกษาหลักสติสัมปชัญญะ ในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณี การปฏิบัติวิปัสสนากาวนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๒๐๗} นางสาวหิมพรรณ รักแตงาม, “ศึกษาการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของดิชนัท อันธ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑

ทัศนะของ ดิช นัท ฮันท์ ว่าด้วยพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น และทัศนะต่อปัญหาปัจจุบันของโลก ผลการวิจัย พบว่า ดิช นัท ฮันท์ มีหลักการตีความสำคัญ ๔ ประการคือ การตีความเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า ซึ่งแบ่งได้แบ่งเป็น ๒ กรณี คือการตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า และการตีความเพื่อหาเจตนารมณ์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

การศึกษาค้นคว้านี้เป็นการศึกษาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ประกอบด้วย ตัวแปรต้นและตัวแปรตาม ดังนี้

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเรื่องการศึกษาพฤติกรรมด้านเบี่ยงเบนของนักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธาปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี โดยใช้ระเบียบวิจัยเชิงปริมาณ มีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- ๓.๓ เครื่องมือและคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการสุ่มตัวอย่าง
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติ

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

วิธีการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research)

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๒.๑ ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธาปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ที่กำลังศึกษาในภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๔ มีนักศึกษาทั้งหมด ๒๓๕ คน

๓.๒.๒. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการสุ่มจากประชากร คือนักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธาปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๒ จำนวน ๑๕๐ คนโดยใช้สูตรยามานะ (Yamane)^๑

---

^๑ Yamane อ้างใน ศิริชัย กาญจนวาสี, ดิเรกศรีสุโขและ ทวีวัฒน์ ปิตยานนธ์, การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๕.

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

เมื่อ N = ขนาดประชากร (จำนวน ๒๓๕ คน)
n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง
e = ความคลาดเคลื่อนของการกำหนดตัวอย่าง
(ในการวิจัยครั้งนี้กำหนดไว้ไม่เกินร้อยละ ๕)

แทนด้วย ดังนี้

$$n = \frac{๒๓๕}{1 + ๒๓๕ (๐.๐๕)^2}$$

$$n = ๑๕๐$$

ดังนั้น ขนาดกลุ่มตัวอย่าง คือ จำนวนนักเรียน ๑๕๐ คนโดยใช้การสุ่มแบบอย่างง่าย (Simple Random Sampling) รายละเอียดดังแสดงในตาราง

ตาราง จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างของนักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาคาร จังหวัดปทุมธานี มีดังนี้

ห้องที่	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒	จำนวนประชากร	กลุ่มตัวอย่าง
๑	๑	๔๘	๓๐
๒	๒	๔๖	๓๐
๓	๓	๔๘	๓๐
๔	๔	๔๘	๓๐
๕	๕	๔๘	๓๐
รวม		๒๓๕	๑๕๐

๓.๓ เครื่องมือและคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถาม (Questionnaires) เกี่ยวกับระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนชุมชนประชาธาภิวัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเองโดยมีขั้นตอน ลักษณะและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ดังนี้

๓.๓.๑ ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

๑. ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรม เกี่ยวกับหลักเบญจธรรมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. กำหนดกรอบปัจจัยในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยให้ครอบคลุมกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา

๓. สร้างเครื่องมือแล้วนำเสนอร่างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์พร้อมทั้งเชิญผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบ และแก้ไขปรับปรุง

๔. นำเครื่องมือที่สร้างเสร็จแล้วไปหาคุณภาพของเครื่องมือ

๕. ปรับปรุงแก้ไข

๖. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

๓.๓.๒ ลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถาม (Questionnaires) ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นโดย แบ่งแบบสอบถามออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับ เพศ อายุ อาชีพของผู้ปกครอง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (เกรดเฉลี่ย) การเข้าร่วมการอบรมพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม การได้รับการสนับสนุนยกย่องชมเชยให้กำลังใจซึ่งมีลักษณะการถามแบบปลายเปิดมีคำตอบให้เลือก (Check List) ทั้งหมด ๖ ข้อ

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนเป็นลักษณะปลายเปิด แบ่งเป็น ๕ ด้าน คือ

๑. เมตตาและกรุณา (ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์) คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๑

๒. สัมมาอาชีพ (การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต) คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๒

๓. กามสังวร (ความสังวรในกาม , ความสำรวมระวัง รู้จักยับยั้งควบคุมตนในทาง กามารมณ์ ไม่ให้หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส) คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๓

๔. สัจจะ (ความสัตย์ ความซื่อตรง) คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๔

๕. สติสัมปชัญญะ (ระลึกได้ และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอ ว่า สิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควร และควรทำระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท) คู่กับเบญจศีลข้อ ๕

โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ซึ่งมีเกณฑ์การให้คะแนนดังนี้

๕ หมายถึง การนำไปใช้ในระดับมากที่สุด

๔ หมายถึง การนำไปใช้ในระดับมาก

๓ หมายถึง การนำไปใช้ในระดับปานกลาง

๒ หมายถึง การนำไปใช้ในระดับน้อย

๑ หมายถึง การนำไปใช้ในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา แนวทางการแก้ไขและแนวทางส่งเสริมการนำ เบญจธรรมของนักเรียน เป็นคำถามปลายเปิด (Open Ended Question) เพื่อให้ผู้ตอบได้แสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะของตนตามความรู้ความเข้าใจได้อย่างอิสระ

๓.๓.๓ การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

๑. หาค่าความเที่ยงตรง (Validity) ตามเนื้อหาโดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จแล้ว เสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อขอความเห็นชอบ และนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญเพื่อ ตรวจสอบความถูกต้อง เที่ยงตรงและความครอบคลุมตามเนื้อหาที่ต้องการศึกษาตามวัตถุประสงค์ แล้วนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อคำถาม (Index of Item Objective Congruence : IOC) ได้ ค่าดัชนีความสอดคล้องมากกว่า ๐.๕ ทุกข้อ

สำหรับผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามจำนวน ๔ ท่าน ประกอบด้วย

๑) ดร. ชัยสิทธิ์ ทองบริสุทธิ์

ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) ผศ.ดร. เรืองชัย หมื่นชนะ

ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓) ดร.ประมุข สารพันธ์

ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔) ดร.วุฒินันท์ กันทะเดียน

ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัย มหาวิทยาลัยมหิดล

๒. หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยนำแบบสอบถามที่แก้ไขปรับปรุงแล้วไปทดลองใช้ (Try-out) กับนักเรียนโรงเรียนประชาธิปไตยวิทยาคาร จำนวน ๓๐ คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับ โดยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) หรือค่าความเชื่อมั่นตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าสัมประสิทธิ์หรือค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๕๐

๓. นำแบบสอบถามที่ได้ทำการปรับปรุงแก้ไขเสร็จแล้วเสนอต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและจัดพิมพ์เป็นแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มประชากรเป้าหมายต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล และการสุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลการวิจัย ตามขั้นตอนดังนี้

๑. ขอนหนังสือ อนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจาก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความร่วมมือ ถึงผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาคารเพื่อขอความอนุเคราะห์ อนุญาตให้ทำการแจกแบบสอบถามกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ หลังจากนั้นจึงดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

๒. กำหนดและนัดหมาย วัน เวลา ในการแจกและเก็บรวบรวมข้อมูล

๓. จัดเตรียมแบบสอบถามให้เพียงพอกับกลุ่มตัวอย่าง

๔. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองโดยให้นักเรียนตอบแบบสอบถามและรับแบบสอบถามคืน

๕. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลตาม วัน เวลา ที่นัดหมายไว้

๖. ตรวจสอบและคัดแยกแบบสอบถามที่ได้รับการตอบไม่สมบูรณ์หรือมีร่องรอยระบุถึงการไม่ตั้งใจทำแบบสอบถาม โดยพิจารณาตามขอบเขตของกลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้

๗. ทำการลงรหัสและจัดระบบข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลและรายงานผลการวิจัย

๓.๕. การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติ

นำแบบสอบถามทั้งหมดมาตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้องในการตอบแบบสอบถาม แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูล โดยการใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติคำนวณหาค่าสถิติต่างๆ ดังนี้

๑. วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามวิเคราะห์โดยหาค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage)

๒. ข้อมูลเกี่ยวกับระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมในสถานศึกษาของนักเรียน วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

๓. เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างตัวแปรโดยใช้ T-test และการเปรียบเทียบระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมในสถานศึกษาในความแตกต่างระหว่างเพศ อายุ ระดับการศึกษา ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา ศาสนา วิเคราะห์โดยการทดสอบค่าที (T- test)

๔. ข้อมูลความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ วิเคราะห์โดยการหาจำนวนร้อยละในแต่ละข้อ นำเสนอข้อมูลในรูปตารางประกอบ

๕. การแปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดเกณฑ์ในแต่ละช่วงเท่ากัน (0.๘) ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๔.๒๑- ๕.๐๐	หมายความว่า	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๓.๔๑- ๔.๒๐	หมายความว่า	มาก
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๒.๖๑-๓.๔๐	หมายความว่า	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๑.๘๑- ๒.๖๐	หมายความว่า	น้อย
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๑.๐๐ - ๑.๘๐	หมายความว่า	น้อยที่สุด

สถิติที่ใช้ในการวิจัย

๑. หาค่าร้อยละ (Percentage)
๒. ค่าเฉลี่ย (Mean)
๓. ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)
๔. หาค่า T-test และ F-test

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมด้านเบี่ยงเบนของนักเรียน โรงเรียนชุมชน ประชาธิปัตย์ วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี” ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม (questionnaire) จำนวนทั้งสิ้น ๑๕๐ ชุด จากนั้นผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เป็น ๔ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ สถานภาพทั่วไปของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

ตอนที่ ๒ ระดับพฤติกรรมทางด้านเบี่ยงเบนของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์ วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

ตอนที่ ๓ เปรียบเทียบระดับพฤติกรรมทางด้านเบี่ยงเบนของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

ตอนที่ ๔ วิเคราะห์ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบี่ยงเบนของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการสื่อความหมายตรงกัน ผู้วิจัยจึงได้กำหนดสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

N	หมายถึง	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
$\bar{x}$	หมายถึง	ค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่าง
S.D.	หมายถึง	ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
T	หมายถึง	ค่าสถิติที่ใช้ในการพิจารณาความแตกต่างของค่าเฉลี่ย ๒ ตัวแปร (t - distribution)
F	หมายถึง	ค่าสถิติที่ใช้ในการพิจารณาความแตกต่างของค่าเฉลี่ยมากกว่า ๒ ตัวแปร (F - distribution)

p-value	หมายถึง	ค่าความน่าจะเป็น (Probability)
df	หมายถึง	ระดับชั้นแห่งความอิสระ (Degree of Freedom)
SS	หมายถึง	ค่าผลรวมของคะแนนเบี่ยงเบนแต่ละตัว ยกกำลังสอง (Sum of Squares)
MS	หมายถึง	ค่าเฉลี่ยของความแปรปรวน ยกกำลังสอง (Mean Squares)
*		หมายถึงค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนโรงเรียนชุมชน ประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี”

ตอนที่ ๑ สถานภาพทั่วไปของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

ผลการวิเคราะห์สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ อาชีพ ผู้ปกครอง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน นักเรียนเคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม และนักเรียนได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัลปฏิบัติตามหลักธรรม เบญจธรรม รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๑ – ๔.๖

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนและร้อยละ สถานภาพทั่วไปของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามเพศ

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
หญิง	๗๖	๕๐.๖๓
ชาย	๗๔	๔๙.๓๗
รวม	๑๕๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน ๗๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๖๓ รองลงมาเพศชาย จำนวน ๗๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๓๗

ตารางที่ ๔.๒ จำนวนและร้อยละ สถานภาพทั่วไปของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาชาติวิทยาคาร จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามอายุ

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
๑๐ - ๑๑ ปี	๐	๐.๐๐
๑๒ - ๑๓ ปี	๔๗	๓๑.๓๓
๑๔- ๑๕ ปี	๑๐๓	๖๘.๖๗
มากกว่า ๑๕ ปี	๐	๐.๐๐
รวม	๑๕๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาชาติวิทยาคาร จังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ๑๔- ๑๕ ปี จำนวน ๑๐๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๘.๖๗ รองลงมา อายุระหว่าง ๑๒ - ๑๓ ปี จำนวน ๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๓๓ และอายุระหว่าง ๑๐ - ๑๑ ปี กับอายุมากกว่า ๑๕ ปี จำนวน ๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๐๐

ตารางที่ ๔.๓ จำนวนและร้อยละ สถานภาพทั่วไปของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาชาติวิทยาคาร จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามอาชีพผู้ปกครอง

อาชีพผู้ปกครอง	จำนวน	ร้อยละ
รับจ้าง	๗๕	๕๒.๖๗
ค้าขาย	๕๗	๓๘.๐๐
รับราชการ	๓	๒.๐๐
รัฐวิสาหกิจ	๒	๑.๓๓
เกษตรกรกรรม	๐	๐.๐๐
อื่นๆ (แม่บ้าน, ธุรกิจส่วนตัว)	๕	๖.๐๐
รวม	๑๕๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาชาติวิทยาคาร จังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน ส่วนใหญ่ผู้ปกครองมีอาชีพรับจ้าง จำนวน ๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๒.๖๗ รองลงมา มีอาชีพค้าขาย จำนวน ๕๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๐๐ อาชีพอื่นๆ

(แม่บ้าน,ธุรกิจส่วนตัว) จำนวน ๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๐๐ อาชีพรับราชการ จำนวน ๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๐๐ อาชีพรัฐวิสาหกิจ จำนวน ๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑.๓๓ และอาชีพเกษตรกรรวม จำนวน ๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๐๐

ตารางที่ ๔.๔ จำนวนและร้อยละ สถานภาพทั่วไปของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (เกรดเฉลี่ยสะสมนับถึงภาคการศึกษาปัจจุบัน)	จำนวน	ร้อยละ
๐.๐๑-๑.๐๐	๕	๓.๓๓
๑.๐๑-๒.๐๐	๖๐	๔๐.๐๐
๒.๐๑-๓.๐๐	๗๐	๔๖.๖๗
๓.๐๑- ๔.๐๐	๑๕	๑๐.๐๐
รวม	๑๕๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน ส่วนใหญ่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๒.๐๑-๓.๐๐ จำนวน ๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๖๗ รองลงมา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๑.๐๑-๒.๐๐ จำนวน ๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๐๐ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๓.๐๑-๔.๐๐ จำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๐๐ และมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๐.๐๑-๑.๐๐ จำนวน ๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๓๓

ตารางที่ ๔.๕ จำนวนและร้อยละ สถานภาพทั่วไปของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามนักเรียนเคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม

นักเรียนเคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม	จำนวน	ร้อยละ
เคย	๑๑๒	๗๔.๖๗
ไม่เคย	๓๘	๒๕.๓๓
รวม	๑๕๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน ส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม จำนวน ๑๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๔.๖๗ รองลงมา ไม่เคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม จำนวน ๓๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๓๓

ตารางที่ ๔.๖ จำนวนและร้อยละ สถานภาพทั่วไปของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามนักเรียนได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรม เจริญธรรม

นักเรียนได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรม เจริญธรรม (เมตตา กรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ)	จำนวน	ร้อยละ
เป็นบางครั้ง	๑๐๓	๖๘.๖๗
ไม่เคยเลย	๔๗	๓๑.๓๓
รวม	๑๕๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน ส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัลปฏิบัติตามหลักธรรม เจริญธรรมเป็นบางครั้ง จำนวน ๑๐๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๘.๖๗ รองลงมา ไม่เคยได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัลปฏิบัติตามหลักธรรม เจริญธรรมเลย จำนวน ๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๓๓

ตอนที่ ๒ ระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ
จังหวัดปทุมธานี

ผลการวิเคราะห์ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ประกอบด้วย ด้านเมตตากรุณา ด้าน
สัมมาอาชีวะ ด้านกามสังวร ด้านสัจจะ และด้านสติสัมปชัญญะ รายละเอียดดังแสดงในตารางที่
๔.๗ – ๔.๑๑

ตารางที่ ๔.๗ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม
จำแนกรายด้าน

พฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมของนักเรียน	$\bar{x}$	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑. ด้านเมตตากรุณา	๓.๐๒	๐.๕๒	ปานกลาง
๒. ด้านสัมมาอาชีวะ	๓.๒๕	๐.๕๑	ปานกลาง
๓. ด้านกามสังวร	๓.๓๔	๐.๖๗	ปานกลาง
๔. ด้านสัจจะ	๓.๑๒	๐.๔๘	ปานกลาง
๕. ด้านสติสัมปชัญญะ	๓.๑๕	๐.๕๐	ปานกลาง
รวม	๓.๑๘	๐.๔๐	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัด
ปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมโดยรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยปานกลาง
($\bar{x} = ๓.๑๘$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ
จังหวัดปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๐๒ - ๓.๓๔$)
ได้แก่ ด้านเมตตากรุณา ด้านสัจจะ ด้านสติสัมปชัญญะ ด้านสัมมาอาชีวะ และด้านกามสังวร

ตารางที่ ๔.๘ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมด้านเมตตากรุณา
จำแนกรายข้อ

ด้านเมตตากรุณา	$\bar{x}$	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑. นักเรียนไม่เคยรังแกสัตว์	๒.๘๕	๐.๕๖	ปานกลาง
๒. นักเรียนทำประโยชน์ให้แก่โรงเรียน	๒.๕๓	๐.๗๓	ปานกลาง
๓. นักเรียนช่วยดักเตือนให้เพื่อนเว้นทำชั่ว ให้ทำแต่ความดี	๒.๘๓	๐.๕๓	ปานกลาง
๔. นักเรียนช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นอันตราย	๒.๕๐	๐.๕๕	ปานกลาง
๕. นักเรียนช่วยเหลือสัตว์ให้พ้นอันตราย	๒.๕๑	๐.๕๕	ปานกลาง
๖. นักเรียนแบ่งปันขนมให้เพื่อนทานด้วย	๓.๗๐	๐.๕๓	มาก
๗. นักเรียนให้เพื่อนยืมปากกา หรือสิ่งของอื่นๆ	๓.๕๕	๐.๕๘	มาก
๘. นักเรียนบริจาคทรัพย์สินของแก่ผู้ประสบภัย	๒.๘๕	๑.๐๑	ปานกลาง
๙. นักเรียนห้ามเพื่อนไม่ให้รังแกสัตว์	๒.๘๒	๑.๐๒	ปานกลาง
๑๐. ก่อนนอนนักเรียนสวดมนต์แผ่เมตตาให้ตนเองและ ผู้อื่นมีความสุข	๒.๖๕	๑.๑๗	ปานกลาง
รวม	๓.๐๒	๐.๕๒	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัด
ปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านเมตตากรุณา โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง
($\bar{x} = ๓.๐๒$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัด
ปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๓.๕๕ - ๓.๗๐$) ได้แก่
นักเรียนให้เพื่อนยืมปากกา หรือสิ่งของอื่น ๆ และนักเรียนแบ่งปันขนมให้เพื่อนทานด้วย สำหรับ
ข้อที่เหลือมีพฤติกรรม อยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมด้านสัมมาอาชีวะ
จำแนกรายข้อ

ด้านสัมมาอาชีวะ	$\bar{x}$	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑. นักเรียนไม่ขโมยสิ่งของของเพื่อน	๒.๘๐	๑.๕๒	ปานกลาง
๒. นักเรียนทำตามกฎระเบียบของโรงเรียน	๓.๒๐	๐.๘๗	ปานกลาง
๓. นักเรียนตั้งใจทำงานที่ตนเองรับผิดชอบ	๓.๒๘	๐.๕๑	ปานกลาง
๔. นักเรียนช่วยครอบครัวทำงานและกิจกรรมต่างๆ	๓.๗๓	๐.๕๕	มาก
๕. นักเรียนเล่นการพนันบอลกับเพื่อน	๔.๓๖	๑.๐๘	น้อยที่สุด
๖. นักเรียนไม่ซื้อหวยหรือเล่นการพนันประเภทใด ๆ เลย	๒.๗๗	๑.๕๕	ปานกลาง
๗. นักเรียนหยอดเงินใส่กระปุกออมสิน	๓.๑๗	๑.๐๗	ปานกลาง
๘. นักเรียนใช้เงินอย่างประหยัด และซื้อในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น	๓.๐๗	๐.๕๘	ปานกลาง
๙. นักเรียนไม่หยิบเอาของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของ	๒.๕๖	๑.๒๘	ปานกลาง
๑๐. นักเรียนไม่ลักขโมยของเพื่อนถึงแม้มีโอกาสด	๓.๒๐	๑.๕๐	ปานกลาง
รวม	๓.๒๕	๐.๕๑	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสัมมาอาชีวะ โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๒๕$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม อยู่ในระดับน้อยที่สุด ($\bar{x} = ๔.๓๖$) ได้แก่ นักเรียนเล่นการพนันบอลกับเพื่อน รองลงมาอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๓.๗๓$) ได้แก่ นักเรียนช่วยครอบครัวทำงานและกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับข้อที่เหลือมีพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ ๔.๑๐ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมด้านกามสังวร
จำแนกรายข้อ

ด้านกามสังวร	$\bar{x}$	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑. นักเรียนไม่เคยแย่งของรักผู้อื่นมาเป็นของตน	๓.๓๕	๑.๔๘	ปานกลาง
๒. นักเรียนไม่กระทำการใด ๆ ที่ก่อให้เกิดความแตกแยก ระหว่างคนที่รักชอบกัน	๓.๓๖	๑.๕๒	ปานกลาง
๓. นักเรียนหลีกเลี่ยงการอยู่ร่วมกันในที่ลับหูลับตาสองต่อ สองกับเพศตรงข้าม	๓.๒๓	๑.๔๘	ปานกลาง
๔. นักเรียนระงับความรู้สึก เมื่อสัมผัสถูกต้องตัวจากเพศ ตรงข้าม	๓.๒๗	๑.๔๒	ปานกลาง
๕. นักเรียนจับมือถือแขนแฟนเที่ยวห้างสรรพสินค้าหรือใน ที่สาธารณะ	๓.๘๘	๑.๒๐	น้อย
๖. นักเรียนทำตัวเป็นสุภาพบุรุษ สุภาพสตรีเสมอ	๓.๒๕	๑.๑๓	ปานกลาง
๗. นักเรียนติดต่อหญิง/ชายทางอินเทอร์เน็ต	๒.๒๕	๑.๓๒	น้อย
๘. นักเรียนชอบสื่อรักด้วยโทรศัพท์มือถือ	๓.๓๖	๑.๓๕	ปานกลาง
๙. นักเรียนชอบดูสื่อลามก อนาจาร	๔.๓๐	๑.๑๒	น้อยที่สุด
๑๐. นักเรียนระมัดระวังและยับยั้งใจตนเองไม่ให้หลงติด กับความรักรใคร่	๓.๑๑	๑.๓๐	ปานกลาง
รวม	๓.๓๔	๐.๖๗	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัด
ปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านกามสังวร โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง
($\bar{x} = ๓.๓๔$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาการ จังหวัด
ปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม อยู่ในระดับน้อยที่สุด ($\bar{x} = ๔.๓๐$) ได้แก่ นักเรียน
ชอบดูสื่อลามก อนาจาร รองลงมาอยู่ในระดับน้อย ($\bar{x} = ๒.๒๕ - ๓.๘๘$) ได้แก่ นักเรียนติดต่อ
หญิง/ชายทางอินเทอร์เน็ต และนักเรียนจับมือถือแขนแฟนเที่ยวห้างสรรพสินค้าหรือในที่สาธารณะ
สำหรับข้อที่เหลือมีพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ ๔.๑๑ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมด้านสัจจะ
จำแนกรายข้อ

ด้านสัจจะ	$\bar{x}$	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑. นักเรียนทำข้อสอบ โดยสุจริต	๓.๕๕	๑.๑๘	มาก
๒. นักเรียนพูดเป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง	๓.๕๓	๑.๐๑	มาก
๓. นักเรียนทำการบ้านส่งครูทุกครั้งด้วยตนเอง	๓.๐๓	๑.๐๘	ปานกลาง
๔. นักเรียนไม่เคยแอบหยิบของเพื่อนมาเป็นของตน	๒.๘๓	๑.๔๘	ปานกลาง
๕. นักเรียนยืมของผู้อื่นไปใช้แล้วส่งคืนเจ้าของทุกครั้ง	๒.๒๘	๑.๑๖	มาก
๖. นักเรียนปฏิบัติตามคำว่ากล่าวตักเตือนของบิดามารดา หรือผู้ปกครองเสมอ	๓.๕๒	๑.๐๕	มาก
๗. นักเรียนบอกบิดามารดาหรือผู้ปกครองทุกครั้งที่ได้ทำ ความผิด	๓.๑๕	๑.๑๓	ปานกลาง
๘. นักเรียนไม่เคยพูดโกหกผู้ใหญ่ เพื่อให้พ้นผิด	๒.๕๑	๑.๑๐	ปานกลาง
๙. นักเรียนไม่นำความลับของเพื่อนไปบอกคนอื่น	๓.๑๕	๑.๒๐	ปานกลาง
๑๐. นักเรียนมักพูดแต่ความจริงเสมอ	๓.๑๒	๑.๑๐	ปานกลาง
รวม	๓.๑๒	๐.๔๘	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๑๑ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัด
ปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสัจจะ โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง
($\bar{x} = ๓.๑๒$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัด
ปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๒.๒๘ - ๓.๕๕$) ได้แก่
นักเรียน ยืมของผู้อื่นไปใช้แล้วส่งคืนเจ้าของทุกครั้ง นักเรียนปฏิบัติตามคำว่ากล่าวตักเตือนของบิดา
มารดาหรือผู้ปกครองเสมอ นักเรียนพูดเป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และนักเรียนทำข้อสอบ
โดยสุจริต สำหรับข้อที่เหลือมีพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ ๔.๑๒ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมด้านสติสัมปชัญญะ จำแนกรายข้อ

ด้านสติสัมปชัญญะ	$\bar{x}$	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑. นักเรียนงดเว้นของมีนเมาทุกชนิด	๓.๕๑	๑.๔๒	มาก
๒. นักเรียนได้ทำความดีถวายพระเจ้าอยู่หัว	๓.๔๕	๑.๑๑	มาก
๓. นักเรียนใช้สติปัญญาในการตัดสินใจปัญหา	๒.๖๗	๐.๕๘	ปานกลาง
๔. นักเรียนทำงานตามคำสั่งครูอย่างมีแผนการและระมัดระวัง	๓.๓๑	๐.๕๕	ปานกลาง
๕. นักเรียนไม่ผลอพุดคำหยาบออกไปในขณะที่เรียนหนังสือ	๓.๐๓	๑.๑๐	ปานกลาง
๖. นักเรียนระมัดระวังกิริยามารยาทต่อหน้าครูและเพื่อนๆ เสมอ	๓.๑๕	๑.๐๘	ปานกลาง
๗. นักเรียนทำอะไรด้วยความรู้ตัวตลอดเวลา	๓.๓๕	๑.๐๗	ปานกลาง
๘. นักเรียนขยันหมั่นเพียรในการเรียน	๓.๑๖	๑.๐๔	ปานกลาง
๙. นักเรียนคิดจะสูบบุหรี่แต่ก็มีสติเตือนไม่ให้สูบบุหรี่ทุกครั้ง	๒.๔๗	๑.๔๒	มาก
๑๐. ขณะที่โกรธหรือโมโหนักเรียนจะมีสติควบคุมตนเองไม่ให้ทำสิ่งที่ไม่ดี	๓.๒๖	๑.๒๒	ปานกลาง
รวม	๓.๑๕	๐.๕๐	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๑๒ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสติสัมปชัญญะ โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๑๕$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๒.๔๗ - ๓.๕๑$) ได้แก่ นักเรียนคิดจะสูบบุหรี่แต่ก็มีสติเตือนไม่ให้สูบบุหรี่ทุกครั้ง นักเรียนได้ทำความดีถวายพระเจ้าอยู่หัว และนักเรียนงดเว้นของมีนเมาทุกชนิด สำหรับข้อที่เหลือมีพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง

ตอนที่ ๓ เปรียบเทียบระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมของนักเรียน โรงเรียนชุมชน
ประชาธิปไตย วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบระดับพฤติกรรมของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตย วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี จำแนกตาม เพศ อายุ อาชีพของผู้ปกครอง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (เกรดเฉลี่ย) การเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม การได้รับการสนับสนุนยกย่องชมเชยให้ กำลังใจ ตามสมมติฐานที่ ๑-๖ มีรายละเอียด ดังนี้

สมมติฐานที่ ๑ นักเรียนที่มีเพศต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมแตกต่างกัน

๑. เพศ กับระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม

ตารางที่ ๔.๑๓ การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามเพศ

พฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ของนักเรียน	เพศ				T	p-value
	ชาย		หญิง			
	$\bar{x}$	S.D.	$\bar{x}$	S.D.		
๑. ด้านเมตตากรุณา	๒.๕๐	๐.๕๐	๓.๑๓	๐.๕๒	-๒.๖๕๕*	๐.๐๐๘
๒. ด้านสัมมาอาชีวะ	๓.๑๘	๐.๓๕	๓.๓๒	๐.๕๕	-๑.๗๒๘	๐.๐๘๖
๓. ด้านกามสังวร	๓.๒๕	๐.๖๑	๓.๓๕	๐.๗๑	-๐.๕๐๕	๐.๖๖๕
๔. ด้านสัจจะ	๓.๐๕	๐.๔๔	๓.๑๕	๐.๕๒	-๑.๗๔๐	๐.๐๘๔
๕. ด้านสติสัมปชัญญะ	๓.๐๕	๐.๕๐	๓.๒๑	๐.๔๕	-๑.๔๕๖	๐.๑๔๘
รวม	๓.๑๐	๐.๓๕	๓.๒๕	๐.๔๔	-๒.๒๓๘*	๐.๐๒๗

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๓ พบว่า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรม ทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามเพศ โดยใช้การทดสอบทางสถิติ T-test เพื่อการทดสอบสมมติฐาน เนื่องจากค่า p-value < ๐.๐๕ นั่นคือ ปฏิเสธสมมติฐานหลัก และยอมรับสมมติฐานรอง จึงสรุปได้ว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตย วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ที่มีเพศต่างกัน มีระดับพฤติกรรม ทางด้านเบญจธรรม แตกต่างกัน ในด้านเมตตากรุณา และโดยรวม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ ๐.๐๕ นอกนั้นไม่มีความแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๒ นักเรียนที่มีอายุต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมแตกต่างกัน

๒. อายุ กับระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม

ตารางที่ ๔.๑๔ การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามอายุ

พฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ของนักเรียน	อายุ				t	p-value
	๑๒ - ๑๓ ปี		๑๔- ๑๕ ปี			
	$\bar{x}$	S.D.	$\bar{x}$	S.D.		
๑. ด้านเมตตากรุณา	๓.๐๓	๐.๔๒	๓.๐๑	๐.๕๗	๐.๑๔๒	๐.๘๘๘
๒. ด้านสัมมาอาชีวะ	๓.๒๕	๐.๕๘	๓.๒๔	๐.๔๗	๐.๕๓๔	๐.๕๙๕
๓. ด้านกามสังวร	๓.๓๕	๐.๗๑	๓.๓๒	๐.๖๕	๐.๕๙๘	๐.๕๕๑
๔. ด้านสัจจะ	๓.๐๔	๐.๔๕	๓.๑๖	๐.๔๘	-๑.๔๒๔	๐.๑๕๖
๕. ด้านสติสัมปชัญญะ	๓.๒๒	๐.๕๑	๓.๑๑	๐.๕๐	๑.๒๔๗	๐.๒๑๕
รวม	๓.๑๕	๐.๔๑	๓.๑๗	๐.๔๐	๐.๓๔๘	๐.๗๒๘

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๔ พบว่า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามอายุ โดยใช้การทดสอบทางสถิติ T-test เพื่อการทดสอบสมมติฐาน เนื่องจากค่า p-value > ๐.๐๕ นั่นคือ ปฏิเสธสมมติฐานรอง และยอมรับสมมติฐานหลัก จึงสรุปได้ว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปัตย์วิทยาคาร จังหวัดปทุมธานี ที่มีอายุต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ไม่แตกต่างกัน ในทุก ๆ ข้อ

สมมติฐานที่ ๓ นักเรียนที่มีอาชีพผู้ปกครอง ต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบี่ยงเบน
แตกต่างกัน

๓. อาชีพผู้ปกครอง กับระดับพฤติกรรมทางด้านเบี่ยงเบน

ตารางที่ ๔.๑๕ การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบี่ยงเบน
จำแนกตามอาชีพผู้ปกครอง

พฤติกรรมทางด้านเบี่ยงเบน ของนักเรียน	แหล่งความ แปรปรวน	df	SS	MS	F	p-value
๑. ด้านเมตตากรุณา	ระหว่างกลุ่ม	๔	๐.๕๐	๐.๒๒	๐.๘๑๕	๐.๕๑๘
	ภายในกลุ่ม	๑๔๕	๔๐.๐๑	๐.๒๘		
	รวม	๑๔๙	๔๐.๕๑			
๒. ด้านสัมมาอาชีวะ	ระหว่างกลุ่ม	๔	๑.๘๔	๐.๔๖	๑.๘๓๕	๐.๑๒๕
	ภายในกลุ่ม	๑๔๕	๓๖.๓๗	๐.๒๕		
	รวม	๑๔๙	๓๘.๒๑			
๓. ด้านกามสังวร	ระหว่างกลุ่ม	๔	๑.๘๐	๐.๔๕	๑.๐๒๐	๐.๓๙๙
	ภายในกลุ่ม	๑๔๕	๖๔.๑๔	๐.๔๔		
	รวม	๑๔๙	๖๕.๙๕			
๔. ด้านสัจจะ	ระหว่างกลุ่ม	๔	๐.๕๕	๐.๑๔	๐.๕๘๓	๐.๖๗๕
	ภายในกลุ่ม	๑๔๕	๓๔.๔๖	๐.๒๔		
	รวม	๑๔๙	๓๕.๐๑			
๕. ด้านสติสัมปชัญญะ	ระหว่างกลุ่ม	๔	๐.๖๖	๐.๑๖	๐.๖๕๐	๐.๖๒๘
	ภายในกลุ่ม	๑๔๕	๓๖.๗๙	๐.๒๕		
	รวม	๑๔๙	๓๗.๔๕			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๔	๐.๖๖	๐.๑๖	๑.๐๒๒	๐.๓๙๘
	ภายในกลุ่ม	๑๔๕	๒๓.๓๕	๐.๑๖		
	รวม	๑๔๙	๒๔.๐๑			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๕ พบว่า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรม
ทางด้านเบี่ยงเบน จำแนกตามอาชีพผู้ปกครอง โดยใช้การทดสอบทางสถิติ F-test เพื่อการทดสอบ
สมมติฐาน เนื่องจากค่า p-value > ๐.๐๕ นั่นคือ ปฏิเสธสมมติฐานรอง และยอมรับสมมติฐานหลัก

จึงสรุปได้ว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิบดีวิทยาคาร จังหวัดปทุมธานี ที่มีอาชีพผู้ปกครองต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ไม่แตกต่างกัน ในทุกๆ ข้อ

สมมติฐานที่ ๔ นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมแตกต่างกัน

๔. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กับระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม

ตารางที่ ๔.๑๖ การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

พฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ของนักเรียน	แหล่งความ แปรปรวน	df	SS	MS	F	p-value
๑. ด้านเมตตากรุณา	ระหว่างกลุ่ม	๓	๐.๘๑	๐.๒๗	๐.๕๘๕	๐.๕๐๐
	ภายในกลุ่ม	๑๔๖	๔๐.๐๕	๐.๒๗		
	รวม	๑๔๙	๔๐.๘๖			
๒. ด้านสัมมาอาชีวะ	ระหว่างกลุ่ม	๓	๒.๔๔	๐.๘๑	๓.๓๒๐*	๐.๐๒๒
	ภายในกลุ่ม	๑๔๖	๓๕.๗๗	๐.๒๕		
	รวม	๑๔๙	๓๘.๒๑			
๓. ด้านกามสังวร	ระหว่างกลุ่ม	๓	๓.๒๗	๑.๐๙	๒.๕๓๘	๐.๐๕๕
	ภายในกลุ่ม	๑๔๖	๖๒.๖๘	๐.๔๓		
	รวม	๑๔๙	๖๕.๙๕			
๔. ด้านสัจจะ	ระหว่างกลุ่ม	๓	๐.๗๐	๐.๒๓	๐.๕๕๔	๐.๓๕๘
	ภายในกลุ่ม	๑๔๖	๓๔.๓๑	๐.๒๔		
	รวม	๑๔๙	๓๕.๐๑			
๕. ด้านสติสัมปชัญญะ	ระหว่างกลุ่ม	๓	๓.๖๐	๑.๒๐	๕.๑๘๐*	๐.๐๐๒
	ภายในกลุ่ม	๑๔๖	๓๓.๘๕	๐.๒๓		
	รวม	๑๔๙	๓๗.๔๕			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๓	๑.๗๘	๐.๕๙	๓.๘๘๕*	๐.๐๑๐
	ภายในกลุ่ม	๑๔๖	๒๒.๒๓	๐.๑๕		
	รวม	๑๔๙	๒๔.๐๑			

จากตารางที่ ๔.๑๖ พบว่า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยใช้การทดสอบทางสถิติ F-test เพื่อการทดสอบสมมติฐาน เนื่องจากค่า p-value < ๐.๐๕ นั่นคือ ปฏิเสธสมมติฐานหลัก และยอมรับสมมติฐานรอง จึงสรุปได้ว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาชาติวิทยาคาร จังหวัดปทุมธานี ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม แตกต่างกัน ในด้านสัมมาอาชีวะ ด้านสติสัมปชัญญะ และโดยรวม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ นอกนั้นไม่มีความแตกต่างกัน

จึงนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลไปเปรียบเทียบเชิงซ้อน (Multiple Comparison) เพื่อหาความแตกต่างรายคู่ ตามวิธี LSD's Method ต่อไป ดังตารางที่ ๔.๑๗ - ๔.๑๘

ตารางที่ ๔.๑๗ การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายคู่ตามวิธี LSD's Method ของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสัมมาอาชีวะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	$\bar{x}$	๐.๐๑-๑.๐๐	๑.๐๑-๒.๐๐	๒.๐๑-๓.๐๐	๓.๐๑- ๔.๐๐
		๓.๓๖	๓.๑๑	๓.๓๓	๓.๔๗
๐.๐๑-๑.๐๐	๓.๓๖	-	๐.๒๕ (๐.๒๗๓)	๐.๐๓ (๐.๘๘๑)	-๐.๑๑ (๐.๖๕๘)
๑.๐๑-๒.๐๐	๓.๑๑		-	-๐.๒๒* (๐.๐๑๓)	-๐.๓๗* (๐.๐๑๑)
๒.๐๑-๓.๐๐	๓.๓๓			-	-๐.๑๕ (๐.๒๕๖)
๓.๐๑- ๔.๐๐	๓.๔๗				-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๗ พบว่า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายคู่ตามวิธี LSD's Method ของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสัมมาอาชีวะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เนื่องจากค่า p-value < ๐.๐๕ จึงสรุปได้ว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาชาติวิทยาคาร จังหวัดปทุมธานี ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๒.๐๑-๓.๐๐ และ ๓.๐๑- ๔.๐๐ มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสัมมาอาชีวะ มากกว่า นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๑.๐๑-๒.๐๐ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๑๘ การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายคู่ตามวิธี LSD's Method ของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสติสัมปชัญญะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	$\bar{x}$	๐.๐๑-๑.๐๐	๑.๐๑-๒.๐๐	๒.๐๑-๓.๐๐	๓.๐๑- ๔.๐๐
๐.๐๑-๑.๐๐	๓.๓๒	-	๐.๓๖ (๐.๑๑๐)	๐.๐๖ (๐.๓๘๓)	-๐.๐๑ (๐.๕๓๕)
๑.๐๑-๒.๐๐	๒.๕๖		-	-๐.๓๐* (๐.๐๐๑)	-๐.๓๓* (๐.๐๐๕)
๒.๐๑-๓.๐๐	๓.๒๖			-	-๐.๐๓ (๐.๖๒๐)
๓.๐๑- ๔.๐๐	๓.๓๓				-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๘ พบว่า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายคู่ตามวิธี LSD's Method ของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสติสัมปชัญญะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เนื่องจากค่า p-value < ๐.๐๕ จึงสรุปได้ว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาชาติวิทยาคาร จังหวัดปทุมธานี ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๒.๐๑-๓.๐๐ และ ๓.๐๑- ๔.๐๐ มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสติสัมปชัญญะ มากกว่า นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๑.๐๑-๒.๐๐ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๑๕ การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายคู่ตามวิธี LSD's Method ของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม โดยรวม จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	$\bar{x}$	๐.๐๑-๑.๐๐	๑.๐๑-๒.๐๐	๒.๐๑-๓.๐๐	๓.๐๑- ๔.๐๐
		๓.๓๘	๓.๐๕	๓.๒๔	๓.๓๒
๐.๐๑-๑.๐๐	๓.๓๘	-	๐.๓๓ (๐.๐๗๑)	๐.๑๔ (๐.๔๔๑)	๐.๐๖ (๐.๗๗๑)
๑.๐๑-๒.๐๐	๓.๐๕		-	-๐.๑๙* (๐.๐๐๖)	-๐.๒๗* (๐.๐๑๗)
๒.๐๑-๓.๐๐	๓.๒๔			-	-๐.๐๘ (๐.๔๖๗)
๓.๐๑- ๔.๐๐	๓.๓๒				-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๕ พบว่า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายคู่ตามวิธี LSD's Method ของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม โดยรวม จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เนื่องจากค่า p-value < ๐.๐๕ จึงสรุปได้ว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๒.๐๑-๓.๐๐ และ ๓.๐๑- ๔.๐๐ มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม โดยรวม มากกว่า นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๑.๐๑-๒.๐๐ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

สมมติฐานที่ ๕ นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมแตกต่างกัน

๕. นักเรียนเคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม กับระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม

ตารางที่ ๔.๒๐ การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามนักเรียนเคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม

พฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ของนักเรียน	นักเรียนเคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรม					
	เคย		ไม่เคย		T	p-value
	$\bar{x}$	S.D.	$\bar{x}$	S.D.		
๑. ด้านเมตตากรุณา	๓.๐๒	๐.๕๔	๓.๐๑	๐.๔๗	๐.๑๑๐	๐.๕๑๒
๒. ด้านสัมมาอาชีวะ	๓.๒๕	๐.๕๓	๓.๒๗	๐.๔๕	-๐.๑๖๖	๐.๘๖๕
๓. ด้านกามสังวร	๓.๒๕	๐.๖๕	๓.๔๕	๐.๖๕	-๑.๕๔๖	๐.๑๒๔
๔. ด้านสัจจะ	๓.๑๓	๐.๔๘	๓.๐๗	๐.๕๐	๐.๖๗๑	๐.๕๐๔
๕. ด้านสติสัมปชัญญะ	๓.๑๔	๐.๕๑	๓.๑๘	๐.๔๘	-๐.๕๑๔	๐.๖๐๘
รวม	๓.๑๗	๐.๔๒	๓.๒๐	๐.๓๖	-๐.๔๘๘	๐.๖๒๖

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๐ พบว่า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามนักเรียนเคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม โดยใช้การทดสอบทางสถิติ T-test เพื่อการทดสอบสมมติฐาน เนื่องจากค่า p-value > ๐.๐๕ นั่นคือ ปฏิเสธสมมติฐานรอง และยอมรับสมมติฐานหลัก จึงสรุปได้ว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชารัตน์วิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ที่เข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ไม่แตกต่างกัน ในทุก ๆ ข้อ

สมมติฐานที่ ๖ นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมแตกต่างกัน

๖. นักเรียนได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม (เมตตากรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ) กับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม

ตารางที่ ๔.๒๑ การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม

พฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ของนักเรียน	นักเรียนได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่อง ชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรม เบญจธรรม (เมตตากรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ)				T	p-value
	เป็นบางครั้ง		ไม่เคยเลย			
	$\bar{x}$	S.D.	$\bar{x}$	S.D.		
๑. ด้านเมตตากรุณา	๓.๐๔	๐.๕๓	๒.๕๘	๐.๕๑	๐.๕๕๖	๐.๕๕๒
๒. ด้านสัมมาอาชีวะ	๓.๓๐	๐.๕๓	๓.๑๖	๐.๔๔	๑.๕๕๐	๐.๑๒๓
๓. ด้านกามสังวร	๓.๓๕	๐.๖๒	๓.๓๓	๐.๗๖	๐.๑๑๕	๐.๙๐๘
๔. ด้านสัจจะ	๓.๑๔	๐.๔๖	๓.๐๘	๐.๕๓	๐.๗๒๘	๐.๔๖๘
๕. ด้านสติสัมปชัญญะ	๓.๑๔	๐.๕๐	๓.๑๗	๐.๕๑	-๐.๔๓๖	๐.๖๖๔
รวม	๓.๑๕	๐.๓๕	๓.๑๕	๐.๔๒	๐.๖๔๕	๐.๕๑๗

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๑ พบว่า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรม เบญจธรรม โดยใช้การทดสอบทางสถิติ T-test เพื่อการทดสอบสมมติฐาน เนื่องจากค่า p-value > ๐.๐๕ นั่นคือ ปฏิเสธสมมติฐานรอง และยอมรับสมมติฐานหลัก จึงสรุปได้ว่า นักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ที่ได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรม เบญจธรรมต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมไม่แตกต่างกัน ในทุก ๆ ข้อ

ตอนที่ ๔ วิเคราะห์ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรมของนักเรียนโรงเรียน
ชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

วิเคราะห์ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม รายละเอียดดังแสดงใน
ตารางที่ ๔.๒๒ – ๔.๒๖

ตารางที่ ๔.๒๒ จำนวนและร้อยละ ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม
ด้านเมตตากรุณา

ด้านเมตตากรุณา	จำนวน (คำตอบ)	ร้อยละ
ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต	๒๘	๒๘.๘๘
ไม่รังแกผู้ที่อ่อนแอกว่า	๒๘	๒๘.๘๘
ช่วยเหลือผู้อื่นยามที่เขาลำบาก	๑๘	๑๘.๕๖
มีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นและต่อสัตว์ทั้งหลาย	๑๖	๑๖.๔๕
ดักเตือนเพื่อนให้ทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว	๓	๓.๐๕
เห็นใจผู้อื่นอยู่เสมอ ๆ	๑	๑.๐๓
แบ่งปันสิ่งของให้ผู้อื่น	๑	๑.๐๓
ทำให้ผู้อื่นมีความสุข	๑	๑.๐๓
มีน้ำใจให้กับคนที่มิมีน้ำใจกับเราหรือทุก ๆ คนเสมอ	๑	๑.๐๓
รวม	๕๗	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๒๒ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัด
ปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน มีข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม
ด้านเมตตากรุณา ดังนี้ ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่รังแกผู้ที่อ่อนแอกว่า จำนวน ๒๘ คำตอบ คิดเป็นร้อย
ละ ๒๘.๘๘ รองลงมา ช่วยเหลือผู้อื่นยามที่เขาลำบาก จำนวน ๑๘ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๕๖ มี
ความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นและต่อสัตว์ทั้งหลาย จำนวน ๑๖ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๔๕ ดักเตือน
เพื่อนให้ทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว จำนวน ๓ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๓.๐๕ และเห็นใจผู้อื่นอยู่
เสมอๆ แบ่งปันสิ่งของให้ผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นมีความสุข มีน้ำใจให้กับคนที่มิมีน้ำใจกับเราหรือทุกๆ คน
เสมอ จำนวน ๑ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๑.๐๓

ตารางที่ ๔.๒๓ จำนวนและร้อยละ ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรมด้าน สัมมาอาชีวะ

ด้านสัมมาอาชีวะ	จำนวน (คำตอบ)	ร้อยละ
ไม่ขโมยหรือหยิบสิ่งของของคนอื่น	๔๕	๖๑.๒๕
ประกอบอาชีพสุจริต	๑๔	๑๗.๕๐
ปฏิบัติตามกฎระเบียบ	๕	๖.๒๕
ทำงานหาเงิน โดยสุจริต	๓	๓.๗๕
ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกับผู้อื่น	๒	๒.๕๐
ควรแบ่งเงินให้ลูกเพื่อจะได้มีใช้ในวันหลัง	๒	๒.๕๐
แต่งกายสุภาพ ถูกกาลเทศะ	๑	๑.๒๕
ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่	๑	๑.๒๕
ตั้งใจทำงานและรับผิดชอบตนเอง	๑	๑.๒๕
ทำให้ครอบครัวไว้ใจและภูมิใจในตัวเรา	๑	๑.๒๕
มีความประหยัด ความเพียร	๑	๑.๒๕
รวม	๗๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๒๓ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัด ปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน มีข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านสัมมาอาชีวะ ดังนี้ ไม่ขโมยหรือหยิบสิ่งของของคนอื่น จำนวน ๔๕ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๒๕ รองลงมา ประกอบอาชีพสุจริต จำนวน ๑๔ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๕๐ ปฏิบัติตามกฎระเบียบ จำนวน ๕ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๖.๒๕ ทำงานหาเงินโดยสุจริต จำนวน ๓ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๓.๗๕ ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกับผู้อื่น ควรแบ่งเงินให้ลูกเพื่อจะได้มีใช้ในวันหลัง จำนวน ๒ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๒.๕๐ และแต่งกายสุภาพ ถูกกาลเทศะ ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ตั้งใจทำงานและรับผิดชอบตนเอง ทำให้ครอบครัวไว้ใจและภูมิใจในตัวเรา มีความประหยัด ความเพียร จำนวน ๑ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๑.๒๕

ตารางที่ ๔.๒๔ จำนวนและร้อยละ ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านกามสังวร

ด้านกามสังวร	จำนวน (คำตอบ)	ร้อยละ
ไม่แย่งของรักของผู้อื่นมาเป็นของตน	๔๕	๖๑.๒๕
ไม่ประพฤตินอกใจในกาม	๑๑	๑๓.๗๕
ไม่ดูสื่อลามก อนาจาร	๗	๙.๓๕
ไม่นอกใจภรรยา/สามีของตนเอง	๔	๕.๐๐
ทำตัวเป็นสุภาพบุรุษ	๓	๓.๗๕
แต่งกายสุภาพ ถูกกาลเทศะ	๒	๒.๕๐
ไม่ควรทำให้ครอบครัวคนอื่นแตกแยก	๑	๑.๒๕
ไม่ทำอะไรที่น่าอับอาย	๑	๑.๒๕
ไม่อยู่ในที่ลับตาคนกับเพศตรงข้าม	๑	๑.๒๕
รักษาวลสงวนตัว	๑	๑.๒๕
รวม	๘๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๒๔ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน มีข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านกามสังวร ดังนี้ ไม่แย่งของรักของผู้อื่นมาเป็นของตน จำนวน ๔๕ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๒๕ รองลงมา ไม่ประพฤตินอกใจในกาม จำนวน ๑๑ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๗๕ ไม่ดูสื่อลามก อนาจาร จำนวน ๗ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๙.๓๕ ไม่นอกใจภรรยา/สามีของตนเอง จำนวน ๔ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๕.๐๐ ทำตัวเป็นสุภาพบุรุษ จำนวน ๓ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๓.๗๕ แต่งกายสุภาพ ถูกกาลเทศะ จำนวน ๒ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๒.๕๐ และไม่ควรทำให้ครอบครัวคนอื่นแตกแยก ไม่ทำอะไรที่น่าอับอาย ไม่อยู่ในที่ลับตาคนกับเพศตรงข้าม รักษาวลสงวนตัว จำนวน ๑ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๑.๒๕

ตารางที่ ๔.๒๕ จำนวนและร้อยละ ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรมด้านสัจจะ

ด้านสัจจะ	จำนวน (คำตอบ)	ร้อยละ
พูดแต่ความเป็นจริงไม่โกหก ไม่พูดคำหยาบ	๓๘	๔๒.๗๐
ไม่ทุจริตในการสอบ	๒๓	๒๕.๘๔
พูดแล้วต้องทำให้ได้อย่างที่พูด	๘	๘.๕๕
ไม่หุเบา	๔	๔.๔๕
ปฏิบัติตามคำสอนของบิดามารดาครูอาจารย์	๓	๓.๓๓
ทำทุกอย่างโดยสุจริต	๒	๒.๒๕
มีความซื่อสัตย์ ไม่คิดคดโกงผู้อื่น	๒	๒.๒๕
รู้จักรับผิดชอบต่องาน	๒	๒.๒๕
บอกบิดามารดาหรือผู้ปกครองทุกครั้งที่ทำความผิด	๒	๒.๒๕
พูดเป็นกลางไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง	๒	๒.๒๕
พูดในสิ่งที่ดีไม่ให้ใครทะเลาะกัน	๑	๑.๑๒
พูดตรงไปตรงมา	๑	๑.๑๒
รักษาสัญญา	๑	๑.๑๒
รวม	๘๕	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๒๕ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน มีข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรมด้านสัจจะ ดังนี้ พูดแต่ความเป็นจริงไม่โกหก ไม่พูดคำหยาบ จำนวน ๓๘ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๗๐ รองลงมา ไม่ทุจริตในการสอบ จำนวน ๒๓ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๘๔ พูดแล้วต้องทำให้ได้อย่างที่พูด จำนวน ๘ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๘.๕๕ ไม่หุเบา จำนวน ๔ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๔.๔๕ ปฏิบัติตามคำสอนของบิดามารดาครูอาจารย์ จำนวน ๓ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๓.๓๓ ทำทุกอย่างโดยสุจริต มีความซื่อสัตย์ ไม่คิดคดโกงผู้อื่น รู้จักรับผิดชอบต่องาน บอกบิดามารดาหรือผู้ปกครองทุกครั้งที่ทำความผิด พูดเป็นกลางไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จำนวน ๒ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๒.๒๕ และพูดในสิ่งที่ดีไม่ให้ใครทะเลาะกัน พูดตรงไปตรงมา รักษาสัญญา จำนวน ๑ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๑.๑๒

ตารางที่ ๔.๒๖ จำนวนและร้อยละ ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม
ด้านสติสัมปชัญญะ

ด้านสติสัมปชัญญะ	จำนวน (คำตอบ)	ร้อยละ
งดเว้นสุรา ของมีเงินเมาและสิ่งเสพติดทุกชนิด	๔๒	๔๕.๖๕
มีสตินึกคิดอยู่ตลอดเวลา รู้ว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ	๓๔	๓๖.๕๖
ขยันหมั่นเพียรในการเรียน	๖	๖.๕๒
ฝึกทำสมาธิให้มีปัญญาที่ดี	๕	๕.๔๑
ทำตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่	๓	๓.๒๖
ใช้ความฉลาดให้เกิดประโยชน์	๑	๑.๐๕
ไม่ทำความชั่วทำแต่ความดี	๑	๑.๐๕
รวม	๘๒	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๒๖ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัด
ปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน มีข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม
ด้านสติสัมปชัญญะ ดังนี้ งดเว้นสุรา ของมีเงินเมาและสิ่งเสพติดทุกชนิด จำนวน ๔๒ คำตอบ คิดเป็น
ร้อยละ ๔๕.๖๕ รองลงมา มีสตินึกคิดอยู่ตลอดเวลา รู้ว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ จำนวน ๓๔ คำตอบ
คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๕๖ ขยันหมั่นเพียรในการเรียน จำนวน ๖ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๖.๕๒ ฝึกทำ
สมาธิให้มีปัญญาที่ดี จำนวน ๕ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๕.๔๑ ทำตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ จำนวน
๓ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๓.๒๖ และใช้ความฉลาดให้เกิดประโยชน์ ไม่ทำความชั่วทำแต่ความดี
จำนวน ๑ คำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๑.๐๕

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยวิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียน ชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมและหลักเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาระดับพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ๓) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะในการพัฒนาพฤติกรรมด้านเบญจธรรม ของนักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

ดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ โดยวิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยตั้งสมมติฐานวิจัยไว้คือ นักเรียนที่มี เพศ อายุ อาชีพของผู้ปกครอง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน(เกรดเฉลี่ย) การเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นักเรียนได้รับการสนับสนุนให้มีกำลังใจ ยกย่อง ชมเชยให้รางวัล มีพฤติกรรมด้านเบญจธรรมต่างกันโดยกำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ คือ ขอบเขตด้านเนื้อหาตามตัวแปรพฤติกรรม ๕ ด้าน ได้แก่ พฤติกรรมด้านเมตตากรุณา พฤติกรรมด้านสัมมาอาชีวะ พฤติกรรมด้านกามสังวร พฤติกรรมด้านสัจจะ พฤติกรรมด้านสติสัมปชัญญะ ขอบเขตด้านประชากรจากกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ จำนวน ๒๑๕ คน ขอบเขตด้านพื้นที่ในการศึกษา ได้แก่โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ขอบเขตด้านเวลา ตั้งแต่เดือนมิถุนายน -กันยายน พ.ศ.๒๕๕๔ เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเป็นแบบมาตรฐานค่า ๕ ระดับ การดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผลด้วยคอมพิวเตอร์ โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ซึ่งผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. ผลการวิเคราะห์สถานภาพทั่วไป ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นนักเรียนชุมชน ประชาธิปไตยวิทยาลัยการ จังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑๕๐ คน คิดส่วนใหญ่เป็น เพศหญิง จำนวน ๗๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๖๗ รองลงมาเพศชาย จำนวน ๗๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๓๓

นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาลัยการ จังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ๑๔- ๑๕ ปี จำนวน ๑๐๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๘.๖๗ รองลงมา อายุระหว่าง ๑๒ - ๑๓ ปี จำนวน ๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๓๓ และอายุระหว่าง ๑๐ - ๑๑ ปี กับ อายุมากกว่า ๑๕ ปี จำนวน ๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๐๐

กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน ส่วนใหญ่ผู้ปกครองมีอาชีพรับจ้าง จำนวน ๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๒.๖๗ รองลงมา มีอาชีพค้าขาย จำนวน ๕๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๐๐ อาชีพอื่นๆ (แม่บ้าน, ธุรกิจส่วนตัว) จำนวน ๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๐๐ อาชีพรับราชการ จำนวน ๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๐๐ อาชีพรัฐวิสาหกิจ จำนวน ๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑.๓๓ และอาชีพเกษตรกรรวม จำนวน ๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๐๐

กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑๕๐ คน ส่วนใหญ่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๒.๐๑-๓.๐๐ จำนวน ๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๖๗ รองลงมา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๑.๐๑-๒.๐๐ จำนวน ๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๐๐ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๓.๐๑- ๔.๐๐ จำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๐๐ และมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๐.๐๑-๑.๐๐ จำนวน ๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๓๓

กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน ส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและ จริยธรรม จำนวน ๑๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๔.๖๗ รองลงมา ไม่เคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรม จำนวน ๓๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๓๓

กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน ส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัลปฏิบัติตามหลักธรรม เเบบจรรยาเป็นบางครั้ง จำนวน ๑๐๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๘.๖๗ รองลงมา ไม่เคยได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัลปฏิบัติตามหลักธรรม เเบบจรรยาเลย จำนวน ๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๓๓

๒. ระดับพฤติกรรมด้านเบบจรรยาของนักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาลัยการ จังหวัดปทุมธานี

๒.๑ นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาลัยการ จังหวัดปทุมธานี มีระดับ พฤติกรรมทางด้านเบบจรรยาโดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๑๘$) เมื่อพิจารณาเป็น รายด้าน พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาลัยการ จังหวัดปทุมธานี มีระดับพฤติกรรม

ทางด้านเบญจธรรม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๐๒ - ๓.๓๔$) ได้แก่ ด้านเมตตากรรณา ด้านสัจจะ ด้านสติสัมปชัญญะ ด้านสัมมาอาชีวะ และด้านกามสังวร

๒.๒ ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านเมตตากรรณาโดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๐๒$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๓.๕๕ - ๓.๗๐$) ได้แก่ นักเรียนให้เพื่อนยืมปากกา หรือสิ่งของอื่น ๆ และนักเรียนแบ่งปันขนมให้เพื่อนทานด้วย สำหรับข้อที่เหลือมีระดับพฤติกรรม อยู่ในระดับปานกลาง

๒.๓ ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสัมมาอาชีวะโดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๒๕$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมอยู่ในระดับน้อยที่สุด ($\bar{x} = ๔.๓๖$) ได้แก่ นักเรียนเล่นการพนันบอลกับเพื่อน รองลงมาอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๓.๗๓$) ได้แก่ นักเรียนช่วยครอบครัวทำงานและกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับข้อที่เหลือมีระดับพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง

๒.๔ ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านกามสังวร โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๓๔$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมอยู่ในระดับน้อยที่สุด ($\bar{x} = ๔.๓๐$) ได้แก่ นักเรียนชอบดูสื่อลามก อนาจาร รองลงมาอยู่ในระดับน้อย ($\bar{x} = ๒.๒๕ - ๓.๘๘$) ได้แก่ นักเรียนติดต่อหญิง/ชายทางอินเทอร์เน็ตและนักเรียนจับมือถือแขนแฟนเที่ยวห้างสรรพสินค้าหรือในที่สาธารณะ สำหรับข้อที่เหลือมีระดับพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง

๒.๕ ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสัจจะ โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๑๒$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๒.๒๘ - ๓.๕๕$) ได้แก่ นักเรียน ยืมของผู้อื่นไปใช้แล้วส่งคืนเจ้าของทุกครั้ง นักเรียนปฏิบัติตามคำว่ากล่าวตักเตือนของบิดามารดาหรือผู้ปกครองเสมอ นักเรียนพูดเป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และนักเรียนทำข้อสอบโดยสุจริต สำหรับข้อที่เหลือมีระดับพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง

๒.๖ ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสติสัมปชัญญะ โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๑๕$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๒.๔๗ - ๓.๕๑$) ได้แก่ นักเรียนคิดจะสูบบุหรี่แต่ก็มีสติเตือนไม่ให้สูบบุหรี่ นักเรียนได้ทำความดีถวาย

พระเจ้าอยู่หัว และนักเรียนงดเว้นของมีนเมาทุกชนิด สำหรับข้อที่เหลือมีระดับพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง

๒.๖ ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรมของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีข้อเสนอแนะอธิบายได้ว่า นักเรียนไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่รังแกผู้ที่อ่อนแอกว่า ไม่ขโมยหรือหยิบสิ่งของของคนอื่น ไม่แย่งของรักของผู้อื่นมาเป็นของตน งดเว้นสุราของมีนเมาและสิ่งเสพติดทุกชนิด มีสตินึกคิดอยู่ตลอดเวลา รู้ว่าอะไรควรทำ ไม่ควรทำ เป็นต้น ตามลำดับ

๓. ผลการเปรียบเทียบระดับพฤติกรรม ด้านเบญจธรรมของนักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

ผลการทดสอบสมมติฐาน ประกอบด้วย เพศ อายุ อาชีพผู้ปกครอง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม และนักเรียนได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัลปฏิบัติตามหลักธรรม เบญจธรรมของนักเรียนพบว่า

เพศของนักเรียนที่ต่างกัน มีผลต่อระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม สรุปได้ว่านักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ที่มีเพศต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม แตกต่างกันในด้านเมตตากรุณา และโดยรวม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ นอกนั้นไม่มีความแตกต่างกัน

อายุของนักเรียนที่ต่างกัน มีผลต่อระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม สรุปได้ว่านักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ที่มีอายุต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ไม่แตกต่างกัน ในทุก ๆ ข้อ

อาชีพผู้ปกครองของนักเรียนที่ต่างกัน กับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม สรุปได้ว่านักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ที่มีอาชีพผู้ปกครองต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ไม่แตกต่างกัน ในทุก ๆ ข้อ

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่ต่างกัน กับระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม สรุปได้ว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๒.๐๑-๓.๐๐ และ ๓.๐๑-๔.๐๐ มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ด้านสัมมาอาชีวะ มากกว่า นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๑.๐๑-๒.๐๐ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๔. นักเรียนเคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม กับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม

พบว่า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามนักเรียนเคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม สรุปได้ว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ที่เข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ไม่แตกต่างกัน ในทุก ๆ ข้อ

๕. นักเรียนได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม (เมตตากรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ) กับระดับพฤติกรรมทางด้าน เบญจธรรม

พบว่า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม จำแนกตามได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม สรุปได้ว่า นักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ที่ได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรมต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม ไม่แตกต่างกัน ในทุก ๆ ข้อ

๖. วิเคราะห์ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรมของนักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

พบว่านักเรียน โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน มีข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านเมตตากรุณา ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่รังแกผู้ที่อ่อนแอกว่าปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านกามสังวร ไม่แย่งของรักของผู้อื่นมาเป็นของตน คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๒๕ การปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านสัจจะ พูดแต่ความจริงไม่โกหก ไม่พูดคำหยาบ คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๗๐ การปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม ด้านสติสัมปชัญญะ งดเว้นสุรา ของมีเงินเมาและสิ่งเสพติดทุกชนิด คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๖๕ รองลงมา มีสตินี้คิดอยู่ตลอดเวลา รู้ว่าอะไร ควรทำไม่ควรทำ

๕.๒ การอภิปรายผล

๕.๒.๑ นักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี ระดับมีพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม โดยรวมอยู่ในระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรม เห็นด้วยปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๑๘$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า นักเรียน ระดับพฤติกรรม ทางด้าน

เบญจธรรม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = ๓.๓๔ - ๓.๐๒$) เรียงลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้าน กามสังวร ด้านสัมมาอาชีวะ ด้านสติสัมปชัญญะ ด้านสัจจะ และด้านเมตตากรรณา เหตุผลเนื่องจาก ครุมีความเข้มงวด ให้นักเรียนหญิงรักษาวลสงวนตัว ส่วนนักเรียนชายได้ฟังระมัดระวังในเรื่อง โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ จึงทำให้นักเรียนระมัดระวัง และนำหลักธรรมเบญจธรรมไปสอดแทรก ในวัยเรียนของทุกรายวิชา ซึ่งสอดคล้องการศึกษาของพระอุบล กตปุณฺโณ (แก้ววงษ์ล้อม) ได้ทำ การวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย” สรุปได้ว่า สารของศีลสำหรับ ประชาชนทั่วไป กำหนดเอาข้อปฏิบัติอย่างต่ำมาเป็นพื้นฐานที่จะทำให้สังคมสงบสุข โดยปกติถือว่า ศีล ๕ เป็นหลักประพฤติปฏิบัติ

๕.๒.๒ นักเรียนที่มีอายุต่างกัน ระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมแตกต่างกันในด้าน เมตตากรรณา และโดยรวมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ นอกนั้นไม่มีความ แตกต่างกัน เหตุผลเนื่องจากโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ เป็นโรงเรียนสหศึกษา นักเรียน มีความคุ้นเคยกัน โดยธรรมชาติเพศชายจะมีความคึกคะนอง และเป็นเพศที่มีความรุนแรง ซึ่งสอดคล้องกับวิจัย ธรรมเจริญ ได้กล่าวถึง ธรรมศึกษาตรีว่า กัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมอันงาม คือ ข้อปฏิบัติพิเศษที่ยิ่งไปกว่าศีล พระบาลีแสดงคุณของกัลยาณชนว่า เป็นผู้มึศีล มีกัลยาณธรรม ศีลกับธรรมต้องคู่กัน ผู้เว้นจากข้อห้ามทั้ง ๕ ข้อ ได้ชื่อว่า ผู้มึศีล แต่ผู้มึศีลจะชื่อว่ามึกัลยาณธรรม ทุกคนหาได้ กัลยาณธรรมมี ๕ อย่างเรียกว่า เบญจกัลยาณธรรมจัดตามสิกขาบทในเบญจศีล ดังนี้ เมตตากับกรณา ในสิกขาบทที่ ๑ สัมมาอาชีวะ ในสิกขาบทที่ ๒ ความสำรวมในกาม ในสิกขาบทที่ ๓ ความซื่อสัตย์ ในสิกขาบทที่ ๔ ความมึสติรอบคอบ ในสิกขาบทที่ ๕ ดังนั้น ผู้ที่ตั้งอยู่ใน กัลยาณธรรม ได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณชนคือประพฤติงามเป็นที่นิยมนับถือของคนทั่วไป

๕.๒.๓ นักเรียนที่อาชีพผู้ปกครองต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมไม่ แตกต่างกัน ในทุก ๆ ข้อ เพราะว่าอาชีพผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่อาชีพรับจ้างและค้าขาย ซึ่งพื้น ฐานความรู้และการนำหลักธรรมเบญจธรรมไปปฏิบัติใกล้เคียง จึงทำให้นักเรียนมีระดับพฤติกรรม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งงานวิจัยของภูมิรัฐ แสงทอง งานวิจัยเรื่อง “เจตคติและปฏิบัติของเยาวชนต่อ หลักเบญจศีล-เบญจธรรม” สรุปได้ว่า ระดับเจตคติโดยภาพรวมเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วมีความ แตกต่างกันอย่างมีนัยยะสำคัญ

๕.๒.๔ นักเรียนที่ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทาง ด้าน เบญจธรรมต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เหตุผลที่สำคัญที่ทำให้เป็นไปตาม สมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจากนักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง นอกจากนักเรียนมีปัญญาดีแล้ว ยังมีพฤติกรรมการนำหลักธรรมเบญจธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน ผู้วิจัยได้เคยสัมภาษณ์นักเรียนที่ เรียนได้เกรดสูง พบว่านักเรียนจะใช้เวลาเข้าห้องสมุดเพื่อค้นคว้าข้อมูล เข้าห้องคอมพิวเตอร์ อ่าน

หนังสือครั้งละหลาย ๆ ชั่วโมง มีการจดบันทึกย่อหลังอ่านเพื่อทบทวน บางคนจะสวดมนต์ นั่งสมาธิก่อนนอน เพื่อปรับสมดุลของร่างกายและเพื่อฝึกสติ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องของ ภูมิรัฐฯ แสวงหา งานวิจัยเรื่อง “เจตคติและปฏิบัติของเยาวชนต่อหลักเบญจศีล-เบญจธรรม” สรุปได้ว่า ระดับเจตคติโดยภาพรวมเมื่อเปรียบเทียบกับกันแล้วมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

๕.๒.๕ การเข้าร่วมการอบรมพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมที่ต่างกัน มีระดับพฤติกรรม ด้านเบญจธรรมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญที่ ๐.๐๕ เหตุผลสำคัญที่โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตย วิทยาการ ได้จัดนักเรียนเข้าค่ายเพื่อปรับฐานคุณธรรมจริยธรรม ให้นักเรียนทุกปี ผลการเข้า ค่ายพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม พบว่า สามารถปรับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมอยู่ในเกณฑ์ดี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพระมหาสารวย ญาณสวโร ที่ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเรื่อง ผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย” ได้ผลสรุปว่า ส่วนใหญ่ปัญหาและ ผลกระทบของการละเมิดศีลข้อที่ ๕ จะมีระดับเจตคติแตกต่างกันเมื่อพิจารณาตามตัวแปรต้น ดังกล่าว

๕.๒.๖ นักเรียนที่ได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจยกย่องชมเชยให้รางวัลปฏิบัติตาม หลักธรรมเบญจธรรมที่ต่างกัน มีระดับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมไม่แตกต่างกันอย่าง มีนัยสำคัญที่ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เพราะพื้นฐานการอบรม ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมจากโรงเรียน และครอบครัวเหมือน ๆ กัน จึงทำให้ ไม่แตกต่างกัน ซึ่งอธิบายได้ว่า นักเรียนได้เรียนรู้ทางด้านหลักธรรม ทำให้สามารถปรับบุคลิกลักษณะ เป็นคนที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ เป็นคนที่ดีและมีคุณค่า และเป็นที่ยอมรับของสังคม สอดคล้องกับการศึกษาของ พระทวี กล้วยานธมฺโม (เล็กบัณฑิตย์) กล่าวใน “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการ ดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา กัลยาณธรรม หมายถึง ธรรมอันดีอันงามและเป็นหลัก ปฏิบัติของกัลยาณบุคคล ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นธรรมที่แสดงคุณค่าของบุคคลที่แสดงออก ทางกาย วาจา ใจที่ดี มีความสุจริต มีความเมตตา กรุณา และความประพฤตินสิ่งเป็นประโยชน์ทั้ง ต่อตนเองและสังคม พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญบุคคลนั้นประกอบด้วยการปฏิบัติใน ๓ ชั้น ได้แก่ ๑) การปฏิบัติขั้นต้น คือ การรักษาศีล ๒) การปฏิบัติขั้นกลาง คือ การบำเพ็ญจิตให้สงบ และ ๓) การปฏิบัติขั้นสูงสุด คือการปฏิบัติขั้นวิปัสสนากรรมฐานเพื่อทำลายกองทุกข์ทั้งหมด

๕.๒.๗ ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรมของนักเรียน โรงเรียน ชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีข้อเสนอแนะ อธิบายได้ว่า นักเรียนไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่รังแกผู้ที่อ่อนแอกว่า ไม่ขโมยหรือหยิบสิ่งของของคนอื่น ไม่แย่งของ รักของผู้อื่นมาเป็นของตน งดเว้นสุราของมีนเมาและสิ่งเสพติดทุกชนิด มีสตินึกคิดอยู่ตลอดเวลา รู้ว่าอะไรควรทำ ไม่ควรทำ เป็นต้น ตามลำดับ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ก. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การศึกษาครั้งนี้พบว่า

โรงเรียนควรจัดกิจกรรม โครงการจิตอาสา “ผู้ให้ เป็นผู้ได้” เพื่อจูงใจให้นักเรียนเข้าถึงความเมตตาได้มากยิ่งขึ้น ในปีการศึกษาต่อไป

๑. โรงเรียนจัดกิจกรรม “ปันน้ำใจจากพี่สู่น้อง” ฝึกให้นักเรียนเกิดการปฏิบัติ ทางกาย ทางวาจา กับนักเรียนเป็นประจำ เพื่อให้เกิดความรักเมตตา ช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน

๒. โรงเรียนจัดกิจกรรม “คุณธรรมนำสุข” เพื่อให้มีความรู้หลักเบญจศีล เบญจธรรม และสามารถเป็นผู้มีความประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ ทางจิตใจได้

ข. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาการส่งเสริมโครงการจิตอาสาพัฒนาชุมชนในพื้นที่ ท้องถิ่น เพื่อทำกิจกรรมร่วมกับโรงพยาบาลชุมชนประชาธิปไตยวิทยาคาร และมูลนิธิเซสเซอร์ รังสิต

๒. ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านเบญจธรรม นำมาประยุกต์ใช้กับกลุ่มโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามุขานี เขต ๒

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๒-๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญาน. ๒๕๓๕-๒๕๔๑.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย พระสูตรและอรรถกถา แปล. ชุด ๕๑ เล่ม.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. ๒๕๒๕.

พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปีแห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงเทพมหานคร โกสินทร์.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑. หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ชรรวมวิภาคบรรยาย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๓๒.

กรมศิลปากร. มลทินปัญหา ฉบับพิสดาร. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณการ.

๒๕๑๖.

กรมสุขภาพจิต, กระทรวงสาธารณสุข, กรมสุขภาพจิต, รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ, ๒๕๔๕.

กันยา สุวรรณแสง รัช.ดร.. จิตวิทยาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :

อักษรพิทยา. ๒๕๔๒.

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. ๘๐ นวัตกรรมจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ. กรุงเทพมหานคร :

บริษัทแคเน็กอินเตอร์คอร์ปอเรชั่น จำกัด. ๒๕๕๒.

ทองพูล บุญยมาลิก. พุทธศาสน์. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. ๒๕๑๔.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์.

๒๕๓๘.

นพมาศ อึ้งพระ(ชีรวิน) รศ.. **จิตวิทยาสังคมกับชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๒.

นพมาศ อึ้งพระ (ชีรวิน) รศ.. **ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๖.

นวลละออ สุภาพล. **ทฤษฎีบุคลิกภาพ**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร. ๒๕๒๗.

น.อ. (พิเศษ) ปรีชา นันทากิจวัฒน์ ร.น., **พจนานุกรมกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมมิกจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

บุญมี แทนแก้ว. **จริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๐.

_____. **พระพุทธศาสนากับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เม็ดยุทธพรินต์ติ้ง. ๒๕๔๐.

ประสาน-ทิพวรรณ หอมพูล. **จิตวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : พิษณุการพิมพ์. ๒๕๓๗.

ปราโมทย์ เชาวศิลป์. **คู่มือทฤษฎีจิตวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: สหประชาพานิชย์. ๒๕๓๕.

ปิ่น มุกกัน. **ตอบบาทหลวง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กมลการพิมพ์. ๒๕๒๕.

_____. **แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักเรียนตรี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา. ๒๕๑๔.

_____. **เรือนชั้นใน- เรือนชั้นนอก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์. ๒๕๓๓.

พรรณราย ทรัพย์ประภา . **จิตวิทยาอุตสาหกรรม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๒๕.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). **การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง. ๒๕๓๒.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **เยาวชนกับความอยู่รอดของสังคม**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **“เวฬุวันมหาวิหาร เมืองราชคฤห์” ใน พุทธสถานในอินเดีย**.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ชนมายุ ๘๐ ปี พระสุเมธาธิบดี ทตตสุทธิเถระ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๑.

_____. **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๓.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕ กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๓.

_____ .พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๓.

_____ .ธรรมนุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด. ๒๕๔๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). เชื้อกรรม รู้กรรม แก่กรรม .กรุงเทพมหานคร :
บริษัท ส่องสยาม จำกัด. ๒๕๔๓.

พระพรหมมุนี (พิมพ์ ชุ่มชโร). สากลศาสนา ภาค ๑-๒. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๕.

พระไพศาล วิสาโล, ฝ่ายนัก วิกฤตศีลธรรม ด้วย ทัศนะใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ห้าง
หุ้นส่วนสามลดา, ๒๕๔๕)

พระมหาวิระวงศ์. มงคลในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาชาติไทย. ๒๕๐๑.

พระเมธีกิตติโยดม (พิน กิตติปาโล). วิสุทธิมรรค เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน.
๒๕๔๑.

พระสัทธัมมโชติกะ ธรรมาจริยะ. สมถกรรมฐานที่ปณี. พระนคร : โรงพิมพ์ไพศาลวิทยา. ๒๕๒๑.

_____ .ปรมัตถโชติกะ สมถกรรมฐานที่ปณี. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ จัดพิมพ์.
๒๕๒๑.

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ). ธรรมปริทรรศน์ ๒. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ศรีสมบัติการพิมพ์. ๒๕๒๕.

พระอนุรุธาจารย์. กัมมัฏฐานสัทธิภาค ปรีเฉทที่ ๕. พระนคร : คณะนักศึกษากฎาภิธรรมจัดพิมพ์.
๒๕๐๓.

พันเอกปิ่น มุกขนันต์. บันเทิงธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา. ๒๕๒๖.

พิฑูร มลิวัลย์. อภิธรรมมัตถสัทธิ ปรีเฉทที่ ๖. กรุงเทพ ฯ : กรมการศาสนาจัดพิมพ์. ม.ป.ป.

พุทธทาสภิกขุ. “สติ – สัมปชัญญะ”. กรุงเทพมหานคร: อตัมมโย. ๒๕๓๓.

_____ .การกลับมาแห่งศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา. ๒๕๒๑.

_____ .เพียงแต่เกิดมาเป็นคน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสัมพันธ์กราฟฟิค. ๒๕๔๕.

_____ .ธรรมบรรยาย ระดับมหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระนคร. ๒๕๑๕.

_____ .ธรรมรักษาจิตผู้สูงอายุ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา. ม.ป.ป.

_____ .บางแง่มุมของกามในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
๒๕๔๒ .

- _____ .ศีลธรรมกับการแก้ปัญหาสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ. ๒๕๔๘.
 มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. สาขาวิชาศิลปศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. ๒๕๒๔.
- _____ .วิสุทธิธรรมแปล. ภาค ๓ ตอนที่ ๑ กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๐.
- _____ .ตติยสมันตปาสาทิกาแปล ตอนที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๔.
- _____ .ธรรมปัทมฎกคาถา อภิมุข ภาค. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๒๘.
- _____ .ธรรมปัทมฎกคาถาแปล ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๘.
- _____ .ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๒๗.
- _____ .พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๒๗.
- _____ .มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๓ กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๘.
- _____ .วิสุทธิธรรมแปล ภาค ๒ ตอนที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๐.
- _____ .สมนุตปาสาทิกา นาม วินยฎกคาถา ปฐม ภาค. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
 ๒๕๓๒.
- _____ .สมันตปาสาทิกา แปล ภาคที่ ๓ ตอนที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
 ๒๕๓๒.
- _____ .อภิธรรมตถวิภาวินิยา ปญจิกา นาม อตฺตโยชนา ตติโย ภาค. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย. ๒๕๓๒.
- _____ .อธิบายธรรมในนวโกวาท. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราช
 วิทยาลัย. ๒๕๑๐.
- _____ .ธรรมวิภาคปริจเฉทที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๑.
- _____ .อภิธรรมมัตถสัททบาลี และอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา แปล. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช
 วิทยาลัย. ๒๕๓๘.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร :
 นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์. ๒๕๔๖.
- _____ .พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ – ไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง
 กรุ๊ป จำกัด. ๒๕๔๐.
- วศิน อินทสระ. สวรรค์ นรก บาป บุญ ในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์เมธีธรรม. ๒๕๔๕.
- _____ .หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
 ๒๕๔๐.

_____ .**หลักคำสอนสำคัญในพุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

บรรณาการ. ๒๕๓๕.

วิทย์ วิชาเวทย์ . **ปรัชญาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์. ๒๕๔๒.

ศรีเรือน แก้วกังวาน รศ.ดร.. **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ (รู้เรา-รู้เขา)**. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน .๒๕๔๔.

ศิริชัย กาญจนาวาสี, ดิเรกศรีสุโขและ ทวีวัฒน์ ปิตยานนท์, **การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับการ**

วิจัยทางสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕)

สงบ ลักษณะ. **การศึกษาและพัฒนาจริยธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย

ราชวิทยาลัย. ๒๕๒๔.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. **ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรบัณฑิต.

๒๕๒๖.

_____ .**จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : ชัยศิริการพิมพ์. ๒๕๒๒.

สมเด็จพระญาณสังวร. **หลักพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๑๖.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ. **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย. ๒๕๓๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **คำอธิบาย ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๑**

ในนวกวาท. **หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๔๗.

_____ .**เบญจศีล – เบญจธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย.

๒๕๒๕.

_____ .**บาลีไวยากรณ์**. นครปฐม : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๒.

_____ .**วินัยมุขเล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย. ๒๕๓๑.

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์. **จริยธรรมกับชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. **การปรับพฤติกรรม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์ .๒๕๒๖.

สมักร บุราวาศ. **พระพุทธศาสนา ๒๕ ศตวรรษ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรศิลป์. ๒๕๐๐.

สร้อยตระกูล (ดีวานนท์) อรรถมานะ. **พฤติกรรมองค์การทฤษฎีและการประยุกต์**.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๑.

สุจิตรา อ่อนค้อม ธรรัตน์. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์. ๒๕๔๐.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ**. กรุงเทพ : เกษมบรรณกิจ.

๒๕๓๕.

_____ .ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาการ.
๒๕๓๕.

_____ .พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ มหานคร :
โรงพิมพ์มัทรมกุฎราชวิทยาลัย.. ๒๕๓๘.

สุวัฒน์ ไทวิจิษณ์. พฤติกรรมก้าวร้าวของวัยรุ่น. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๒.

สุวรรณ เพชรนิล. พระพุทธศาสนาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กึ่งจันทร์การพิมพ์.
๒๕๒๗.

เสริม ปุณณหิตานัน, การกระทำผิดในสังคมวิทยาอาชญากรรมและพฤติกรรมเบี่ยงเบน,
กรุงเทพมหานคร : บริษัท เดอะบิสซิเนส จำกัด, ๒๕๒๓

แสง จันทร์งาม. อริยสัจ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ. ๒๕๓๐.

หลวงกลิน อัดถโยธิน. อธิบายธรรมะวิภาค น.ธ.ตรี. กรุงเทพมหานคร :
ธรรมบรรณาการ. ๒๕๕๑.

อภิญวัฒน์ โพธิ์สถาน. พุทธศาสตร์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต. มหาสารคาม: มหาอทยาลัยสารคาม.
๒๕๕๑.

อมร โสภณวิชญ์วงศ์ และ กวี อิศริวรรณ. หนังสือสังคมศึกษารายวิชา ส.๐๔๑๐ พระพุทธศาสนา
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช. ๒๕๔๒.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์, หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, ฉบับประจำวันที ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐.

๒. วิทยานิพนธ์

นางสาวหิมพรรณ รักแตงาม . ศึกษาการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัท อันท์.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ๒๕๕๓.

พระทวีป กลุณามชโม. การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่ปรากฏใน
คัมภีร์พระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๓.

พระมหาการต์ชัย จิรกนุโต .การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องมโนทัศน์เกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่จริงตามทรรศนะ
ของพระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๓.

พระมหาจรัส เขมโชโต. การศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวความคิดทางจริยศาสตร์.

วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๕.

พระมหาไพฑูรย์ สุทธิวัชรโร (น้อยวัน). การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๓๗.

พระมหาหมวินทร์ ปุริสุตโตโม .การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสังฆกรรมกับจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๔.

พระมหามงคล ขนุนศิริโร. ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องปฏิจสมุปปบาทตามพระพุทธรวณะ.

วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๕.

พระมหาสงกรานต์ ฆมมธโร. ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเมตตาในพระไตรปิฎก. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๓.

พระมหาสำรวย ญาณสัวโร (พินดอน). การศึกษาเรื่องผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๒.

พระมหาสุทัศน์ สุทนต์ โน. ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความคิดทางสังคมในพระสูตรต้นตปิฎก.

วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

พระมหาอุทัย อุทโย (ศิริภักดิ์) .การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องตณหาในพระไตรปิฎก. วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยกรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

พระอธิการอุทิศ โกวิท (ตาตะมิ). ศึกษาหลักสติสัมปชัญญะในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณี การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๕๓.

พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม). การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย.

วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๗.

๓. เว็บไซต์

<http://www.dharma-gateway.com/monkpreachbuddhadasbdd-3d.htm>

<http://www.dharma-gateway.com/monkpreachbuddhadasbdd-3d.htm>

http://www.dharma-gateway.com/monkpreachlp_chalp-cha_02.htm

<http://www.larndham.net/cgi-bin/kratoo.pl/008578.htm>

๔. ภาษาอังกฤษ

Lida L. David off. **Introduction to Psychology**. New York : McGraw – Hill Book Company
1987.

Sigmund Freud. **Dream Psychology Authorized English Translated by D.M. Eder**. New York:
Intenational University Press 1950.

_____. **The Ego: The Mechanisms of Defense**. New York: Intenational
University Press 1946.

_____. **The History of the Psychoanalytic**. Authorized English Translation by A.A. Brill,
New York: The Macmillan Company 1910.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสอบถามในการเก็บข้อมูลการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย
เรื่อง ศึกษาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียน
โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี

คำชี้แจง : แบบสอบถาม ชุดนี้ประกอบด้วยคำถาม ๓ ตอน

แบบสอบถามนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี นักเรียนสามารถแสดงความรู้สึก หรือแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ คำตอบไม่มีผิดไม่มีถูก และไม่มีผลกระทบต่อตัวนักเรียนแต่อย่างใด คำตอบทั้งหมดจะนำไปวิเคราะห์และนำเสนอในภาพรวมเพื่อประโยชน์ทางวิชาการเท่านั้น

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมของนักเรียน

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ขอขอบคุณในความร่วมมือนำการตอบแบบสอบถามทุกข้อ ทุกตอน

(นางสาวจำลองลักษณ์ สุจริตจันทร์)

นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง : โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน ( ) หน้าข้อความที่ตรงตามสภาพความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

๑. เพศ

( ) ชาย

( ) หญิง

๒. อายุ

( ) ๑๐ - ๑๑ ปี

( ) ๑๒ - ๑๓ ปี

( ) ๑๔ - ๑๕ ปี

( ) มากกว่า ๑๕ ปี

๓. ผู้ปกครองประกอบอาชีพใด

( ) เกษตรกรรม

( ) ค้าขาย

( ) รับราชการ

( ) รัฐวิสาหกิจ

( ) รับจ้าง

( ) อื่นๆ โปรดระบุ.....

๔. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (เกรดเฉลี่ยสะสมนับถึงภาคการศึกษาปัจจุบัน)

( ) ๐.๐๑-๑.๐๐

( ) ๑.๐๑-๒.๐๐

( ) ๒.๐๑-๓.๐๐

( ) ๓.๐๑- ๔.๐๐

๕. นักเรียนเคยเข้าร่วมอบรมพัฒนาคุณธรรมและ จริยธรรมหรือไม่

( ) เคย

( ) ไม่เคย

๖. นักเรียนได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย ให้รางวัล ปฏิบัติตามหลักธรรมเบญจธรรม (เมตตา กรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ)

( ) เป็นประจำ

( ) เป็นบางครั้ง

( ) ไม่เคยเลย

ตอนที่๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมทางด้านเบญจธรรมของนักเรียน

คำชี้แจง : ให้นักเรียนอ่านข้อความต่อไปนี้แล้วเขียนเครื่องหมาย ✓ลงในช่องที่ตรงกับการปฏิบัติของท่าน คำตอบแต่ละข้อมีความหมายดังนี้

- ๕ มากที่สุด หมายถึง นักเรียนได้ปฏิบัติตามข้อนั้นทุกครั้ง
 ๔ มาก หมายถึง นักเรียนได้ปฏิบัติตามข้อนั้นสม่ำเสมอ
 ๓ ปานกลาง หมายถึง นักเรียนได้ปฏิบัติตามนั้นบ้างเว้นบ้างแล้วแต่โอกาสและความสะดวก
 ๒ น้อย หมายถึง นักเรียนได้ปฏิบัติตามข้อความนั้นนาน ๆ ครั้ง
 ๑ น้อยที่สุด หมายถึง นักเรียนได้ปฏิบัติตามข้อนั้นน้อยที่สุดหรือไม่ได้ปฏิบัติ

พฤติกรรมเบญจธรรม ด้านต่าง ๆ	ระดับการปฏิบัติ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
	๕	๔	๓	๒	๑
ด้านเมตตากรุณา					
๑. นักเรียนไม่เคยรังแกสัตว์					
๒. นักเรียนทำประโยชน์ให้แก่โรงเรียน					
๓. นักเรียนช่วยตักเตือนให้เพื่อนเว้นทำชั่ว ให้ทำแต่ความดี					
๔. นักเรียนช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นอันตราย					
๕. นักเรียนช่วยเหลือสัตว์ให้พ้นอันตราย					
๖. นักเรียนแบ่งปันขนมให้เพื่อนทานด้วย					
๗. นักเรียนให้เพื่อนยืมปากกา หรือสิ่งของอื่นๆ					
๘. นักเรียนบริจาคทรัพย์สินของแก่ผู้ประสบภัย					
๙. นักเรียนห้ามเพื่อนไม่ให้รังแกสัตว์					
๑๐. ก่อนนอนนักเรียนสวดมนต์แผ่เมตตาให้ตนเองและผู้อื่นมีความสุข					
พฤติกรรมเบญจธรรม	ระดับการปฏิบัติ				
	มาก		ปานกลาง		น้อย

ด้านต่าง ๆ	ที่สุด	มาก	กลาง	น้อย	ที่สุด
	๕	๔	๓	๒	๑
ด้านสัมมาอาชีวะ					
๑๑. นักเรียนไม่ขโมยสิ่งของของเพื่อน					
๑๒. นักเรียนทำตามกฎระเบียบของโรงเรียน					
๑๓. นักเรียนตั้งใจทำงานที่ตนเองรับผิดชอบ					
๑๔. นักเรียนช่วยครอบครัวทำงานและกิจกรรมต่าง ๆ					
๑๕. นักเรียนเล่นการพนันบอลกับเพื่อน					
๑๖. นักเรียนไม่ซื้อหวยหรือเล่นการพนันประเภทใด ๆ เลย					
๑๗. นักเรียนหยอดเงินใส่กระปุกออมสิน					
๑๘. นักเรียนใช้เงินอย่างประหยัด และซื้อในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น					
๑๙. นักเรียนไม่หยิบเอาของผู้อื่น โดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของ					
๒๐. นักเรียนไม่ลักขโมยของเพื่อนถึงแม้มีโอกา					
ด้านกามสังวร					
๒๑. นักเรียนไม่เคยแย่งของรักผู้อื่นมาเป็นของตน					
๒๒. นักเรียนไม่กระทำการใดๆที่ก่อให้เกิดความแตกแยกระหว่างคนที่รักชอบกัน					
๒๓. นักเรียนหลีกเลี่ยงการอยู่ร่วมกันในที่ลับหูลับตาสองต่อสองกับเพศตรงข้าม					
๒๔. นักเรียนระงับความรู้สึก เมื่อสัมผัสถูกต้องตัวจากเพศตรงข้าม					
๒๕. นักเรียนจับมือถือแขนแฟนเที่ยวห้างสรรพสินค้าหรือในที่สาธารณะ					
๒๖. นักเรียนทำตัวเป็นสุภาพบุรุษ สุภาพสตรีเสมอ					
๒๗. นักเรียนติดต่อกับหญิง/ชายทางอินเทอร์เน็ต					
๒๘. นักเรียนชอบสื่อรักด้วยโทรศัพท์มือถือ					
๒๙. นักเรียนชอบคุยสื่อลามก อนาจาร					
๓๐. นักเรียนระมัดระวังและยับยั้งใจตนเองไม่ให้หลงติดกับความรัก					
พฤติกรรมเบญจธรรม	ระดับการปฏิบัติ				
	มาก		ปาน		น้อย

ด้านต่าง ๆ	ที่สุด	มาก	กลาง	น้อย	ที่สุด
	๕	๔	๓	๒	๑
ด้านสัจจะ					
๓๑. นักเรียนทำข้อสอบโดยสุจริต					
๓๒. นักเรียนพูดเป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง					
๓๓. นักเรียนทำการบ้านส่งครูทุกครั้งด้วยตนเอง					
๓๔. นักเรียนไม่เคยแอบหยิบของเพื่อนมาเป็นของตน					
๓๕. นักเรียนยืมของผู้อื่นไปใช้แล้วส่งคืนเจ้าของทุกครั้ง					
๓๖. นักเรียนปฏิบัติตามคำว่กล่าวตักเตือนของบิดามารดาหรือผู้ปกครองเสมอ					
๓๗. นักเรียนบอกบิดามารดาหรือผู้ปกครองทุกครั้งที่ได้ทำความผิด					
๓๘. นักเรียนไม่เคยพูดโกหกผู้ใหญ่ เพื่อให้พ้นผิด					
๓๙. นักเรียนไม่นำความลับของเพื่อนไปบอกคนอื่น					
๔๐. นักเรียนมักพูดแต่ความจริงเสมอ					
ด้านสติสัมปชัญญะ					
๔๑. นักเรียนงดเว้นของมีนเมาทุกชนิด					
๔๒. นักเรียนได้ทำความดีถวายพระเจ้าอยู่หัว					
๔๓. นักเรียนใช้สติปัญญาในการตัดสินใจปัญหา					
๔๔. นักเรียนทำงานตามคำสั่งครูอย่างมีแผนการและระมัดระวัง					
๔๕. นักเรียนไม่ผลอพูดคำหยาบออกไปในขณะที่เรียนหนังสือ					
๔๖. นักเรียนระมัดระวังกิริยามารยาทต่อหน้าครูและเพื่อน ๆ เสมอ					
๔๗. นักเรียนทำอะไรด้วยความรู้ตัวตลอดเวลา					
๔๘. นักเรียนขยันหมั่นเพียรในการเรียน					
๔๙. นักเรียนคิดจะสูบบุหรี่แต่ก็มีสติเตือนไม่ให้สูบบุหรี่ทุกครั้ง					
๕๐. ขณะที่โกรธหรือ โมโหนักเรียนจะมีสติควบคุมตนเองไม่ให้ทำสิ่งที่ไม่ดี					

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะในการพัฒนาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนโรงเรียน

ชุมชนประชาธิปไตย มีลักษณะเป็นแบบปลายเปิด

คำชี้แจง : โปรดเสนอแนะในการพัฒนาพฤติกรรมด้านเบญจธรรมของนักเรียนโรงเรียน
ชุมชนประชาธิปไตย มีแนวทางที่จะแก้ไขด้านใดมากที่สุด

๑. ด้านเมตตากรุณา

.....
.....
.....

๒. ด้านสัมมาอาชีพะ

.....
.....
.....

๓. ด้านกามสังวร

.....
.....
.....

๔. ด้านสัจจะ

.....
.....
.....

๕. ด้านสติสัมปชัญญะ

.....
.....
.....

ขอขอบคุณ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล

นางสาวจำลองลักษณ์ สุจริตจันทร์

วันเดือนปีเกิด

๓๐ เมษายน ๒๕๕๓

สถานที่ทำงาน

โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ เลขที่ ๔๗ พหลโยธิน ๑๒๗

ตำบลประชาธิปไตย อำเภอ ธีรบุรี จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๓๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๒๕ ระดับปริญญาตรี ศึกษาศาสตร์บัณฑิต

สาขาสังคมศึกษา วิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์

ตำแหน่งปัจจุบัน

ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการ จังหวัดปทุมธานี